

Autorid: A. Amenberg, T. Arulaane, J. Freiberg, R. Haavel, V. Hanson, K. Jaaksoo, E. Jürviste,
A. Kaukver, J. Lankots, K. Märtin, R. Paluoja, S. Siibak, T. Tommingas, I. Treikelder, T. TönsSpoeg

Koostanud K. Märtin

Retsenseerinud dots. L. Võhandu

Kaane kujundanud H. Puzanov

MIKROARVUTI «JUKU»

KASUTAMISJUHEND

M 52 Mikroarvuti «Juku» kasutamisjuhend / T. Arulaane,
T. TönsSpoeg, R. Haavel jt.; koostanud K. Märtin. — Tln.:
Valgus, 1988. — 168 lk., ill.
ISBN 5-440-00143-3

«Juku» on väike lauaarvuti, mille kasutusalad võivad olla küllalt mitmesised. «Jukule» on jöukohased: arvutustööd, arvutiöpe ja õppetöö näitlikustamine, süsteemide juhtimine, eksperimendi automatiseerimine, andmetöötlus, tekstillöötlus ja bürooautomaatika. Eelkõige aga on «Juku» mõeldud kasutamiseks koolides arvutiõpetuse õppevahendina.

M 2405000000—062 TL—7—9—86
902(15)—88

ISBN 5-440-00143-3

Magnetofoni ja teleriga ühendatud «Juku»

«Juku» on väike lauaarvuti, mille kasutusalad võivad olla küllalt mitmekesised. «Jukule» on jõukohased: — arvutustööd, — arvutiöpe ja õppetöö näitlikustamine, — süsteemide juhtimine, — eksperimendi automatiserimine, — andmetöötlus, — tekstitöötlus ja bürooautomaatika.

Eelkõige aga on «Juku» mõeldud kasutamiseks koolides arvutiõpetuse õppevahendina.

Kasutaja teeb end mõistetavaks tärkklaaviatuuriga, mis võimaldab kasutada nii suuri kui väikesi vene ja ladina tähti, numbreid ja erimärke.

Et «Juku» saaks väljastada infot kasutajale, tuleb temaga ühendada **taavaline must-valge teler**, mis täidab üheaegselt nii tärk- kui ka graafilise kuvari funktsioone. Välissalvestiks on harilik magnetofon. «Juku» komplekti kuuluv kasutamisjuhend sisaldab põhiteatmeid aparaatuuri kohta, süsteemitarkvara (püsimonitori, operatsioonisüsteemi, translaatorite, siluri, redaktori, teenindus- ja testprogrammide, andmesidemonitoride) programmistijuhendid ning juhised arvuti ülesseadmiseks ja kasutamiseks.

Arvuti tööprinssiipide ja põhimõtteskeemide üksikasjalikum selgitus sisaldub aparaatuuri tehnilise kirjelduse köites, süsteemitarkvara detailne kirjeldus aga süsteemprogrammisti juhendis.

RIISTVARA

0 PÕHITEATMEID

0.1 STRUKTUUR

«Juku» on ehituselt paindlik, kasutaja saab varieerida tema koostist vajaduste ja võimaluste kohaselt (vt. joonis 0.1).

Keskseadme põhiplokk on magistraalstruktuuriga ning sisaldab mikroprotsessori, püsi- ja muutmälu, mitmesuguseid ajastuslülitusi, välisseadmete ühendamise liideseid ja põhiisiini pikendamist võimaldava puhvri.

Keskseadme koostises olev **videogeneraator** koos kõrgsagedusmodulaatoriga võimaldab kasutada kuvarina harilikku telerit. Eelistatud on must-valget telerit tunduvalt teravama ja vähem silmi väsitava kujutise töttu.

Programmeeritav **taimer** koos sissehitatud valjuhääldiga võimaldab tekitada mitmesuguseid heliefekte ning kasutada arvutit ühehäälse muusikariistana.

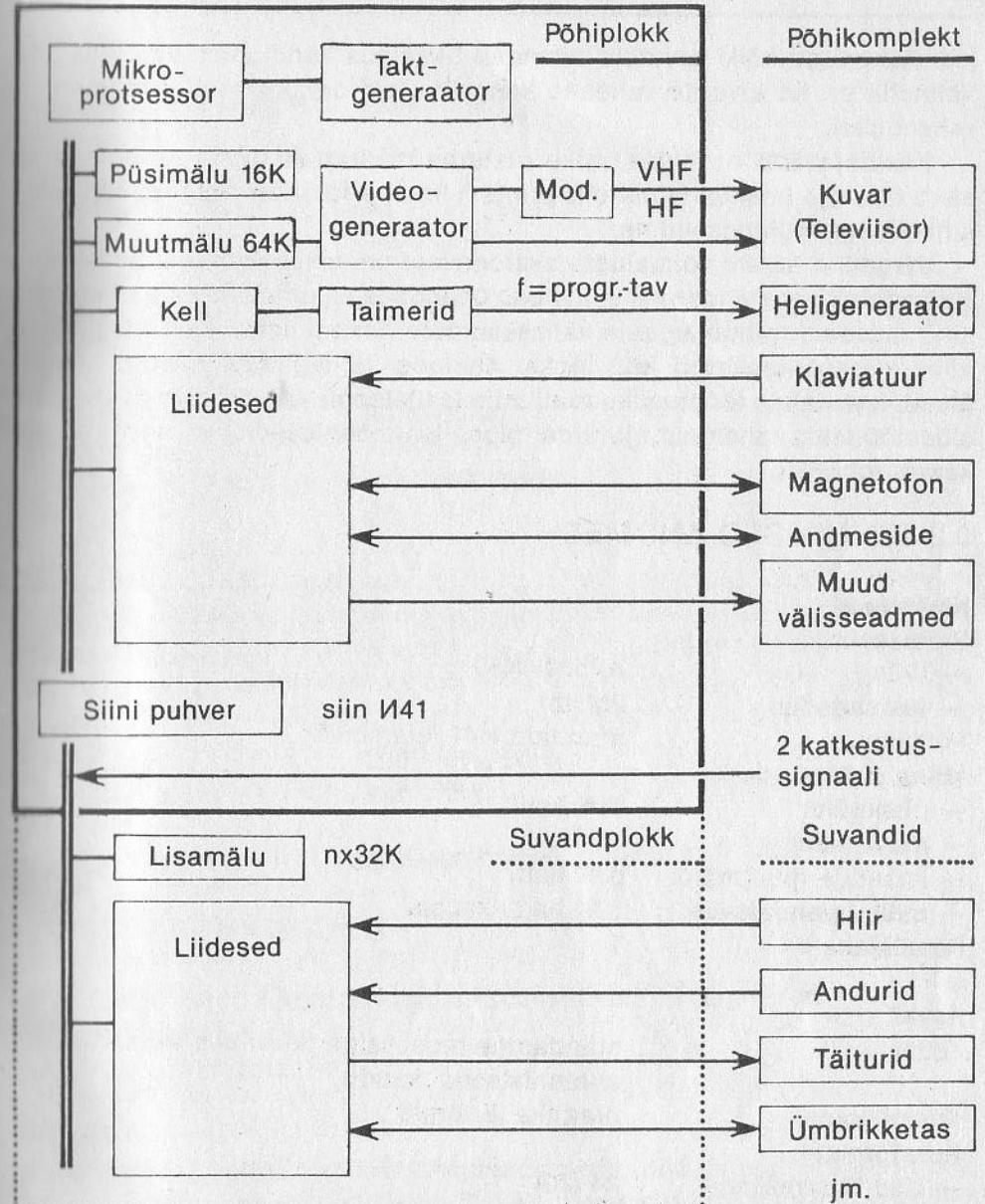
Reaalajakella baasil saab realiseerida täpse ajanäitaja, koos katkestussüsteemiga võimaldab ta aga mingi objekti raalujuhtimist reaalajas.

Välisseadmeid saab komplekteerida üsna vabalt, tingimata tuleb keskseadmega ühendada ainult **klaviatuur** ja **kuvar** (=teler). Nende seadmete vahendusel toimub dialoog arvutiga. Arvutis kasutusel olevad ladina ning vene suur- ja väiketähed võimaldavad paindliku tekstitöötlust, graafikarežiim aga mitmesuguste kujundite esitust ja töötlust.

Välissalvestiks võib olla standardne **magnetofon**; see laiendab arvuti kasutamisvõimalusi tunduvalt, eriti kui magnetofon on kaugjuhitav. Nii saab kasutada tunduvalt võimsamaid tarkvaravahendeid, luua andmepanku ja programmteeke.

Andmeside liidesed on vahend lauaarvutite kohtvõrgu rajamiseks. Sellises võrgus saab õpetaja töhusalt jälgida õpilaste suhtlemist arvutiga ja sekkuda sellesse vajaduse korral oma arvuti kaudu, sooritada kontrolltöid

KESKSEADE VÄLISSEADMED

Joonis 0.1. «Juku» konfiguratsioon

ine. Kohtvõrgu kõiki arvuteid ühendab üksainus kahejuhtmeline sideliin. Võimalik on ka arvutite vaheline kaugside telefoniliini kaudu, modemite vahendusel.

Kasutajavärat on liides, mille otstarbe määrab kasutaja — selle abil saab arvutiga ühendada näiteks printeri, lindiperforatori või muu digitaaljuhtimisega väljundseadme.

Järgmine samm võimaluste avardamisel on keskseadme laiendamine **suvandplokiga**: standardne siin lubab ühendada lisamälu (32K baidi kaupa) ning liideseid mitmesuguste välisseadmete (ümbrikketta, kurSORIT juhtiva hiire, kõnesüntesaatori jm.) jaoks. Analoog- ja digitaalsignaalide liides annab kasutajale tööstusliku raaljuhtimissüsteemi vahendid, millega saab sidustöödelda andmeid, juhtida signaalatsiooniseadmeid, makette ja kasvõi roboteid.

0.2 TEHNILISED ANDMED

Keskseade

Protsessor:

— tüüp KP580ИК80
— taktsagedus 2MHz

Põhisilin: standard И41 (alamhulk)

Mälu, põhimoodulis:

— püsimälu: 16K baiti
— muutmälu: 64K baiti
— kasutaja muutmälu: 53K baiti
— mälu laiendatavas: 32K baidi kaupa

Reaalajakell: 1

Kuvar

Tüüp: standardne must-valge televiisor, video- või antennisisendi kaudu

Kuvatüübид: graafika ja tärgid

Kuvaformaat:

— riidu tärgirežiimis: 24 (20)
— tärke reas: 40 (64)
— graafikaraster: 320x240 (384x200) punkti
Tähestikud: ladina ja vene suur- ja väiketähed
Kuvamälu: 10K baiti, muutmälu ühisväljal

Klaviatuur

Klahve: 73
Sisestuse kviteerimine: akustiline

Liides

Magnetofoni liides:

— edastuskiirus: 2400 boodi
— magnetofoni programmeerimine koos failide klirotsingu süsteemiga

Kohtvõrgu liides:

— sideliini tõüp: juhtmepaar
— kohtsiini pikkus: kuni 50 m
— edastuskiirus: kuni 9600 boodi

Modemiliides:

C2

Kasutajaväratid:

— sisendid ja väljundid: 24
— värati koormatavus: 1 TTL-sisend

Kasutajakatkestusi:

2

Tolde

Pinge: 220V-10%, 50Hz
Võlmsustarve: kuni 20W

Gabaritud: 350x300x70mm

0.3 KONSTRUKTSIOON

Mikroarvuti «Juku» konstruktsiooni põhisõlmed on järgmised:

- 1) arvutimoodul,
- 2) klaviatuurimoodul,
- 3) toitemoodul,
- 4) kest.

Arvutimoodul kujutab endast üheplaadiarvutit, mis on realiseeritud trükkplaadil mõõtmetega 300x250 mm. Sellele plaadile on monteritud sisuliselt kõik arvuti põhielementid ning pistmikud välisseadmete ühendamiseks.

Klaviatuurimoodul on trükkplaat mõõtmetega 140x310 mm sellele monteritud 73 klahviga, mis moodustavad arvuti klaviatuuri.

Toitemoodul formeerib arvuti tööks vajalikke toitepingeid (+5; -12; +12 volti). Toitemooduli elemendid on monteeritud trükkplaadile, mis on paigutatud suletud metallkarpi mõõtmetega 220x115x40 mm.

Kõik kolm kirjeldatud moodulit on monteeritud **plastmasskesta** mõõtmetega 350x300x70 mm.

0.4 MÄLUJAOTUS. ADRESSEERIMISMOODUSED

«Juku» mälu koosneb 16K (laiendatav kuni 64K) baidist püsimälast ja 64K baidist muutmälast. 10K baiit muutmälast moodustab nn. videomälu, kuhu salvestatud info põhjal formeeritakse teleri ekraanil videokujutis.

Et kasutatav mikroprotsessor (KP580ИК80) võimaldab otseselt adresseerida mälu ainult 64K baidi ulatuses, siis on aadressruumi efektiivse kasutamise ja ka mälu edasise laiendamise huvides võetud kasutusele 4 erinevat mälu adresseerimise moodust. Vajaliku mooduse valik toimub süsteemiväriti (aadress 02H) kahe madalaima bitiga, vastavalt järgnevale tabelile:

D1	D0	Moodus
0	0	0
0	1	1
1	0	2
1	1	3

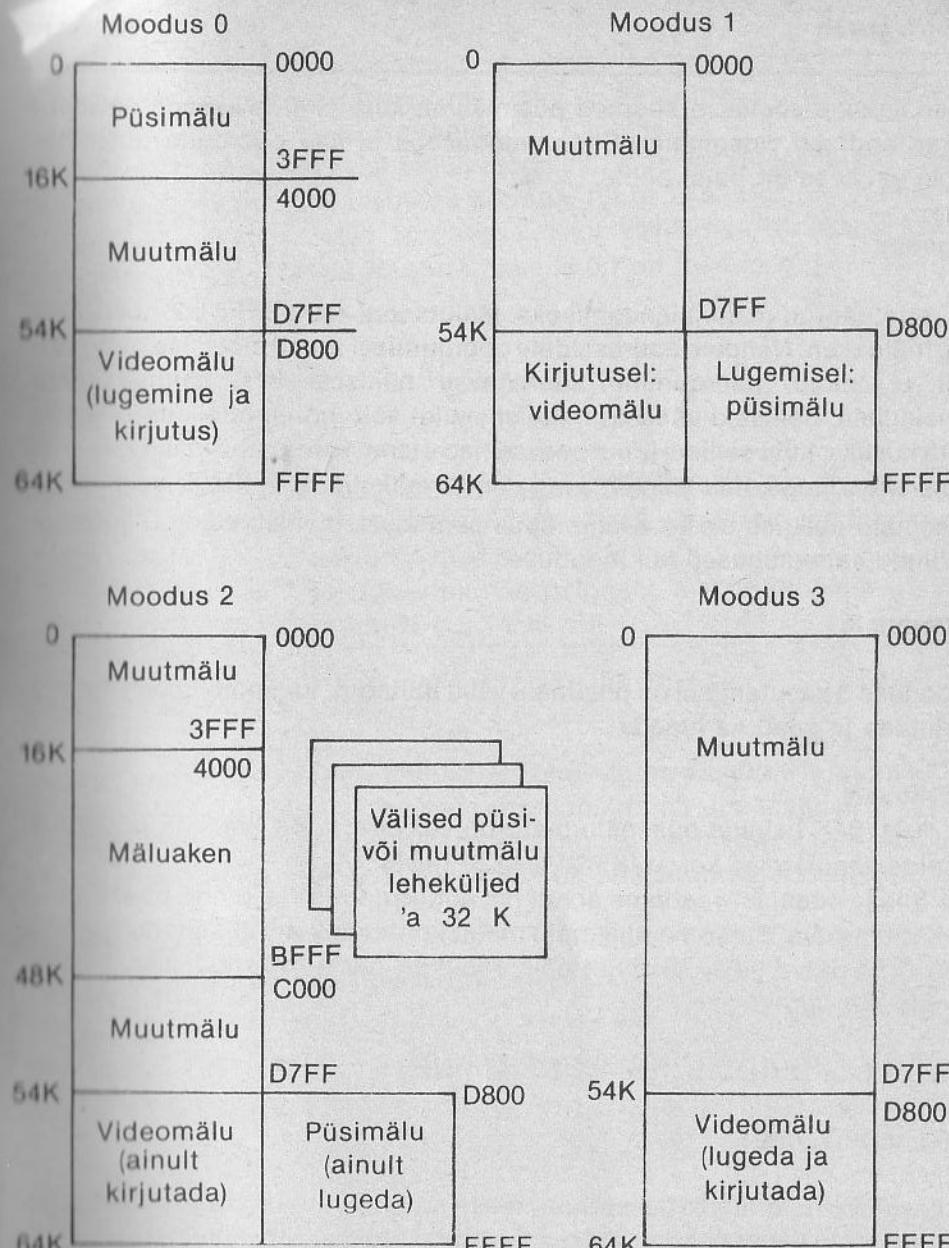
Joonisel 0.2 on toodud mälujaotuse skeem iga adresseerimismooduse jaoks.

Moodus 0

Rakendub arvuti sisselülitamisel kohe pärast RESET-signaali. Aadressruumi esimese 16K baidi ulatuses paiknevad paralleelselt muut- ja püsimälu. Lugemiseks loetakse andmed püsimälast, kirjutamiseks salvestatakse andmed muutmällu. Muutmälu viimased 10K baiit (õigemini 640 baiit vähem) hõlmab videomälu.

Moodus 1

Selle moodusega algab muutmälu aadressist 0000. Aadressruumi viimase 10K baidi korral sõltub mälu liik pöördusoperatsiooni tüübist. Mälust luge-

Joon 0.2 Mälujaotuse plaanid

mise käsuga võetakse andmed püsimalust, kuid kirjutuskäsga salvestatakse andmed videomällu. Selle moodusega ei saa pöörduda püsimaluploki esimese 6K baidi poole.

Moodus 2

On ette nähtud mälu laiendamiseks. Mälutsooni 4000-BFFF formeeritakse nn. mäluaken. Nendele aadressidele pöördumisel arvuti sisemise mälu valikut ei toimu, pöördumine suunatakse näilisele 32K baidise mälu leheküljele. Selliseid väliseid mälulehekülg vörb pöhimötteliselt olla rohkem kui üks, kuid sellisel juhul peavad nad olema varustatud vastavate riistvarahenditega, mis võimaldavad nende valikulist avamist ja sulgemist. Püsimalu paikneb aadressvälja lõpus paralleelselt videomäluga. Pöördusrežiimid samasugused kui mooduses 1.

Moodus 3

Mooduse 3 kasutamisel on püsimalu välja lülitatud. Videomällu on võimalik kirjutada ja sealt ka lugeda.

Märkused:

Kuni 64K baidine püsimalu maht on saavutataav 8K baidiste püsimalukiipide kasutamise korral (K573PΦ4, K573PΦ6).

Siin ja edaspidi vaatleme arvuti nn. põhivarianti — s. o. 16K püsimalu ja 64K muutmälu. Suurema püsimalu mahu korral nihkub «allapoole» mooduses 0 näidatud püsi- ja muutmälu vaheline piir. Ülejäänud mäluaotuse plokid jäavad samaks.

0.5 VÄLISSEADMETE ÜHENDAMINE

0.5.1 VIDEOLIIDES

Videoliides on ette nähtud standardse teleri (soovit. must-valge) ühendamiseks arvutiga. Telerit kasutatakse kuvarina, kuhu arvuti väljastab tarbijale vajaliku informatsiooni.

Teleri ühendamiseks on 2 võimalust. Pistmikusse X6 on toodud kompleksne madalsageduslik videosignaali (VIDEO), mis tuleb anda teleri videovõimendi sisendisse. Pistmikusse X7 on toodud moduleeritud kõrgsage-

dussignaali (HF), kandesagedusega $f = 215$ MHz, mis tuleb anda teleri antennisendisse ja häällestada teler 11. kanalile.

Parema kujutise ekraanil tagab madalsagedusliku videosignaali kasutamine. Väljundeid võib kasutada korraga, nii et üks teler on ühendatud madalsagedusliku ja teine kõrgsagedusliku väljundiga. Koaksiaalkaabli lainetakistus peab olema 75 oomi. Tabelis 0.1 on toodud videosignaali spetsifikatsioonid:

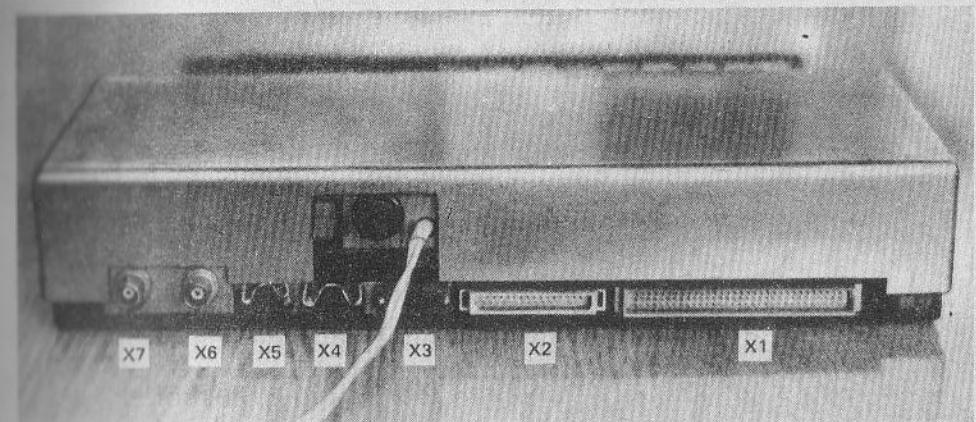
Videoliidese väljundid

Tabel 0.1

Pistmik	Signaal	Kirjeldus
X6	VIDEO	Kompleksne videosignaal, amplituud 2V. Sünknivoo on madal
X7	HF	Moduleeritud videosignaal, amplituud 50 mV, $f = 215$ MHz (11. TV kanal)

0.5.2 MAGNETOFONI LIIDES

Magnetofoni liides on ette nähtud välissalvestina kasutatava standardse tarbemagnetofoni (eeldatavalt kassettmagnetofoni) ühendamiseks arvutiga. Andmevahetus toimub kiirusega 2400 boodi. Magnetofon vörb olla juhitav või mittejuhitav. Juhitaval magnetofonil on distantsjuhtimisliides. See

«Juku» tagakülje pistmikud

võimaldab tarbijal kasutada lindioperatsioonisüsteemi (LOS) kõiki võimalusi, mis tunduvalt hõlbustavad arvuti ning magnetlindi kui välise andmekandja kasutamist.

Magnetofon ühendatakse arvutiga kaabli abil pistmike X4 ja X5 kaudu. Magnetofonisignaalide spetsifikatsioon on tabelites 0.2 ja 0.3.

Mittejuhitava magnetofoni kasutamisel ühendatakse magnetofon ainult pistmiku X5 abil.

Magnetofoni juhtsignaalid

Tabel 0.2

X4 kontakt	Signaal	Funktsioon
1	FF	Edasikerimine
4	RW	Tagasikerimine
3	PLAY	Taasesitamine
2	REC	Salvestamine
5	STOP	Lindi peatamine
8	TAPE RUN	Impulsid lindi liikumise andurilt
7	CNTR CHECK	Magnetofoni juhitavuse tunnus
6	GND	Maa

Signaalid FF, RW, PLAY, REC, STOP on TTL-avakollektorväljundid (U1=15V; I=40mA). Aktiivne seisund vastab madalale nivoole. Impulsid TAPE RUN saadakse magnetofoni lindi liikumise andurilt (Autostopi formeerimise skeem). Kui arvutiga ühendatakse juhitav magnetofon, siis tuleb pistmikus X4 signaal CNTR CHECK ühendada maa siiniga (6. kontakt). Arvuti mõistab, et tegemist on juhitava magnetofoniga.

Magnetofoni andmesignaalid

Tabel 0.3

X5 kontakt	Signaal	Kirjeldus
2	REC.DATA	Salvestatav signaal U=300mV
4	PLAY DATA	Loetav signaal U=300mV
3	GND	Maa
1	SYNC	Sünkrosignaal, jadasignaali bititakt

0.5.3 SIDELIIDES

Sideliides kujutab endast standardse liidese C2 allvariandi ja on ette nähtud samasugust liidest omavate seadmete ühendamiseks arvutiga. Kõne alla tulevad modemid, printerid, teised arvutid, mitmesugused mõõtseadmed jne.

Lisaks standardsetele C2-signaalidele kuulub sideliidese koosseisu veel signaal OC SOUT. Viimane on avatud kollektoriga jadaväljund ja on mõeldud eelkõige suhteliselt lähedal paiknevate arvutite (näiteks õppeklassis) ühendamiseks lihtsasse arvutite kohtvõrku.

Sideliidese järjestikkanal on ette nähtud tööks asünkroonses režiimis. Andmeedastuskiirus on programmiliselt valitav vahemikus 200..-9600 boodi.

Tabelis 0.4 on toodud sideliidese signaalide täielik spetsifikatsioon. Signaalide koodid vastavad ISO soovitusele V24. «1»= -3..12V, «0»= 3..-12V.

Sideliidese signaalid

Tabel 0.4

X3 kontakt	Signaal	Kirjeldus	Kood, ISO V24(C2)
02,12	OC SOUT	Jadaväljund, avatud kollektor $U_{max}=30V$, $I_{omax}=100mA$	—
08	SOUT	Jadaväljund	103
07	GND	Signaali maa	102
4	SIN	Jadasisend	104
10	RTS	Saate nõue (väljund)	105
11	DTR	Arvuti on sideks valmis (väljund)	108.2
05	CTS	Valmisolek arvutist väljastatavate andmete vastuvõtuks (sisend)	106
06	DSR	Andmeedastusseadme valmisolek (sisend)	107
01	POLL UP	Liini sobitustakisti	—

0.5.4 KASUTAJAVÄRAT

Arvutimooduli koosseisu kuulub üks **programmeeritav sisendväljundkiip KP580ИК55**, mille A-, B- ja C-kanali kõik väljaviigud on toodud pistmikule X2. See kiip moodustabki kasutajaväriti, mis on mõeldud mitmesuguste mittestandardsete sisend-väljundseadmete ühendamiseks arvutiga, kusjuures kasutaja käsutuses on kiibi KP580ИК55 kõik funktsionaalsed võimalused. **Tabelis 0.5 on esitatud pistmikule X2 toodud signaalide loetelu.** Tuleb meeles pidada, et kiibi sisendid ja väljundid on võimendamata, s.t. iga väljundit võib koormata ainult ühe standardse TTL-sisendiga.

Kasutajavärat

Tabel 0.5

X2 kontakt	Signaal	Kirjeldus (täidab kasutaja)
1	2	3
08	A0	
06	A1	
01	A2	
02	A3	
04	A4	
03	A5	
05	A6	
07	A7	
21	B0	
23	B1	
25	B2	
26	B3	
24	B4	
22	B5	
20	B6	
18	B7	
13	C0	
15	C1	
17	C2	
19	C3	

1	2	3
11	C4	
12	C5	
09	C6	
10	C7	
16	SOUT2	Magnetofoniliidese võimendatud jadaväljund ($\pm 10V$).
29,30	Maa	
27	+5V	Koormatav kuni 0,3 A

0.6 ARVUTI LAIENDAMINE

Arvuti laiendamiseks täiendavate sisend-väljund- ja mälumoodulitega on pistmikule X1 toodud arvuti võimendatud aadressi-, andme- ja juhtsiin. Pistmiku kommutatsioon ja signaalide spetsifikatsioonid vastavad standardsele liidesele U41 (Multibus 1).

Pistmikusse X1 on peale loogikasignaale toodud ka toitepinged +5V, +12V ja -12V. Nii saab lihtsamalt laiendusmoodulit toita otse arvutist. Pistmiku X1 andmed on esitatud tabelis 0.6.

Arvuti põhisiin

Tabel 0.6

X1 kontakt	Signaal	Kirjeldus
24C	-ADR0	ADR0 ... ADRF moodustavad arvuti aadressisiini
24B	-ADR1	
23C	-ADR2	
23B	-ADR3	
22C	-ADR4	ADR0 ... ADRF on väljundid
22B	-ADR5	
21C	-ADR6	
21B	-ADR7	
20C	-ADR8	
20B	-ADR9	
19C	-ADRA	
19B	-ADRB	
18C	-ADRC	
18B	-ADRD	
17C	-ADRE	
17B	-ADRF	

X1 kontakt	Signaal	Kirjeldus
32C 32B 31C 30C 30B 29C 29B	– DAT0 – DAT1 – DAT2 – DAT4 – DAT5 – DAT6 – DAT7	DAT0 ... DAT7 moodustavad arvuti kahesuunalise andmesiini, üldiselt väljundid. Muutuvad sisenditeks, kui toimub lugemine välisest salvestist või sisend-väljundseadmest
04C 02B 04B 05C 05B	– MRDC – AMWC – MWRC – IORC – IOWC	Arvuti juhtsiin, väljundid
09B	– IO/M	Juhtsignaal. Näitab, kas antud tsüklis toimub pöördumine mälu või sisend-väljundseadme poole. Kui väärthus on «1», siis on tegemist mäluseadmega
01B	– INIT	Toite lülitumisele järgneva üldlähtestuse signaal. Väljund.
07B	– BLOCK	Blokeeriv signaal, mille toimel blokeeritakse arvuti sisemiste mälu- ja sisend-väljundseadmete valimine, antud tsüklis loetav andmebait loetakse välist andmesiinilt. Sisend. Möeldud kasutamiseks arvuti diagnostikas ja programmide silumisel Pöörduse kviteerimissignaal välisseadmeilt. Sisend.
06C	– XACK	Keelab välise mäluseadme. Väljund. taktsignaal 2 MHz
06B 11C 01,02,03, 04A 06,07,08A 08B	CC LCK GND	Maa siin
31, 32 A 10, 11 A	+5V +12V –12V	Toide +5V, koormata kuni 0,3 A Toide +12V, koormata 50 mA Toide –12V, koormata 50 mA
08C 13C 13B	– INT6 – INT7	Kasutaja katkestussignaal Kasutaja katkestussignaal

Märkus: Kõik tabelis toodud signaalid on madala aktiivse nivooga, millele viitab märk «» signaali nimetuse ees.

KASUTAMISJUHISED

1 ARVUTI ÜLESSEADMINE

«Juku» jõuab kasutajani komplektina, kuhu kuuluvad arvuti ise ning juhtmestik tema ühendamiseks välisseadmetega (teleri ja magnetofoniga).

Kui arvuti on lahti pakitud, võib alustada tema ülesseadmist. «Juku» tagaküljel on 7 tähistatud pistikku:

X1 — arvuti siin

X2 — kasutajavärat

X3 — andmeside pistikupesa

X4 — magnetofoni juhtimise pistikupesa

X5 — magnetofoni andmeside pistikupesa

X6 — körgsagedusväljund

X7 — videoväljund

Peale selle on arvuti tagaküljel veel võrgulülit ja RESET-klahv. Tagaküljelt väljub ka «Juku» toitejuhe.

Ülaalnimetatud pistikke on lähemalt kirjeldatud arvuti tehnilises üldiseloomustuses. Ülesseadmisel tuleb neid kasutada alljärgnevalt.

NB! Enne arvuti ühendamist televiisori ja magnetofoniga tuleb veenduda, et kõik ühendatavate seadmete võrgujuhtmed on vooluvõrgust väljas.

1.1 TELERI ÜHENDAMINE

Teleri ühendatakse «Jukuga» arvuti komplekti kuuluva koaksiaalkaabliga. See, milliseid pistikuid ja pesi ühendamiseks kasutada, oleneb olemasoleva teleri tehniliklistest võimalustest.

1. Kui teleril on olemas videosisend, ühendatakse kaabli abil «Juku» videoväljund X7 (VIDEO) teleri videosisendiga.

2. Kui teleril videosisend puudub, ühendatakse sama kaabli abil «Juku» körgsagedusväljund X6 (HF) teleri antennisisendiga.

Eelistada tuleb videosisendit saadava kujutise parema kvaliteedi tõttu.

Pärast seda, kui arvuti on ühendatud ka magnetofoniga vastavalt jaotisele 1.2, tuleb telerisse lülitada ning hääldestada kanalile 11. Kui arvuti on sisesse lülitatud, nagu on kirjeldatud jaotises 1.3, võib teleri pilti paremaks reguleerida kõigi kasutaja käsutuses olevate teleri vahenditega.

1.2 MAGNETOFONI ÜHENDAMINE

Magnetofoni ühendamiseks arvutiga on «Juku» komplektis vastav kaabel. Juhitava magnetofoni olemasolul kasutatakse arvuti pistikupesasid X5 ja X4 vastavalt andmesideks magnetofoniga ja magnetofoni juhtimiseks.

«Juku» ühendamisel magnetofoniga tuleb jälgida kaabli pistikutele olevaid mnemoonilisi sümboleid.

1.3 ARVUTI SISSELÜLITAMINE

Nüüd on «Juku» ühendatud teleri ja magnetofoniga (viimase olemasolul), telerisse lülitatud, hääldestatud kanalile 11 ja piisavalt soojenenedud.

Järgmiseks ühendatakse «Juku» tagaküljelt väljuv toitejuhe vooluvõrgu pistmikku. Seejärel lülitatakse arvuti sisesse tagapaneelil oleva tumbleri **CETb** abil. «Juku» esiküljel peab süttima valgusdiood, mis näitab, et arvuti toide on sisesse lülitatud; kuvarile peab ilmuma püsimonitori teade **MONITOR**.

Kui valgusdiood küll süttis, aga püsimonitor midagi ei kuva, võib vajuda arvuti tagaküljel olevale klahvile **RESET**.

2 ETTEVALMISTUS TÖÖKS

Mikroarvutit «Juku» on võimalik kasutada nii juhitava kassettmagnetofoniga kui ka ilma selleta. Arvuti ettevalmistus tööks oleneb kasutatavast konfiguratsioonist; magnetofoniga võib tööle hakata alles seejärel, kui «Juku» ilma magnetofonita on töökorda seatud.

2.1 ETTEVALMISTUS TÖÖKS PÜSIMONITORIGA

Arvuti kasutamisel püsimonitoriga on meie käsutuses monitor oma direktiividega ja püsimalu-BASIC, mis võimaldavad küll juhtida arvuti tööd, kuid puudub võimalus programmide salvestamiseks ja valmisprogrammide kasutamiseks.

«Juku» sisselülitamisel, nagu kirjeldatud peatükis 1, ilmub kuvarile püsimonitori teade **MONITOR**, monitori versiooni number ja viip *. **Viip** on programmi poolt väljastatav teade, mis näitab, et programm ootab kasutaja edasi direktiive. Eri programmidel on ka erinevad viibid, mis on kirjeldatud nende kasutamisjuhistes.

Kohta kuvaril, kuhu ilmuvalt klaviatuurilt sisestatud sümbolid, märgib riistkolikukujuline plokk — **cursor**. «Juku» cursor võib olla kas vilkuv või mittevilkuv. Vilkuv cursor näitab, et klaviatuur on ladina tähestiku režiimis, mittevilkuv cursor aga, et ta on vene tähestiku režiimis. Lähemalt on ladina/vene ja suur/väiketähtede kasutamisest juttu jaotises 7.4.

Väiketähtede režiimis saab sisestada suurtähti, kui hoida all klahvi **SHIFT** ja vajutada soovitud klahvile. Tärgikoodide arvu piiratuse tõttu saab osa tärke sisestada ainult väiketähtedena. Nendeks on eesti tähestiku fähed ö, ö ja ü.

2.2 ETTEVALMISTUS TÖÖKS LOS-iga

Kui «Juku» on varustatud kassettmagnetofoniga, võib arvuti tööd juhtida lindieoperatsioonisüsteem LOS. LOS-i kasutamine võimaldab tarvitada valmisprogramme ning salvestada programme ja andmeid kassettidele.

Et alustada tööd LOS-iga, tuleb arvuti koos magnetofoniga üles seada vastavalt peatükile 1 ning seejärel seada ta töösse püsimonitoriga, nagu on kirjeldatud jaotises 2.1.

Enne magnetofoniga töö alustamist tuleb reguleerida õige salvestusnivo (-3dB) ja jälgida, et magnetofon ei oleks ajutise peatamise režiimis.

Magnetofoni esmakordsel kasutamisel koos arvutiga tuleb salvestusüsteemi tingimata kontrollida ja reguleerida programmi **TTEST** abil (vt. 15.6). Edasise töö hõlbustamiseks võib selle programmiga saadud õige salvestusnivo märgistada reguleerimisnuppuidel, kasutades hiljem neid märgiseid. Aeg-ajalt on siiski soovitatav kontrollida salvestusnivood **TTEST**-iga.

NB! Väära salvestusnivoor korral võib lindi sulgemine (operatsioon CLOSE) rikkuda kogu lindi.

«Jukuga» on kaasas LOS-i süsteemne kassett, millele on salvestatud lindioperatsioonisüsteem ise ning mõningad arvuti tööks ja programmvara väljatöötamiseks vajalikud valmisprogrammid. Enne tööle asumist tuleks süsteemsest kassetist teha koopia (süsteemne osa programmiga SYSGEN, vt. 8.3). Soovitatav on seda koopiat kasutada igapäevases töös süsteemse kassetina ja originaali säilitada kindlas kohas juhuks, kui kasutatava süsteemse kassetiga midagi peaks juhtuma.

Kui magnetofon on üles seatud ja sisse lülitatud ning «Juku» töötab püsimonitoriga ja ootab korraldusi, tuleb magnetofoni asetada süsteemne kassett ja anda monitorile käsk T. Selle tulemusel loetakse LOS lindilt mälusse ja antakse talle juhtimine üle. LOS-i eduka käivitumise tunnuseks on teade kuvaril:

ENSV TA Küb.I AT EKB

LINDIOPERATSIOONISÜSTEEM

ja LOS-i viip

A>

Viip näitab, et LOS ootab kasutaja direktiive. Nendeks võivad olla kas LOS-i residentsete direktiivide nimed (vt. peatükki 8) või lindil olevate valmisprogrammide nimed.

Enne kui lindilt võib midagi lugeda või sinna kirjutada, tuleb lindi **avada**, s.t. lugeda lindil olevate failide kataloog mällu. Lindi avatakse LOS-i direktiiviga **OPEN**. Seejärel võib lindil olevate failide nimesid kuvada direktiiviga **DIR**, sooritada nendega teisi operatsioone, mis on kirjeldatud peatükis 8 ning käivitada valmisprogramme. Valmisprogrammide tunnuseks on faili nime laiend (vt. 8.1) **COM**.

Kui töö käigus on lindile midagi kirjutatud, tuleb lindi töö lõpetamisel **sulgeda** direktiiviga **CLOSE**. Lindi sulgemisel kirjutatakse uuendatud kataloog jälle mälust lindile. Kui töö käigus on lindi midagi kirjutatud, lindi aga eemaldatakse teda eelnevalt sulgemata ja alustatakse tööd uue lindiga või lõpetatakse töö LOS-iga, **läheb kõik töö käigus lindi kirjutatu kaotsi**.

Kui püsimonitori direktiiviga T küll mindi lindi lugema, kuid kuvarile ilmub jällegi monitori viip *, tähendab see LOS-i sisselugemise ebaõnnestumist ja seda toimingut tuleb korrrata, s.t. anda monitorile veelkord direktiiv T. Kui pärast mitmekordset LOS-i sisselugemise üritust see ikkagi ei õnnestu, on kõige töenäolisemalt tegu vigase süsteemse lindiga.

Kui LOS-iga töötamise käigus hakkab suhteliselt tihti esinema veateeid (CHECKSUM ERROR, BLOCK NOT FOUND jt.), siis on see märgiks, et on viimane aeg magnetofoni helipead puhastada või vahetada kasutusel olev lindi uuema vastu.

Kui lindi avamisel esineb veateateid (TIME OUT ja DIRECTORY BLOCK NOT FOUND), tuleb kohe, kui õnnestub lindi siiski avada, vajalikud failid kopeerida uutele lindidele ja vormindada käesolev lindi uesti.

LOS-le direktiivi andmisel võib seda eelnevalt kuvaril redigeerida ja LOS-ile saata ta alles siis, kui ta on õige. Seejuures kasutatakse järgmisi klähve:

RETURN	Saadab korralduse LOS-ile täitmiseks
<- vői CTRL H	Viib kursoori ühe märgi võrra tagasi ja kustutab selle
CTRL X	Viib kursoori rea algusse ja kustutab kogu sisestatava rea

Lindi, mida «Juku» andmete ja programmide salvestamiseks kasutab, tuleb eelnevalt **vormindada**. Vormindamise käigus luuakse lindile kataloog, kirjutatakse lindile andmeplokid ja kontrollitakse pärastise ülelugemisega kirjutatud plokkide õigsust, s.t. lindi erinevate osade kõlblikkust sinna salvestamiseks. Vormindamine garanteerib, et andmeid ei kirjutata lindi üusiliselt kahjustatud osadesse, kust neid oleks hiljem võimatu õigesti katte saada. Et vormindamisel kirjutatakse kõik lindi plokid täis, siis eelnevalt kasutatud lindi vormindamisel kustutatakse sealt kogu kasulik info. Täpsemalt on vormindamist programmiga **FORMAT** kirjeldatud jaotises 7.3.

Soovitatav on iga lindi algusesse kirjutada ka opsüsteem ise. See võimaldab kasutada LOS-i lugemiseks mällu suvalist lindi ja kasutada enamikku juhtudel ainult üht lindi korraga. LOS-i salvestamiseks lindile on olemas süsteemne programm **SYSGEN**, mille kasutamise täpsem kirjeldus on jaotises 7.3.

Vene tähestiku kasutamiseks tuleb käivitada programm RUS.

2.3 KORRASOLEKU KONTROLL

Kui «Juku» koos kassettmagnetofoniga on töökorda seatud ja ta töötab LOS-iga, on õige aeg kontrollida tema põhisõlmede töökorda. Selleks on LOS-i komplektis olemas testprogrammide pakett «Diagnostics», mis testib arvuti protsessori, mälut, kuvari ja (nende olemasolul) ümbrikkettaseadmete korrasolekut.

Neid teste on kaht tüüpi: kiirtest, mida kasutatakse ekspluatatsiooni käigus leitud tõrgete uurimiseks, ja põhjalik, kogu arvutit hõlmav test. Et põhjalik testprogramm töötab väga pikka aega (üle 13 tunni), pole teda mõtet eriti sageli kasutada. Küll on aga selle testprogrammi käivitamine kasulik «Juku» esialgse ülesseadmise järel, sest ta võimaldab avastada ka sääraseid arvuti elektroonika tõrkeid, mis jäävad kiirtesti eest varjule. Testimise puhul tuleb jälgida peatükis 10 toodud järjekorda (1. mälu, 2. protsessor, 3. kuvar) ja testprogrammide kasutamisjuhiseid.

3. VALMISPROGRAMMIDE KASUTAMINE

Valmisprogrammid on kirjutatud assembler- või kõrgkeeltes ja transleeritud seejärel protsessori K580ИК80 poolt täidetavasse masinakoodi. Programmi käivitamisel nime järgi otsitakse lindilt fail antud nimega ja laiendiga COM.

Näide:

A>PROG

käivitab programmi, mis asub antud lindil ja mille nimeks on PROG.COM. Programmifail laaditakse mällu alates aadressist 100H ning juhtimine antakse üle sellele aadressile, s.t. programm alustab tööd.

Harilikult on programmist väljumine programmi töö lõppedes automaатne või ette nähtud erilise käsuga, mis on kirjeldatud programmi kasutamisjuhistes. Kui aga mingil põhjusel (näiteks vigase programmi puhul või kasutamisjuhiste puudumisel) ei õnnestu programmi tööd lõpetada, on selleks 4 moodust.

1. CTRL C võib katkestada mõningate programmide töö juhul, kui seal on vastav kontroll olemas. Juhtimine antakse sel juhul üle LOS-ile.
2. CTRL ESC katkestab iga programmi täitmise ja annab juhtimise üle LOS-ile või, töös püsimalu-BASIC-uga, BASIC-u interpretaatorile.
3. CTRL SHIFT ESC katkestab iga programmi täitmise ja annab juhtimise üle püsimonitorile. Kui enne katkestamist oli lindile midagi salvestatud ja linn ei olnud suletud, lähevad kõik need failid kaotsi. Programmi töö katkestamist selle klahvide kombinatsiooniga tuleks seetõttu kasutada ainult **erandjuhul**, kui LOS on mälus rikutud ja ei suuda arvuti tööd juhtida.
4. RESET- klahv katkestab iga programmi täitmise ja annab juhtimise üle monitorile. Töö jooksul loodud failid sulgemata lindil lähevad kaotsi. See- tõttu tuleks ka RESET-klahvi kasutada ainult erandjuhul.

4 PROGRAMMIDE KIRJUTAMINE

4.1 PROGRAMMEERIMISKEELE VALIMINE

Mikroarvuti «Juku» on varustatud vahenditega programmeerimiseks kolmes programmeerimiskeeltes:

- BASIC-us
- PL/M-is
- assembleris

Programmeerimiskeele valikul tuleb lähtuda kolmest põhilisest parameetrist

- programmi poolt vajatav mälumaht
- programmi töökiirus
- programmeerimiseks kuluv aeg

4.1.1 ASSEMBLERKEEL

Kõige efektiivsema programmi saab kirjutada assemblerkeeltes. Assembleri puuduseks on aga programmi kirjutamiseks ja silumiseks kuluv aeg, mis on palju pikem kõrgkeelte kasutamisel kuluvast ajast. Seetõttu tuleks enami-ku programmeerimisülesannete lahendamisel eelistada kõrgkeeli. Prog- rammilöökude jaoks, mis vajavad eriti suurt töökiirust, võib assembler- ja kõrgkeeli omavahel siduda.

4.1.2 PL/M

PL/M-keeles translaator annab suhteliselt efektiivse masinakeelse program- mi. PL/M-i eelisteks on moodul- ja plokkstruktuur, mis võimaldavad kasuta- da moodsat struktuurprogrammeerimise meetodit. Ka PL/M annab võimaluse juhtida arvuti tööd madalal tasemel, on võimalik juurde pääseda prot- sessori registritele ja aadresside järgi arvuti mälule, samuti välja kutsuda assemblerkeeltes kirjutatud alamprogramme. PL/M-i tuleks eelistada «Ju- ku» põhilise süsteemprogrammeerimiskeelena ning samuti rakendusprog- rammeerimisel suurema praktilise tähtsusega programmeerimise puhul.

4.1.3 BASIC

Püsimälu-BASIC on interpreteeriv keel. Tema puuduseks on madal töökiirus transleeritud keeltega võrreldes, eelisteks aga kasutamise mugavus ning programmisti suur töövõimelus programmide kirjutamisel ja silumisel. BASIC-u teisteks eelisteks on kõrgkeele tasemel olemasolevad vahendid töoks stringidega ja graafikakäasud. Samuti on olemas vahendid arvuti sisend-väljundvärati poole pöördumiseks, mälu poole pöördumiseks aadressi järgi ja assemblerikeeles kirjutatud alamprogrammide väljakutsumiseks.

BASIC-ut tuleks eelistada suhteliselt lihtsamate programmide kirjutamisel, mille puhul töökiirus ei ole kriitiline, samuti programmeerimise õppimisel.

4.2 ALGTEKSTI SISESTUS

Enne programmi transleerimist ja käivitamist on vaja sisestada tema algtekst ja säilitada see lindil. Sellel etapil kasutatavad vahendid sõltuvad tarvitatavast programmeerimiskeest.

4.2.1 BASIC-KEELSE ALGTEKSTI SISESTUS

Et püsimälu-BASIC-us on võimalus programmide sisestamiseks ja kustutamiseks interpretaatoriga töötades, pole BASIC-u puhul otseselt vaja kasutada teist tekstileid. BASIC-programm sisestatakse ridadena, mille ees on reanumbrid. Programm säilitatakse mälus reanumbrite kasvamise järjekorras; selles järjekorras teda tsüklite ja siirete puudumisel katädetakse.

Soovitatav on, et algteksti rea numbrid kasvaksid 10-kaupa. See võimaldab hiljem programmi vajalikesse kohtadesse ridu vahelle lisada.

Ühe programmirea asendamiseks teisega tuleb sisestada uus rida sama reanumbriga, mis oli vanal real.

Rea kustutamiseks tuleb sisestada sama reanumbriga tühi rida.

Kui programmi tekst on sisestatud, tuleb ta salvestada lindile direktiiviga **CSAVE «<failinimi>»**, sealjuures ei või failile määrata failinime laiendit. BASIC ise annab programmifailile nime laiendi **BAS**.

BASIC-programmi algteksti võib sisestada ka näiteks tekstileid.

EDIT, nagu on kirjeldatud jaotises 4.2.2. Sealjuures tuleb jälgida, et iga rida algaks reanumbriga, sest BASIC ei luba sisendfailis kasutada otserežiimi kaske.

4.2.2 PL/M- JA ASSEMBLERKEELE ALGTEKSTI SISESTUS

PL/M- ja assemblerkeelse algteksti sisestuseks on olemas tekstileid **EDIT**, mis lubab klaviatuurilt sisestatavat teksti redigeerida ja pärastiseks kasutamiseks lindile kirjutada.

Redaktori väljakutsumisel tuleb talle anda redigeeritava faili nimi. Näiteks soovides redigeerida PL/M-keelset programmi MATEM.PLM tuleb redaktori välja kutsuda järgmiselt:

A> EDIT MATEM.PLM

Kui näidatud nimega faili enne lindil ei olnud, ilmub kuvarile teade

NEW FILE

EDIT vilibaks on teade

* EDIT COMMAND:

millele vastuseks tuleb algteksti sisestusel anda direktiiv **I**. Selle tulemusel lähed **EDIT** sisestusrežiimi ja algteksti sisestus võib alata. **EDIT** näitab sisestamise käigus iga sisestatava rea ees selle järjenumbrit. Lindile salvestatavasse faili neid numbreid ei kirjutata.

Viimase sisestatud märgi ja kogu sisestatava rea kustutamiseks võib kasutada vastavalt sõrmiseid **<- ja DEL**.

Sisestusrežiimi lõpetab **CTRL Z**, misjärel sisestatud faili võib täiendavalt redigeerida, või kirjutada lindile direktiiviga **W**.

Kui fail on lindile kirjutatud, võib direktiiviga **X** redaktorist väljuda.

4.3 PROGRAMMEERIMISVAHENDID

4.3.1 BASIC-u INTERPRETAATOR

BASIC-programmi interpreteeritakse töö käigus ning seetõttu paikneb interpretaator mälus BASIC-programmiga samaaegselt. See loob väga hea võimaluse programmide kirjutamiseks ja silumiseks, puuduseks on aga

programmide suhteliselt väike töökiirus. BASIC-u interpretaator kutsutakse välja püsimonitorist direktiiviga **B**, LOS-ist aga direktiiviga **BASIC**. Kui BASIC-ut kasutada koos LOS-iga, võib BASIC-programme lugeda magnetlindilt ja neid sinna kirjutada; kasutamisel ainult püsimonitoriga aga see võimalus puudub. Muus suhtes BASIC-u kältumine püsimonitori või LOS-i all kävitatuna ei erine.

BASIC-u väljakutsumisel ilmub kuvarile teade

BASIC

ENSV TA Küb.I AT EKB

ja BASIC-u viip

READY

mis näitab, et interpretaator ootab kasutaja edasisi direktiive, milleks võivad olla otserežiimi käsud või sisestatava BASIC-programmi read.

Direktiiviga RUN kävitatud programmi võib seisata klahvidega **CTRL C**, silumiseks on võimalik aga programmi kahtlastesse kohtadesse lisada direktiive **STOP**. Kui programmi täitmine on jõudnud STOP-ini või on katkestatud klahviga CTRL C, ilmub kuvarile teade

BREAK IN nnnn

kus nnnn on selle rea number, millel programmi täitmine seiskus.

Nüüd saab direktiiviga **PRINT** väljastada meid huvitavate muutujate väärtsusi.

«Juku» graafikakäsundite kohta (vt.7.3.2), mis on realiseeritud ka BASIC-u tasemel, on oluline teada järgmisi:

- kuvaril saab adresseerida horisontaalsuunas punkte 0..319 ja vertikaalsuunas punkte 0..239. Punkt (0,0) asub kuvari vasakus ülanurgas, punkt (319,239) aga paremas alanurgas
- enne teiste graafikadirektiivide kasutamist tuleb täita direktiiv **HGR**, mis viib kujuteldava graafikakursori punkti (0,0). HGR ei kustuta kuvari ekraani
- direktiiv **CLS** kustutab kuvari ekraani, kuid ei muuda graafikakursori asukohta.

4.3.2 PL/M-KOMPILAATOR

PL/M-keelse programmi transleerimine masinakoodi toimub translaatoriga **PLM.COM**, mille direktiive ja vasteateid on lähemalt kirjeldatud punktis 12. Kompilaatori väljakutsumiseks tuleb sisestada

A > PLM

misjärel kompilaator laetakse lindilt mällu. Et kompilaator on küllalt pikk, võtab ka see toiming mitu minutit. Kui PL/M käivitub, ilmub kuvarile viip:

INPUT COMMAND?

millele tuleb vastata transleeritava faili nimega ja vajadusel lisada käsu lausesse ka kompilaatori võtmeid (vt. 12.2). Kui jooksev programm on transleeritud, küsib kompilaator, kas kasutaja soovib veel PL/M-programme transleerida:

MORE INPUT (Y/N)?

millele tuleb olenevalt soovist vastata Y (soovin veel üht programmi transleerida) või N (lopetan töö kompilaatoriga).

Kompilaator väljastab **objektfaili**, mille failinime laiendiks on **OBJ**. Mitmest moodulist koosneva programmi transleerimisel tuleb need moodulid transleerida järjekorras. Iga mooduli transleerimisel saab ette määrata koodile ja andmetele eraldatava mälupiirkonna algusaadressid, kompilaator aga väljastab vastavad lõpuaadressid. Iga järgmine moodul tuleb transleerida eelmisest suuremal aadressil, et vältida nende kattumist mälus.

Eraldi transleeritud moodulite mällu laadimiseks on olemas programm **LOADT.COM**, mis laadib objektmooduli mällu alates transleerimisel ette antud aadressist. Kui moodul on mällu laaditud, annab LOADT juhtimise tagasi LOS-ile ja me võime mällu laadida järgmise mooduli. Pärast seda, kui kogu programm on mällu laaditud, tuleb ta lindile salvestada LOS-i residentse käsundi **SAVE** abil. Selleks on vaja viimase mooduli lõpuaadressi järgi välja arvutada programmi poolt kasutatavate mälulehekülgede (2K-baidiste plokkide) arv.

PL/M-programmi silumiseks tuleb tarvitada silurit SID (vt. ptk. 5).

4.3.3 ASSEMBLER

Assembler on mõeldud kogenumate programmistide poolt kirjutatud assemblerkeelsete programmide transleerimiseks. LOS-i komplekti kuuluv assembler käivitub, kui kutsuda välja lindil olev programm ASM.COM. Samal käsureal tuleb ära näidata ka transleeritava programmi nimi. Assemblerkeelse programmi laiendiks on samuti ASM.

Näiteks programmi PROGRAMM.ASM transleerimisel on käsurida järgmine:

A>ASM PROGRAMM

Nagu PL/M, nii ka assembler väljastab töö tulemusena objektfaili. Sealjuures on selle objektfaili struktuur (täpsemalt on seda kirjeldatud peatükis 9) sama, mis PL/M korral. Ka assemblerkeelsete programmide mällu laadimine toimub laaduriga LOAD.COM, nagu on kirjeldatud jaotises 15.3.2.

5 PROGRAMMIDE SILUMINE

Programmide silumine moodustab ühe kõige aeganõudvama osa programmeerimisest. Et seda tööd hõlbustada, on kasutusele võetud **silurid** — programmid, mis võimaldavad jälgida silutava programmi täitmise käiku ja vajadusel seda muuta.

BASIC-programmide silumine toimub töös interpretaatoriga, STOP- ja PRINT-direktiive kasutades (vt. jaotis 4.3.1). PL/M- ja assemblerkeelsete programmide silumiseks on LOS-i komplektis olemas silur **SID**.

5.1 SILUR SID

SID on mõeldud nende programmide silumiseks, mis on kirjutatud assembler- või kõrgkeelsete ja seejärel transleeritud masinakoodi. SID-i abil saab jälgida masinakoodi programmi täitmist üksikute protsessori käskude kaupa ning protsessori registrite ja mälu sisu muutumist programmi töö käigus. Samuti on võimalik muuta protsessori registrite ja mälu sisu, uurida meid huvitavate programmilöikude tööd jms. Silur on lindil programmifailina **SID.COM**, mis silumiseks tulebki käivitada, näidates käsulauses ära ka silutava programmifaili nime, milleks harilikult on assembleri või PL/M-i

kompilaatori poolt väljastatav objektfail (nime laiendiks on OBJ) või täide- lav programmifail (nime laiendiks on COM). SID-i direktiivid, mida silumisel kasutatakse, on kirjeldatud jaotises 13.2.

SID-iga on võimalik ka sisse viia muudatusi transleeritud programmi. Selleks tuleb mälus programmi muuta direktiividega A või S, väljuda SID-ist ja salvestada programm LOS-i direktiivi SAVE abil lindile. Sealjuures tuleb ära näidata salvestatavate mälulehekülgude arv, s. t. et eelnevalt tuleb üles märkida SID-i väljakutsumisel kuvatud kasutatud mälu hulk.

5.2 VEATEATED

Programmide transleerimisel väljastab translaator veateateid, mis näitavad vigase süntaksiiga programmielementide asukohta ja samuti leitud vea lõöpi. Et veateadete arv on piiratud, võib teate sisu mitte vastata tegelikule veale. Seetõttu tuleb programmi silumisel suhtuda veateadetesesse loominguiliselt.

BASIC väljastab veateateid töö käigus. Seetõttu moodustavad enamiku tema kuvatavatest vigadest mitte süntaksivead, vaid programmi täitmisel tekkinud erisituatsioonid (näiteks ületäitumine jms.). Vea tekkimisel tuleks programmi parandamiseks uurida listingult direktiive, mille täitmine viis veani.

5.3 ARVUTI MÄLUJAOTUS

Programmide silumisel ja katsetamisel on kasulik tunda süsteemi mälujaotust. Mälutsoonide üldskeem on esitatud järgmisel leheküljel, üksikasjalikumaid seletusi võib leida jaotisest 8.1 ja muudest süsteemitarkvara kirjeldustest.

MUUTMÄLU:	
0000	JMP
0001	Käsitöötlusprotsessori
0002	aadress
0005	JMP
0006	Aadress BLOS-i
0007	funktsioonide
	poole pöördumiseks

005C	FAILI JUHTPLOKK
006B	
006C	FAILI JUHTPLOKK
007B	
0080	OTSEMÄLLUPÖÖRDUSE PUHVER, 128 baiti
00FF	<- Programmide laadimi- se algusaadress LOS-i kasutamisel
0100	
BEFF	TARBIJATSOON
BFC0	OTSEMÄLLUPÖÖRDUSE PUHVER, 2K baiti
C7BF	
CA00	KÄSUPROTSESSOR
D1FF	
D200	LINDIFAILIDE KATALOOG
D5FF	
D600	SÜSTEEMIPARAMEETRID
D7FF	
D800	VIDEOMÄLU
FD7F	
FD80	SÜSTEEMIPARAMEETRID
FFFF	

E000	PÜSIMÄLU:
	BLOS
FFFF	PÜSIMONITOR

Joonis 5.1. Arvuti mäluaotus

6. TARKVARA ÜLDKIRJELDUS

Kirjeldatav programmvara põhineb kassetmagnetofonile orienteeritud lindioperatsioonisüsteemil. **Lindioperatsioonisüsteem LOS** on ülesehituselt ja kasutajakäsundite (-direktiivide) poolest võimalikult sarnane mikroarvutite levinud operatsioonisüsteemiga CP/M, mis baseerub ümbrikkettaseadmetel. Muidugi teeb lint terve rea kitsendusi (näiteks ei tasu organiseerida suhupöördust), seetõttu saab ainult teatavat hulka CP/M-süsteemi programme muudatusteta või väikese kohandamisega realiseerida LOS-il.

Programmide väljakutse (laadimine ja käivitus) ning residentsed süsteemsed funktsioonid — kataloogi väljastus (**DIR**), teksti faili väljastus (**TYPE**), faili ümbernimetamine (**REN**), mälusisu salvestamine lindile programme (**SAVE**) ning failide kustutamine (**ERA**) — on väliselt realiseeritud nagu CP/M-is.

Kogu arvuti programmvara võib jagada **püsiprogrammvaraks** (on püsimalus) ja lindil **asuvaks programmvaraks**. Püsimalus on residentne **püsimonitor**, millega saab uurida ja muuta arvuti mälusisu, protsessori töoregistreid jne., lisaks veel LOS-i alati vajalik osa, vajaduse korral ka **BASIC**-u **interpretaator** või **minisassemblersilur**. Viimaste olemasolu sõltub arvuti kasutamise eesmärgist ja kassetmagnetofoni kasutamise vajadusest ning võimalusest. Kooliarvutite ühendamisel kohtvõrguks on püsimalus ka **andmeside programmvara**.

Kasutamiseks opsüsteemiga LOS on mitu **teenindusprogrammi**. Eraldi gruppi moodustab **testimise tarkvara**: keskseadme test, mälutestid, kuvari ja klaviatuuri test, linditest. Neid saab tarbija käivitada kui tavalisi programme LOS-i raames.

Programmitekstide sisestamiseks ja korrigeerimiseks ning teksti redigeerimiseks on määratud **reaktor EDIT**. Korrigeeritav või sisestatav tekstifail peab tervikuna mahtuma muutmällu.

Peale miniassembleri kuulub opsüsteemi juurde **ASSEMBLER**, mille väljundiks on objektfail (ettenähtud aadressidele laaditav programmifail) ja/või listingufail. Viimase võib väljastada ka kuvarile.

Süsteemprogrammeerimise hõlbustamiseks kasutatakse plokkstruktuuri masinorienteritud keelt PL/M. Ühekäiguline kompilaator lubab väljundis saada lindile kas objektfaili või listingufaili ühe transleerimisseansi jooksul. Kompilaatoril on vahendid erinevate PL/M-programmide ning ka PL/M- ja assemblerkeelsete programmide linkimiseks.

Lindioperatsioonisüsteemis on realiseeritud ka BASIC-u ulatuslikum variant, millel on suuremad võimalused kui püsimalu-BASIC-ul; see erineb väikeste kitsenduste poolest standardsest «Microsoft» BASIC-ust.

Programmide silumiseks masinakoodi tasemel on silur SID, mis võimaldab ühtlasi programme lindilt laadida ja lindile salvestada. SID kergendab assembler- ja PL/M-keelsete programmide silumist.

Graafika kasutamise võimalused on muidugi olemas nii PL/M-keeles (vastavate monitoridirektiivide näol) kui ka BASIC-u tasemel.

Tarkvarakomponendid on varustatud eestikeelsete kasutamisjuhenditega.

7 PÜSIMONITOR

7.1 MONITORI DIREKTIIVID

Pärast vajutamist klahvile RESET või juhitimise andmist aadressile FFC4H tuleb kuvarile tekst MONITOR <versiooni nr.> ning «*». Seejärel on kasutajal võimalik pöörduda monitori poole järgmiste direktiividega.

D XXXX/YYYY — Mälutõmmis

Väljastada ekraanile mälu sisu alates aadressist XXXX kuni aadressini YYYY ridadena kujul <aadress>: <bait 1><bait 2>..<bait 8>

Väljastuse peatab CTRL S vajutamine ja jätkab suvalisele klahvile vajutamine. Väljastuse lõpetamiseks vajutada CTRL S ja kohe seejärel CTRL C.

M XXXX/YYYY>ZZZZ — Välja nihe

Kopeerida mälu sisu aadressidelt XXXX kuni YYYY uuele algusaadressile ZZZZ.

C XXXX/YYYY>ZZZZ — Välja kontroll

Võrrelda mälu sisu aadressidel XXXX kuni YYYY mälu sisuga alates aadressist ZZZZ. Erinevused väljastatakse kujul <aadress>: <bait x><bait z>

Väljastuse peatab CTRL S vajutamine ja jätkab suvalisele klahvile vajutamine. Väljastuse lõpetamiseks vajutada CTRL S ja seejärel CTRL C.

E XXXX/YYYY BB — Baidi otsing

Võrrelda mälu sisu alates aadressist XXXX kuni aadressini YYYY väärtusega BB. Erinevused väljastatakse kujul <aadress>: <bait x><BB>

Väljastuse peatab CTRL S vajutamine ja jätkab suvalisele klahvile vajutamine. Väljastuse lõpetamiseks vajutada CTRL S ja kohe seejärel CTRL C.

F XXXX/YYYY BB — Baidi laussalvestus

Täita mälu alates aadressist XXXX kuni aadressini YYYY väärtusega BB. Lubatav on ka väärtus YYYY=XXXX.

G XXXX BB-CC BB-CC .. RETURN — Salvestise muutmine

Aadressil XXXX asuva baidi väärtuse BB väljastus ja asendamine uue väärtusega CC. Dialoogi sammu «BB» sooritab süsteem. Kui CC on tühik, siis jaab olemasolev väärtus muutmata ning väljastatakse järgmise baidi väärtus. Käsu täitmise lõpetab RETURN.

G .. — Programmi käivitus

Käivitada programm algusest, aadressist XXXX või katkestuspunktist ja täita teda lõpuni või aadressini YYYY.

G RETURN — algusest või katkestuspunktist, lõpuni

G XXXX RETURN — aadressist XXXX, lõpuni

G XXXX,YYYY — aadressist XXXX, aadressini YYYY

G,YYYY — algusest või katkestuspunktist, aadressini YYYY

H CTRL C — Vallasrežiim/Sidusrežiim

Ega minnakse kviteerivasse vallasrežiimi(OFF-LINE), kus kõikidele klahvivajutustele vastavad koodid (kaasa arvatud ESCAPE-liitkoodid) väljastatakse ekraanile. Kood CTRL C toob monitori tagasi sidusrežiimi (ON-LINE).

B — Transleerimine

Käivitada BASIC või MINIASSEMBLER.

T — Opsüsteem

Laadida ja käivitada lindioperatsioonisüsteem.

7.2 MONITORI FUNKTSIOONID

Järgnevas kirjelduses tähistavad A,B,C,D,E,H,L arvuti vastavaid registreid, ACC,Y,PS,Z aga protsessori lippe (kahendindikaatoreid).

AC=1: dekaadülekanne (madalamast poolbaidist)

CY=1: ületäitumine

P =1: paarisarvuline tulem

S =1: negatiivne tulem

Z =1: nulltulem

«Parameeter» tähendab sisendparameetrit.

«H» arvu järel tähistab kuueteistkümnendsüsteemi.

Monitori funktsioonid on kasutatavad vaid mälu adresseerimise moodustesse 1 ja 2 puhul. Erandiks on funktsioonid MEMMD ja MEMMDRST, mida võib kasutada kõikides moodustes.

MONITOR — Monitori sisendpunkt

Sisendpunkt: FFC4H

TTSTAT* — Klaviatuuri oleku lugemine

Sisendpunkt: FFC7H

Väljund: Kui mingile klahvile on vajutatud, siis Z=0 ja A=sisestatud sumbol, kui ei, siis Z=1

CRLF* — Reavahetus ekraanil

Sisendpunkt: FFCAH

TTCON* — Teksti väljastus ekraanile

Sisendpunkt: FFCDH

Parameeter: BC = teksti algusaadress; teksti lõpu tunnuseks on bait vaatusega 00H või «\$»

TTOLF* — Teksti väljastus ekraanile, reavahetusega teksti lõpus

Sisendpunkt: FFDOH

Parameeter: BC = teksti algusaadress; teksti lõpu tunnuseks on viimane bait väljastusega 00H või «\$»

TTI* — Tärgi sisestus väljastuseta ekraanile

Sisendpunkt: FFD3H

Väljund: A = sisestatud märk

TTIO* — Tärgi sisestus väljastusega ekraanile

Sisendpunkt: FFD6H

Väljund: A = sisestatud märk

TTO* — Tärgi väljastus ekraanile

Sisendpunkt: FFD9H

Parameeter: A = väljastatav märk

OUTHX* — Baidise 16-ndarvu väljastus ekraanile

Sisendpunkt: FFDCH

Parameeter: A = väljastatav 16-ndarv

OUTH2* — Kahebaidise 16-ndarvu väljastus ekraanile

Sisendpunkt: FFDFH

Parameeter: BC = väljastatav 16-ndarv

INHDX* — Baidise 16-ndarvu sisestus

Sisendpunkt: FFE2H

Väljund: Kui sisestati veatu 16-ndarv, siis CY=0 ja A = sisestatud arv, kui ei, siis CY=1

INHDX2* — Kahebaidise 16-ndarvu sisestus

Sisendpunkt: FFE5H

Väljund: Kui sisestati veatu 16-ndarv, siis CY=0 ja BC = sisestatud arv, kui ei, siis CY=1

NIBBLE* — 16-ndumbri kontroll

Sisendpunkt: FFE8H

Parameeter: A = märk(16-ndnumber)

Väljund: Kui märk on 16-ndnumber, siis CY=0, kui ei, siis CY=1

DMEM* — Mälutömmise väljastus ekraanile.

Peatamine: CTRL S

Jätkamine: suvaline klahv

Löpetamine: CTRL S ja kohe seejärel CTRL C

Sisendpunkt: FFF1H

Parameetrid: BC = mälupiirkonna algusaadress

HL = mälupiirkonna lõpuaadress

MOVE* — Salvestise nihe teise mälupiirkonda

Sisendpunkt: FFF4H

Parameetrid: BC = nihutatava salvestise algusaadress

HL = nihutatava salvestise lõpuaadress

DE = salvestise uus algusaadress

COMP* — Kahe salvestise võrdlus erinevuste väljastusega ekraanile

Peatamine: CTRL S

Jätkamine: suvaline klahv

Löpetamine: CTRL S ja kohe seejärel CTRL C

Sisendpunkt: FFF7H

Parameetrid: BC = esimese salvestise algusaadress

HL = esimese salvestise lõpuaadress

DE = teise salvestise algusaadress

FILL* — Mälupiirkonna täitmine konstandiga

Sisendpunkt: FFFAH

Parameetrid: BC = mälupiirkonna algusaadress

HL = mälupiirkonna lõpuaadress

A = salvestatav väärthus

CNST* — Salvestise võrdlus konstandiga, erinevuste väljastusega ekraanile.

Peatamine: CTRL S

Jätkamine: suvaline klahv

Löpetamine: CTRL S ja kohe seejärel CTRL C

Sisendpunkt: FFFDH

Parameetrid: BC = mälupiirkonna algusaadress

HL = mälupiirkonna lõpuaadress

A = võrreldav konstant

PRINTCHAR — Tärgi väljastus printerile

Sisendpunkt: FFEEH

Parameetrid: A = väljastatav märk

Süsteemsete vahenditega on realiseeritud printeri D-100 (Poola RV) mädes. Teistsuguse printeri kasutamiseks tuleb aadressile, mis loetakse addressilt FFEF, liita 1 ja salvestada sinna vastava draiveri kahebaidine address (sisendpunkt).

SLEEP — Hellisignaali väljastus

Sisendpunkt: FF86H

Parameetrid: A = (signaali kestus, ms)/100

DE = 2000000/(signaali sagedus, Hz) või

DE = 0000H — signaali väljalülitamine

HGR — Siirdumine graafikarežiimi

Sisendpunkt: FF8CH

Parameetrid: E = 00H — väljastus vastavalt valitud värvile, või

E = 01H — väljastus pöördkujutisena valge värvuse korral
(valge värviga valgele taustale väljastamisel
tekib must kujutis)**HCOLOR — Värvuse valimine graafikarežiimis**

Sisendpunkt: FF8FH

Parameeter: E = värvuse indeks

O: must

muu: (1 . . 7) valge

HPOINT — Punktī väljastus ekraanile

Sisendpunkt: FF92H

Parameetrid: DE = x-koordinaadi väärthus (0 . . 014OH)

B = y-koordinaadi väärthus (0 . . FOH)

HPOINTTO — Sirglöigu väljastus ekraanile

Sirglöök kulgeb viimasena valitud punktist punkti (x, y)

Sisendpunkt: FF95H

Parameetrid: DE = x-koordinaadi väärthus (0 . . 014OH)

B = y-koordinaadi väärthus (0 . . FOH)

INTCNT — Programmeeritav timer

Etteantud aja möödumist inditseerib tunnus, mis nullitakse selle lugemisel

Sisendpunkt: FF9EH

Parameeter: DE = (aeg, ms)/100 — aja etteandmine
DE = 0 — tunnuse lugemine

Väljund: A = FFH — aeg on täis

A = OOH — aeg jookseb

TIMCNT — Programmeeritav stopper

Sisendpunkt: OFFA1H

Parameeter: D = OOH — stopperi nullimine
D = FFH — stopperi lugemine

Väljund: DE = (aeg, ms)/100

INTRSV — Katkestuse teenindamine

Sisendpunkt: FF89H

Parameetrid: A = katkestuse number

DE = katkestust teenindava programmi aadress ja katkestuse lubamine

DE = OOOOH — katkestuse keelamine

Kasutajale on eraldatud välised katkestused 6 ja 7 ning katkestus 8, mis toimub iga 20 ms järel. Katkestuse puhul antakse juhtimine vastavale teenindavale programmile ja süsteemsete vahenditega tagatakse registrite ja pinumälu säilimine.

MEMMD — Mälu addresseerimise mooduse valik

Sisendpunkt: FFB9H

Parameeter: A = 0..3 mooduse number

Funktsooni poole pöördumisel peab arvestama, et pinumälu ei tohi sata tada mälu ümberlülitamisel püsimälu alasse.

MEMMDRST — Siirdumine mälu addresseerimise moodusele 1

Sisendpunkt: FFBCH

Märkus: *märgitud funktsioonid säilitavad registrite sisu.

7.3 KUVARI TÖÖREŽIIMID

Kuvari võib töötada graafilises või tärgirežiimis.

Ekraanile saab väljastada horisontaalsihis (x-telg) 320 ja vertikaalsihis (y-telg) 240 punkti.

7.3.1. TÄRGIREŽIIM

Tärgirežiimis jaguneb ekraan 24 reaks pikkusega 40 tärki. Tärgimaatriksi formaat on 8x10 punkti. Tärgipositsioonide koordinaadid on püstsilhis 0..23 ja rõhtsilhis 0..39.

Kõlmstardi korral ekraan kustutatakse ja positsiooni (0,0) viiakse ladina tähestikule vastav vilkuv cursor (vahelduvad tausta ja märgi värvus). Vene tähestikule siirdumisel muutub cursor staatiliseks (valgel taustal must).

Väljastus toimub monitori (või LOS-i) direktiividega. Kuvari juhtkoodid on kirjeldatud tabelites 7.1 ja 7.2, tärgikoodid tabelis 7.3.

Kuvari juhtkoodid

Tabel 7.1

Tähis	16-kood	Koodi väljastuse tulemus
ELL	07	Helisignaal
ES	08	Kursori tagasilüke positsiooni võrra vasakule (kuni positsioonini (0,0))
AB	09	Kursori viimine järgmissele tabuleerimisveerule (8 positsiooni kaupa), vajadusel ekraani kerimine
F	0A	Kursori nihutamine positsiooni võrra alla, vajadusel ekraani kerimine
	0B	Sama, mis LF
	0C	Sama, mis LF
UR	0D	Kursori viimine rea algusesse
RC	1B	ESCAPE-liitkoodi töötuse alustamine
Ülejaanud		Reaktsioon puudub
	00..1F	

ESCAPE-liitkoodid

Tabel 7.2

Funktsoon	ESCAPE-jada *)	16-nd-kood
Kursori viimine positsiooni (0,0) (ekraani vasakusse ülanurka)	ESC H	1B 48
Ekraani kustutus ja kursori viimine positsiooni (0,0)	ESC L	1B 4C
Kursori viimine positsioonile (r,v) rr=reä nr. +20H, vv=veeru nr. +20H	ESC=rvv või ESC Y rrvv	1B 3D rr vv 1B 59 rr vv
Ekraaniosa kustutus alates kursorist kuni ekraani lõpuni	ESC J	1B 4A
Realõigu kustutus alates kursorist kuni rea lõpuni	ESC K	1B 4B
Kursor tagasi positsiooni võrra	ESC D	1B 44
Kursor edasi positsiooni võrra	ESC C	1B 43
Kursori langetus positsiooni võrra	ESC B	1B 42
Kursori tõste positsiooni võrra	ESC A	1B 41
Kursori positsiooni küsimine; järgnema peab 2 klaviatuuri lugemise direktiivi; lugemise tulemusteks on vastavalt r ja v	ESC R	1B 52
Kviteeriva helisignaali keelamine	ESC 0	1B 30
Kviteeriva helisignaali lubamine	ESC 1	1B 31
Ekraani kerimise keelamine	ESC 2	1B 32
Ekraani kerimise lubamine	ESC 3	1B 33
Kursori kustutamine ning edasise väljastamise keelamine	ESC 4	1B 34
Kursori väljastamise lubamine	ESC 5	1B 35
Ekraani sujuva kerimise režiim	ESC :	1B 3A
Ekraani hüppelise kerimise režiim	ESC ;	1B 3B
Pöördkujutise algus	ESC '	1B 27
Pöördkujutise lopp	ESC (	1B 28

*) Lubatud on ka nurksulg ESC koodi järel, näiteks ESC [H.

Graafikarežiimis saab kujutise koostada suvalistest ekraanipunktidest. Punktide koordinaadid on järgmised:

— x-teig : 0 .. 319,
— y-teig : 0 .. 239.

Punkt koordinaatidega (0,0) paikneb ekraani vasakus ülanurgas.

Graafikarežiimi saab siirduda monitori (või LOS-i) funktsiooniga HGR. Võimalik on graafikakäskude ja tärgiväljastuse vaheldumine. Iga graafikarežiimi täitmisel kustutatakse ekraanilt tärgireiimi kursor. Täirkide väljastamine kursori taastub.

Graafikakursori all mõistetakse viimasena valitud punkti, sirge puuhuma otspunkt. Graafikakursorit ekraanil ei inditseerita.

Käsumund(direktiiv) CLS kustutab kuvari ekraani, kuid ei muuda graafikakursori asukohta. Funktsiooni HGR täitmisel viiakse valge graafikakursor punkti (0,0). Seejärel on võimalik täita järgmisi graafikafunktsioone:

— COLOR n — värvuse valimine, inaeksi n kolme madalaima biti järgi (must, 1..7:valge)

— PLOT x,y — graafikakursori viimine punkti koordinaatidega (x,y), millele jätkatakse valitud värvus

— PLOT TO x,y — sirglõigu joonestamine viimasena määratud punktist (kus paikneb graafikakursor) punkti kordinaatidega (x,y); lõigu punktid esitatakse valitud värvusega, lõigu alguspunkti indikatsiooni ei uuendata

4. KLAHVIKOODID

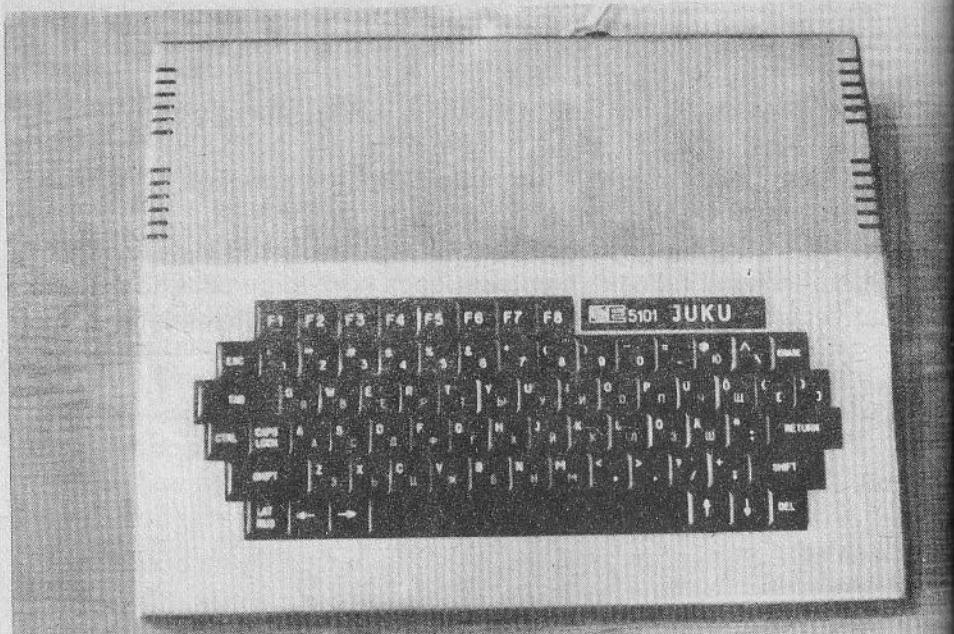
Klaviatuur koosneb kolme tüüpi klahvidest:

— tärgiklahvid,
— juhtklahvid,
— režiimiklahvid.

Tärgi- ja juhtklahvide väljastatavad koodid on esitatud tabelis 7.3.

Režiimiklahvidel on järgmised funktsioonid:

CTRL	— vajutamisel koos tärgiklahviga väljastatakse talitlu kood (tärgikoodi viis nooremat bitti)
SHIFT	— vajutamisel koos tärgiklahviga valitakse suurtähed kahe märgiga klahvi puhul ülemine märk
CAPS LOCK	— suur- ja väiketähtede vahetus; valitud tähed on kasutusel järgmise vajutuseni
RUS/LAT	— ladina ja vene tähestiku vahetus; valitud tähestik on kasutusel järgmise vajutuseni
CTRL ESC	— siire aadressile 0000, seal antakse juhtimine edas monitorile või lindioperatsioonisüsteemile, või püsimälu-BASIC-ule
CTRL SHIFT ESC	— juhtimine antakse monitorile, kui taimerikatkestus töötab
SHIFT ERASE	— ekraani kustutus (kui ei toimu andmevahetust magnetofoniga)

«Juku» klaviatuur

Sulgudesse paigutatud märk või talitlustähis vastab standardsele KOI-8 kooditabelile (GOST 19768-74) ning on kujutatud ka standardklahvidel, ekraanile toovad aga nende klahvide koodid eesti tähe.

*) Koodi FF väljastab klahvikombinatsioon RUS DEL, ekraanile toob kood tühiku.

8 OPERATSIOONISÜSTEEM

8.1 ÜLDANDMEID

Lindioperatsioonisüsteem hõlbustab informatsiooni säilitamist lindil ja pakub arvuti kasutajale muidki teenuseid.

Lindioperatsioonisüsteemi alglaadimiseks tuleb

- asetada magnetofonile süsteemne linn operatsioonisüsteemiga
- sisestada monitori direktiiv «T»

Alglaadimise käigus loetakse käsutöötlusprotsessor lindilt muutmällu. Eduka laadimise lõppedes ilmub ekraanile tekst

*** ENSV TA Küb.I AT EKB ***

* LINDIOPERATSIOONISÜSTEEM *

ja süsteemi valmisoleku tähis (viip) «A>». Edasiseks tööks tuleb lindi kataloog avada käsuga OPEN. Kui kataloogi avamine toimub edukalt, väljastatakse teade.

Pärast operatsioonisüsteemi alglaadimist ja kataloogi avamist on süsteemi mäluaotus järgmine:

0000H - 00FFH	Süsteemi parameetrite tsoon (ST)
0100H - BFFFH	Tarbijaprogrammi tsoon (TT)
BFC0H - C7BFH	2K baidine otsemällupöörduse (OMP) puhver
CA00H - D1FFH	Käsuprotsessor (KP)
D200H - D5FFH	Lindifailide kataloog (LK)

Need operatsioonisüsteemi osad asuvad muutmälus. Püsimälus asub Baas-LindiOperatsiooniSüsteem (BLOS).

Süsteemi parameetrite tsooni jaotus:

00H	siirdekasu JMP 1.bait
01H - 02H	käsuprotsessori sisendpunktiga aadress
05H	siirdekasu JMP 1.bait
06H - 07H	BLOS-i funktsioonide poole pöördumise aadress
5CH - 6BH	faili juhtplokk(FJP), järgmiste andmetega:

0 1 2 8 9 10 11 12 15

0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 0 ... 0

0-10 failinimi

11-13 failinime laiend

00H - 7BH

teine faili juhtplokk

00H - FFH

128-baidine otsemällupöörduse puhver

Tarbijaprogrammis asuvad kasutajaprogrammid, mis on lindilt laaditud mälus. Näiteks teksti redigeerimise ajal sisaldaab TT tekstiredaktori ja redigeeriva teksti.

2K baidine otsemällupöörduse puhver on mäluväli, mille kaudu toimuakseid failioperatsiooneid, kui ei ole spetsiaalselt näidatud muud.

Lindifailide kataloog sisaldaab lindi nime, andmed kuni 63 lindifaili kohta, samuti andmed vigaste, vabade ning lugemisel vigu andnud plokkide kohta. Kataloogi pikkus on 1K bait. Kataloogi kirjed on järgmised:

Lindi nimi	11 baiti
Kataloogi ploki number	1 "
Faili 1	14 "
Faili 63	14 "
Otsingumärgised iga 16 ploki järel	34 "
Vabade plokkide massiiv	32 "
Lugemisel vigu andnud plokkide massiiv	32 "
Vigaste plokkide massiiv	32 "

Andmed faili kohta kataloogis:

Faili staatus	1 "
Faili nimi	11 "
Faili algus: ploki number	1 "
Faili lopp: ploki number	1 "

Faili staatus kataloogis:

7	6	5	4	3	2	1	0
							I olemasolev fail
							uus fail
							vabaks kuulutatud fail
							kustutatud olemasolev fail
							kustutatud uus fail
							kasutamata bitt
							süsteemifail
							fail ainult lugemiseks

Käsuprotsessor (KP) vahetab infot kasutaja ja operatsioonisüsteem vahel. KP loeb ja töötleb klaviatuurilt sisestatud käsuridu. KP valmisoleku käsu sisestuseks näitab teade «A>». KP sisaldab ka rea sisefunktsioone:

DIR	— mittenäidatavate failide kataloogi esitus
DIRS	— süsteemsete failide kataloogi esitus
REN	— failide ümbernimetamine
ERA	— failide kustutamine
REST	— kustutatud failide taastamine
MEM	— üldinfo lindi kohta
TYPE	— tekstifaili väljastus ekraanile
DUMP	— faili sisu väljastus 16-ndkoodis
SAVE	— mälu sisu salvestamine faili
OPEN	— lindi avamine
CLOSE	— lindi sulgemine
MONID	— väljumine monitori
BASIC	— püsimalus oleva BASIC-u käivitamine
LOAD	— faili laadimine lindilt muutmällu
RUN	— laaditud programmi käivitamine

Lindifaile tähistatakse järgmiselt:

FAILINIMI.LAIEND

Failinimi sisaldab kuni 8 ja laiend 3 tärgi ning neid eraldab üksteise punkt. Laiend võib ka puududa. Failinimes ja laiendis ei tohi esineda jä-

misid märgid: koma(,), semikoolon(;), koolon(:), küsimärk(?), tärn(*), nool-kiirgi < või >). Möningad kasutatavad laiendid:

ASM,MAC	— assemblerkeele lähtefail
PRN,LST	— listingufail
TXT	— tekstifail
HEX	— masinakood 16-ndkujul
BIN	— ajutine fail
COM	— laadefail

Sisefunktsioonide ERA,REST,DIR,DIRS kasutamisel võib failinime ja laiendi sisestada kas üheselt või mitmeselt määratuna. Mitmeselt määratatakse kasutatakse tähiseid «*» ja «?» :

— asendab failinimes või laiendis ühte märki, tähenduses «mis tahes märk sellel kohal»

— asendab failinime või laiendit, tähenduses «mis tahes nimi (laiend)»; nimi (laiendi) algusosa järel asendab järgnevat lõpuosa, tähen-

duses «mis tahes lõpuosaga nimi(laiend)»

Virringud «*» ja «????????????» on sarnased. Järgnevates peatükkides näidatakse mõiste «failinimi» all failinimest ja laiendist koosnevast lindifaili identifikaatorit.

 näide:

ERA A??* — kustutamisele kuuluvad kõik failid, mille nimi on 3 märki pikk ja algab võrtusega tähega «A»

ERA A*COM — kustutamisele kuuluvad kõik failid, mille nimi algab tähega «A» ja mille laiendiks on «COM»

Vaaluseks süsteemi valmidustatele (viibale) sisestatakse käsurida (3 mõimalikku kuju):

— programminimi

— programminimi parameeter1

— programminimi parameeter1 parameeter2

Programminimi on sisefunktsiooni nimi või kasutaja programmi nimi. Kui käsureas on sisefunktsioon, siis see täidetakse. Vastasel korral otsitakse kataloogist laadefaili

Sellise nimega faili leidmisel laaditakse see alates TT algusest (aadressist 100H) mällu ja käivitatakse. Olematu laadefaili puhul väljastatakse ekraanil järgmissele reale märk «?» ning programminimi.

Programminime järel saab sisestada ühe või kaks parameetrit (tavaliselt on parameetriks failinimi). KP moodustab nendest parameetritest ST-sse ühe või kaks faili juhtploksi; parameetrite puudumisel täidetakse FJP-d tühikutega. Käsurea maksimaalne pikkus on 128 märki. Pärast sisestatud käsurea analüüsni salvestatakse 128-baidisesse OMP puhvrisse programminimele järgnevast märgist algav käsurea osa. KP puhvri esimeses baidis (aadressil 80H) on sisestatud sümbolite arv.

Käsurea sisestamisel saab kasutada järgmisi juhtkoode (klahv CTRL ja täht):

CTRL J	— (=reavahetus) lõpetab sisestuse
CTRL M	— (=tagastus) lõpetab sisestuse
CTRL X	— rea kustutus ja kurSOR rea algusesse
CTRL H	— kurSOR tagasilüKE, mÄrgi kustutusega
<RETURN>	— tagastuslahv lõpetab sisestuse

8.2 KÄSUPROTSESSORI RESIDENTSED FUNKTSIOONID

Funktsioonide kirjeldamisel tähendab «fnimi» täielikku lindifaili nime. Nurksulgudes olev parameeter võib jäada ka sisestamata, s.t. saab kasutada vaikimisi-väärtust.

DIR	[fnimi]	Failide nimekirja väljastus. Vaikimisi väljastatakse kogu kataloogi mittesüsteemsete failide loetelu
DIRS	[[fnimi]]	Nagu DIR, kuid väljastatakse ainult süsteemi failid
REN	fnimi1 fnimi2	Faili ümbernimetamine, fnimi1 on uus ja fnimi2 on vana failinimi
ERA	fnimi	Failide kustutamine kataloogist. Kui nimeks on sisestatud «.*», küsib süsteem: ALL FILES(Y/N)? (Kas kõik failid?) Jaatava vastuse (Y) korral kustutatakse kataloogist kõik staatusega READ/ WRITE failide nimed, eitava vastuse korral kustutusi ei toimu.

REST	fnimi	Käsuga ERA kustutatud failinimedega taastamine. Kui etteantud nimega fail on olemas, jääb taastamine ära. Kui kustutatud faili kuulunud plokkiidele on kirjutatud teine fail, siis failinime ei taastata.
MEM		Väljastatakse üldinformatsioon lindi mälühöive kohta: nnK FILES xxxK MEMORY USED yyyK MAXIMUM FILE SPACE nnK - failide arv lindil xxxK - kasutatud mälu baitides yyyK - maksimaalne järjestikune vaba ruum lindil baitides. See näitab, kui suure faili võime antud lindile kirjutada.
TYPE	fnimi	Faili teksti väljastus ekraanile. Väljastatav fail peab olema tekstifail.
DUMP	fnimi [aaaa]	Faili sisu väljastus ekraanile 16-süsteemis, 8 baiti reas, iga rea ees aadress. Algusaadressi võib ise sisestada 16-avruna, vaikimisi on algusaadress 0000H.
LOAD	fnimi [aaaa]	Lindifaili laadimine muutmällu. Vaikimisi laaditakse fail alates aadressist 100H. Algusaadress sisestatakse 16-ndarvuna.
RUN	[paam1] [paam2]	Mällu laaditud programmi käivitus. Selle käsu toimel antakse juhtimine üle aadressile 100H. Parameetrid salvestatakse FJP-sse.
SAVE	nn fnimi [aaaa]	nn plokki mälusisu alates aadressist aaaa salvestatakse lindifaili. Kui etteantud nimega fail on juba olemas, kustutatakse see eelnevalt. Algusaadressi võib jäätta ka sisestamata, vaikimisi on algusaadressiks 0100H. Aadressid tuleb sisestada 16-ndarvudena.
CLOSE		Kataloogi kirjutus mälust lindile ja lindi sulgemine.

OPEN	Kataloogi lugemine lindilt mällu ja lindi avamine.
MONID	Väljumine operatsioonisüsteemist monitori. Lindisüsteem lähestatakse, linn keritakse algusesse.

8.3 TEENINDUSPROGRAMMID

FORMAT [Inimi]	Lindi vormindamine. Lindile luuakse ploki-struktuur. Linn kirjutatakse täis 2K baidiseid plokkide, seejärel plokid loetakse. Kui mõne ploki lugemine ei õnnestu, kuulutatakse see plokk vigaseks. Lõpuks kirjutatakse lindile uus kataloog. Parameetriks võib olla lindi nimi, mis on samasuguse struktuuriga kui failinimi (8-märgine nimi ja 3-märgine laiend).
DIALOG:	
(1) FORMAT(Y/N)?	Süsteem küsib: kas vormindada? Jaatavale vastusele «Y» järgneb samm (2). Eitavale vastusele järgneb samm (3).
(2) PLACE NEW TAPE, THEN PRESS <RETURN>	Asetada magnetofonile linn, mida soovitakse vormindada, seejärel vajutada klahvile RETURN. Peale vormindamise lõppu teatab süsteem kirjutatud plokkide ja veaga plokkide arvu ning siirdub tagasi sammule (1).
(3) PLACE OLD TAPE, THEN PRESS <RETURN>	Asetada magnetofonile esialgne linn tagasi ja vajutada klahvile RETURN. Sellega väljutakse programmist FORMAT.
SYSGEN	See programm võimaldab kopeerida süsteemi ühelt lindilt teisele. Parameetrid ei ole.
Dialoog:	PLACE NEW TAPE, THEN PRESS <RETURN> Asetada magnetofonile linn, millele soovime süsteemi kirjutada, ja vajutada RETURN.
FUNCTION COMPLETED	Süsteem on kopeeritud uuele lindile.
PLACE OLD TAPE, THEN PRESS <RETURN>	Asetada magnetofonile esialgne linn tagasi ja vajutada RETURN.

algne linn tagasi ja vajutada RETURN. Seejärel toimub programmist väljumine.

STAT

Väljastab informatsiooni kataloogis olevate failide kohta ja võimaldab muuta failide staatusatribuute. Faili atribuudid on:

- R/O (READ/ONLY)
R/W (READ/WRITE)
SYS (SYSTEM)
- fail ainult lugemiseks
  - fail lugemiseks ja kirjutamiseks
  - süsteemifail

Käsvormingud:

- STAT failinimi (1)
- STAT failinimi atribuut (2)

Käsu (1) täimisel väljastatakse etteantud failide kohta järgmised andmed: failinimi, pikkus K baitides ja faili atribuut. Käsu (2) täimisel kinnistatakse etteantud failile uus atribuut.

8.4 OPERATSIOONISÜSTEEMI LIIDESTUS

8.4.1 BLOS-I FUNKTSIONIDE KASUTAMINE

Pöördumine funktsioonide poole toimub viienda mälupesa kaudu. Süsteeminfo viiendas baidis on siirdekäsu JMP kood C3H, järgmises kahes baidis aga BLOS-i sisendpunktiga aadress. Süsteemsete funktsioonide kasutamiseks tuleb arvestada järgmisi liidestusreegleid:

1. Funktsioonid on nummerdatud ja pöördumisel tuleb eelnevalt C-registrisse salvestada funktsiooni number.
2. Sisendinfo aadress antakse üle registripaaril DE. Mõne funktsiooni korral on kogu sisendinfo registripaaril DE ja registris A. Graafikafunktsioonide kasutamisel antakse sisendinfo registripaaril DE ja registris B.
3. Ühebaidine sisendinfo antakse üle registris E.
4. Väljundinfo antakse tagasi registris A. Kui A=0, täideti funktsioon edukalt, A=FFH korral oli funktsiooni täitmisel viga. Registris C väljastatakse veakood.

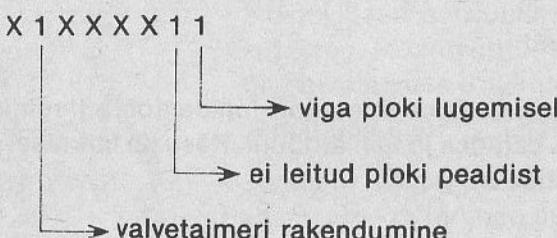
5. Failifunktsoonide kasutamisel peab arvestama, et faili tohib töödelda ainult funktsionidega, millel on ühesugune ploki pikkus. Näiteks kui fail avati funktsiooniga 15, võib tööks failiga kasutada ainult funktsioone 16, 20 ja 21. Kui avamine toimus funktsiooniga 41, võib kasutada funktsioone 41,42 ja 43.

8.4.2 BLOS-i FUNKTSIOONIDE LOETELU

FUNKTSIOON 0: SYSTEM RESET — Operatsioonisüsteemi lähtestus

Sisendparameetreid ei ole

Väljund: C = funktsiooni olek

Operatsioonisüsteem loetakse lindilt mällu ja käivitatakse. Lindisüsteem on nn. algseisus.

FUNKTSIOON 1: CONSOLE INPUT — Klaviatuurilt lugemine

Sisendparameetreid ei ole

Väljund: A = märgi kood (KOI-8)

Klaviatuurilt loetakse märgi kood regisistrisse A.

FUNKTSIOON 2: CONSOLE OUTPUT — Väljastus ekraanile

Sisendparameetrid E = märgi koodis KOI-8

Väljundandmeid ei ole

Märgi kood (KOI-8) väljastatakse regisrist E ekraanile. Arvestatakse kontrollkoodi CTRL S (väljastuse katkemine) ja CTRL P (väljastuse jätkamine koos prindiga).

FUNKTSIOON 5: LIST OUTPUT — Väljastus printerile

Sisendparameetrid: E = märgi kood (KOI-8)

Väljund puudub

Registrist E väljastatakse märgi kood printerile.

FUNKTSIOON 6: DIRECT CONSOLE I/O — Otsene andmevahetus kuvariga

Sisendparameetrid: sisestusel E = OFFH

väljastusel E = märgikood

Väljund: sisestusel A = 0 (klahvile ei vajutatud)

või A = sisestatud märgi kood

See funktsioon ei arvesta juhtkoode (CTRL S ja CTRL P)

FUNKTSIOON 9: PRINT STRING — Stringi väljastus

Sisendparameetrid: DE = stringi aadress

Väljund: ei ole

Märgistring saadetakse kuvarile. Stringi lõputunnuseks on «\$».

FUNKTSIOON 10: READ CONSOLE BUFFER — Lugemine klaviatuurilt puhvrisse

Sisendparameeter: DE = puhvri algusaadress

Väljund: märkide koodid puhvris

0	1	2	3	n
mx	nc	c1	c2	

mx — maksimaalne koodide arv, mida on võimalik sisestada (1..255)

nc — sisseloetud koodide arv

Puhvrisse lugemisel võib kasutada järgmisi juhtkoode:

CTRL H — kursoori tagasilüke

CTRL J — reavahetus lõpetab sisestuse

CTRL M — kursoori tagastus lõpetab sisestuse

CTRL X — kursoori tagastus rea algusesse

FUNKTSIOON 11: GET CONSOLE STATUS — Klaviatuuri oleku lugemine

Sisendparameetrid ei ole

Väljund: A = klaviatuuri oleku kood

See funktsioon kontrollib, kas märk on sisestatud. Kui on, siis A=0FFH, muidu A=00H

FUNKTSIOON 13: RESET TAPE SYSTEM — Lindisüsteemi lähestus

Sisendparameetrid ei ole

Väljund puudub

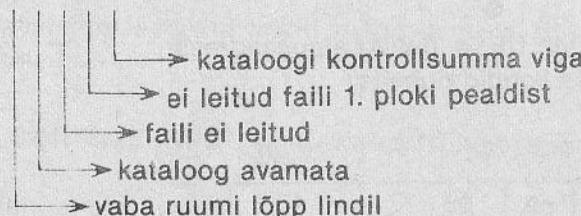
Lindisüsteem viakse algseisu. Selleks suletakse nii kataloog kui avatud fail ning otsemällupöörduse puhvrite viidad saavad vaikimisväärtused.

FUNKTSIOON 15: OPEN FILE — Faili avamine tööks 128-baidiste plokkidega

Sisendparameetrid: DE=FJP aadress

Väljund: C = funktsiooni olek:

XXX11111

Valmistatakse ette töö 128-baidiste blokkidega, käsutab sisemiselt faili avamist funktsiooniga 40 (Open file).

FUNKTSIOON 16: CLOSE FILE — 128-baidiste plokkidega faili sulgemine

Sisendparameetrid ei ole

Väljund: C = funktsiooni olek:

11X11XX1

- kataloogi kontrollsumma viga
- fail avamata
- vaba ruumi lõpp lindil
- valvetaimeri rakendumine
- fail on ainult lugemiseks või süsteemne

Funktsiooni täitmisel avatud fail suletakse funktsiooniga 41 (Close file). Kui 2K baidine otsemällupöörduse puhver ei olnud veel lõpuni täidetud 128-baidiste plokkidega ja lindile ära kirjutatud, siis tehakse seda nõud enne faili sulgemist funktsiooniga 43 (Write segmental).

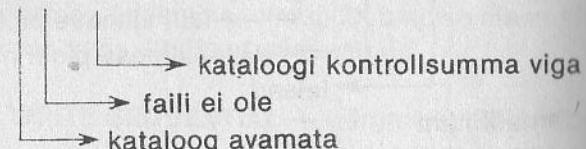
FUNKTSIOON 17: SEARCH FOR FIRST — Esimese faili otsing

Sisendparameetrid: DE = FJP aadress

A = mask otsinguks faili staatuse järgi

Väljund: C = funktsiooni olek:

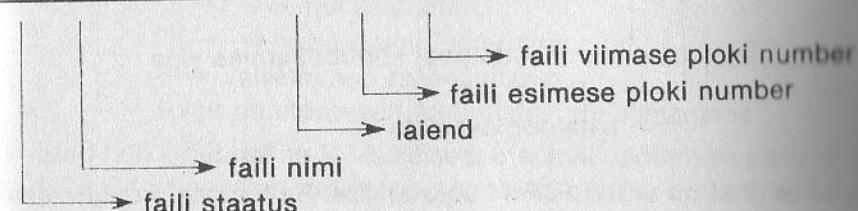
XXXX11X1

Kataloogist otsitakse faili, mille nimi on antud FKP-s. Faili leidmisel kantakse 128-baidisesse otsemällupöörduse puhvrisse faili kataloogkirje.

0 1 9 12 13 14

S	NNNNNNNN	LLL	A	B	X...
---	----------	-----	---	---	------

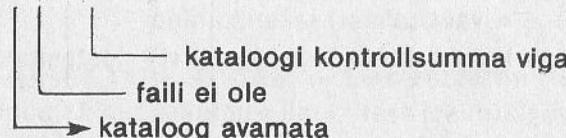

FUNKTSIOON 18: SEARCH FOR NEXT — Järgmise faili otsing

Sisendparameetrid ei ole

Väljund: C = funktsiooni olek:

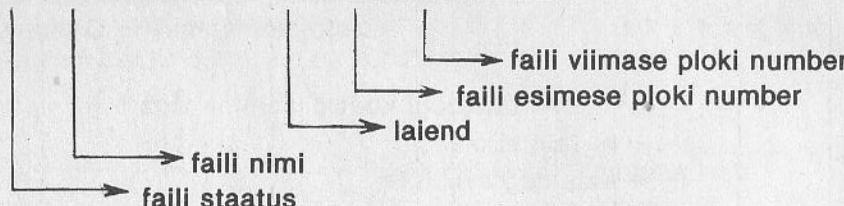
X X X X 1 1 X 1

Kataloogist otsitakse järgmist faili, mille nimi rahuldab viimase funktsiooniga 17 (Search for first) FJP-s antud tingimusi. Faili nimes on lubatud kasutada märke «*» ja «?». Faili leidmisel kantakse 128-baidisesse otsemällupöörduse puhvrisse faili kataloogikirje:

0 1 9 12 13 14

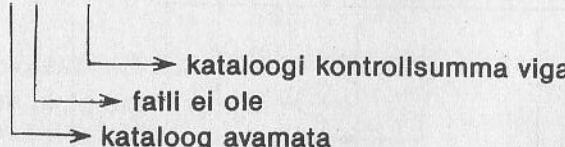
S	NNNNNNNN	LLL	A	B	X...
---	----------	-----	---	---	------

FUNKTSIOON 19: DELETE FILE — Faili kustutus

Sisendparameetrid: DE = FJP aadress

Väljund: C = funktsiooni olek:

X X X X 1 1 X 1

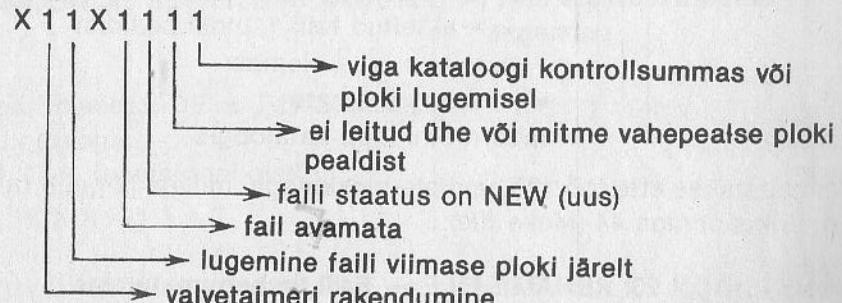
Fail, mille nimi on antud FJP-s kustutatakse. Faili plokid kuulutatakse

vabaks. Märkide «*» ja «?» esinemisel faili nimes kustutatakse kõik failid, mille nimed rahuldavad FJP-s esitatud tingimusi. Kustutamisele ei kuulu lugemisfailid ja süsteemifailid.

FUNKTSIOON 20: READ SEQUENTIAL — Järgmise 128-baidise ploki lugemine

Sisendparameetrid ei ole

Väljund: C = funktsiooni olek:

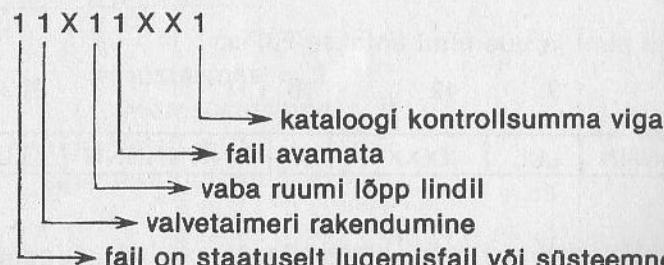

Avatud failist loetakse järgmine 128-baidine plokk 128-baidisesse otsemällupöörduse puhvrisse. Lugemine toimub 2K baidise otsemällupöörduse puhvri kaudu funktsiooniga 42 (Read sequential).

FUNKTSIOON 21: WRITE SEQUENTIAL — Järgmise 128-baidise bloki kirjutus

Sisendparameetrid ei ole

Väljund: C = funktsiooni olek:

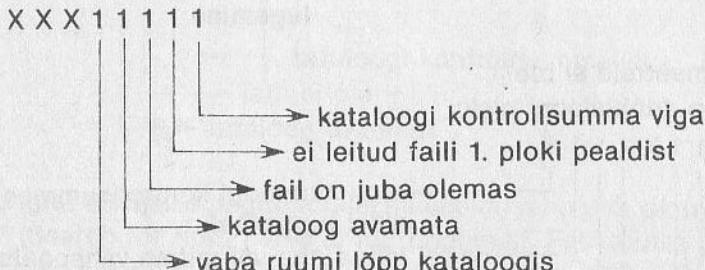

Avatud faili kirjutatakse 128-baidisest otsemällupöörduse puhvrist järgmine 128-baidine plokk. Kirjutamine toimub 2K baidise otsemällupöörduse puhvri kaudu funktsiooniga 43 (Write sequential).

FUNKTSIOON 22: MAKE FILE — 128-baidiste plokkidega faili loomine

Sisendparameetrid: DE = FJP aadress

Väljund: C = funktsiooni olek:

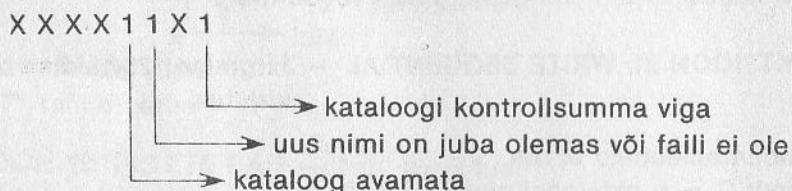

Valmistatakse ette töö 128-baidiste blokkidega, millele järgneb faili loomine funktsiooniga 44 (Make file).

FUNKTSIOON 23: RENAME FILE — Faili ümbernimetamine

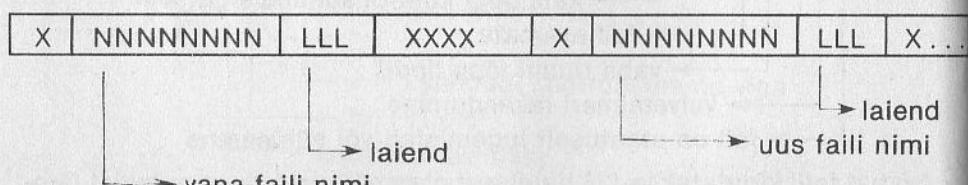
Sisendparameetrid: DE = FJP aadress

Väljund: C = funktsiooni olek:

Otsitava faili nimi ja uus nimi antakse FJP-s:

0 1 9 12 16 17 25 28

Kui uue nimega fail on kataloogis juba olemas, jäab faili nimi muutuma.

FUNKTSIOON 26: SET DMA AADDRESS — Otsemällupöörduse 128-baidise puhvri viida väärustamine

Sisendparameetrid: DE = mälu aadress

Väljund puudub

Paigaldatakse 128-baidine otsemällupöörduspuhver selle viida väärustamisega.

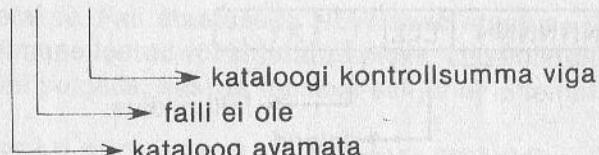
FUNKTSIOON 30: SET FILE ATTRIBUTES — Faili staatusatribuudi tegemine

Sisendparameetrid: DE = FJP aadress

A = faili staatus

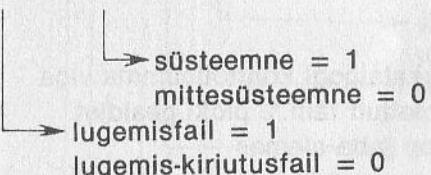
Väljund: C = funktsiooni olek:

XXXX11X1

Väärtustatakse faili staatuse atribuudid: lugemisfail või lugemiskirjutusfail ning süsteemne või mittesüsteemne. Vajalik atribuutide komplekt esitatakse A-registris:

0	1	2
R	S	X...

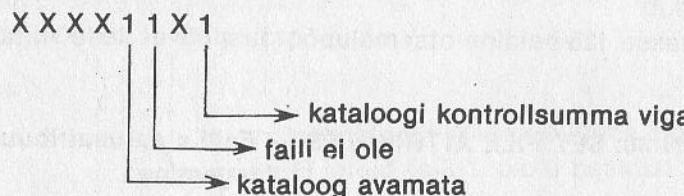

Märkide «*» ja «?» kasutamisel faili nimes kuuluvad väärustamisele kõigi nende failide staatuse atribuudid, mille nimed rahuldavad FJP-s esitatud tingimusi.

FUNKTSIOON 35: COMPUTE FILE SIZE — Faili pikkuse arvutus

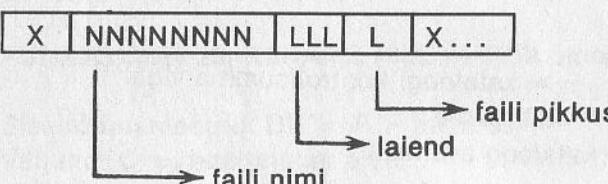
Sisendparameetrid: DE = FJP aadress

Väljund: C = funktsiooni olek:

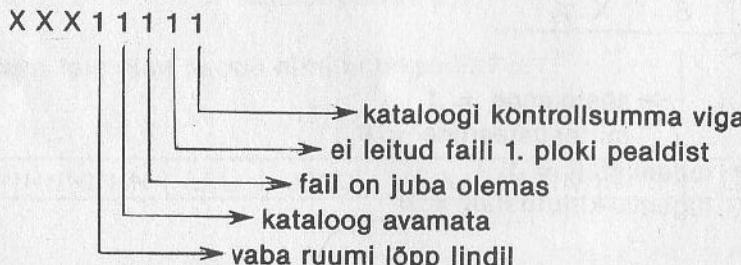
Faili pikkus arvutatakse 2K baidistes ühikutes. Saadud tulemus panakse FJP-sse:

0 1   9 12 13

FUNKTSIOON 40: OPEN FILE — 2K baidiste plokkidega faili avamine

Sisendparameetrid: DE = FJP aadress

Väljund: C = funktsiooni olek:

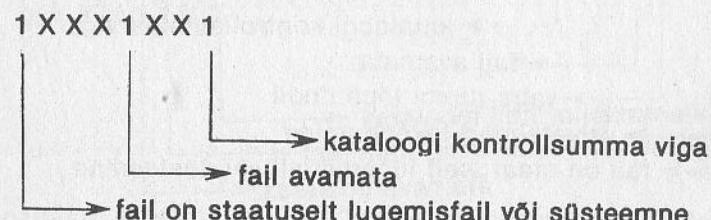
Fail avatakse. Faili jaoks staatusega NEW otsitakse kataloogist maksimaalne vaba ruum lindil ja paigutatakse ta sinna. Faili jaoks staatusega OLD leitakse vaba ruum failile järgnevas lindi osas tema võimalikuks laien-

damiseks. Järgneb faili asukoha otsimine lindil. Et korraga saab olla avatud ainult üks fail, siis uue faili avamine teeb eelmise faili kättesaamatuks.

FUNKTSIOON 41: CLOSE FILE — 2K baidiste plokkidega faili sulgemine

Sisendparameetrid ei ole

Väljund: C = funktsiooni olek:

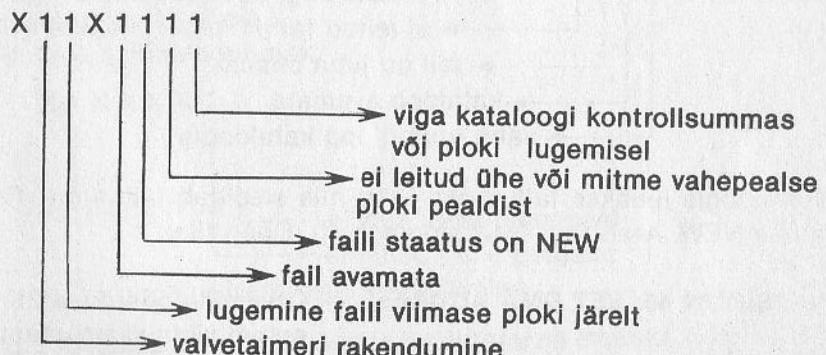

Avatud fail suletakse. Fail staatusega NEW saab staatuse OLD. Faili lõpuplokiks saab viimane loetud või kirjutatud plokk. Lugemisfaili, mida ei loetud lõpuni, ei tohi sulgeda, sest ta tehakse sel juhul lühemaks.

FUNKTSIOON 42: READ SEQUENTIAL — Järgmise 2K baidise ploki lugemine

Sisendparameetrid ei ole

Väljund: C = funktsiooni olek:

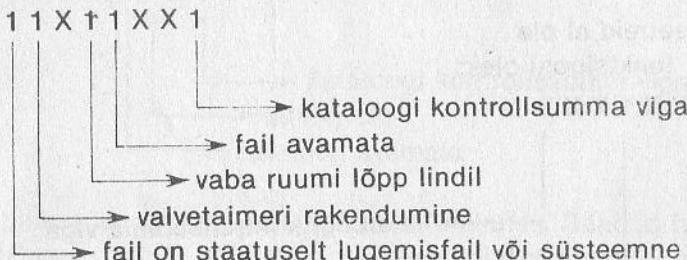

Avatud failist loetakse järgmine 2K baidine plokk 2K baidisesse otse-mällupöörduse puhvrisse.

FUNKTSIOON 43: WRITE SEQUENTIAL — Järgmise 2K baidise ploki kirjutamine

Sisendparameetrid ei ole

Väljund: C = funktsiooni olek:

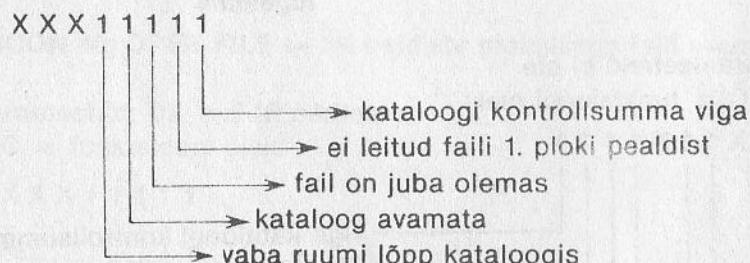

Avatud faili kirjutatakse järgmine 2K baidine plokk 2K baidisest otsemällupöörduse puhvrist.

FUNKTSIOON 44: MAKE FILE — 2K baidiste plokkidega faili loomine

Sisendparameetrid: DE = FJP aadress

Väljund: C = funktsiooni olek:

Kataloogis luuakse faili jaoks kirje, mis sisaldb faili nime. Fail saab staatuse NEW. Avab faili funktsiooniga 40 (Open file).

FUNKTSIOON 45: SET DMA ADDRESS — Otsemällupöörduse 2K baidise puhvri viida väärustamine

Sisendparameetrid: DE = mälu aadress

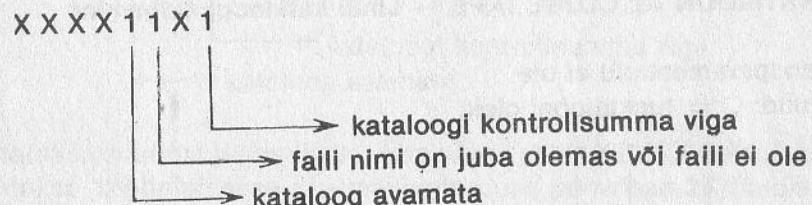
Väljund: C = funktsiooni olek:

Paigaldatakse 2K baidine otsemällupöörduse puhver tema viida väärustamisega.

FUNKTSIOON 46: RESTORE FILE — Kustutatud faili taastamine

Sisendparameetrid: DE = FJP aadress

Väljund: C = funktsiooni olek:

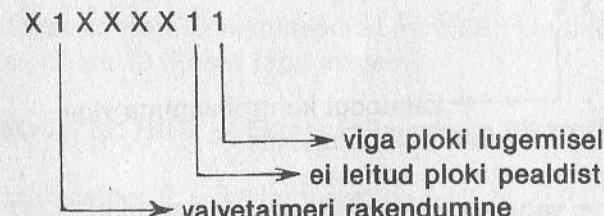

Taastatakse kustutatud fail, mille nimi on antud FJP-s. Kui sellise nimega fail on juba olemas, siis kustutatud faili otsimist ei toimu. Kui kustutatud faili kuulunud plokid on viidud mõnda teise faili, siis kustutatud faili ei taastata. Kui kustutatud faili kuulunud plokid on endiselt vabad, siis kuulutatakse nad uesti hõivatuks ja fail saab staatuse OLD. Märkide «*» ja «?» kasutamisel faili nimes kuuluvad taastamisele kõik failid, millede nimed rühuldavad FJP-s esitatud tingimusti.

FUNKTSIOON 47: OPEN TAPE — Lindi kataloogi avamine

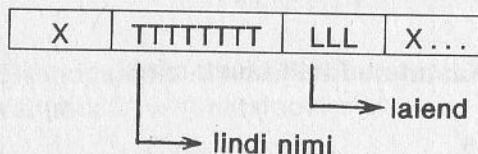
Sisendparameetrid ei ole

Väljund: C = funktsiooni olek:

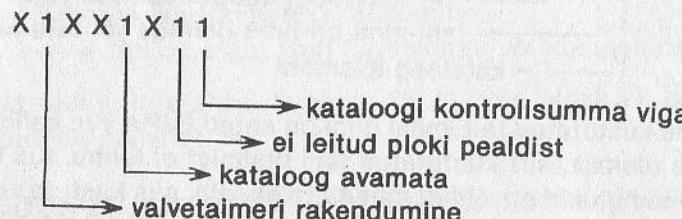
Lindilt loetakse kataloog mällu ja kuulutatakse avatuks. Lindi nimi katatakse 128-baidisesse otsemällupöörduse puhvrisse:

0 1 9 12

FUNKTSIOON 48: CLOSE TAPE — Lindi kataloogi sulgemine

Sisendparameetrid ei ole

Väljund: C = funktsiooni olek:

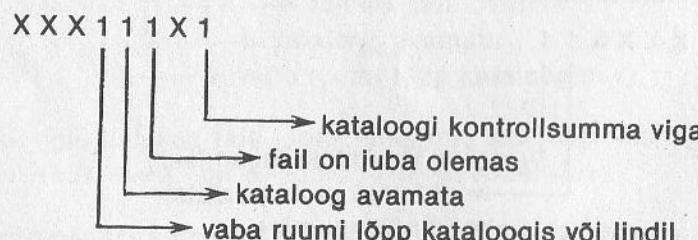
Kataloog kirjutatakse mälust lindile ja kuulutatakse suletuks.

FUNKTSIOON 49: CREATE FILE — Etteantud pikkusega faili loomine

Sisendparameetrid: DE = FJP aadress.

A = vajalik faili pikkus 2K baidistes ühikutes

Väljund: C = funktsiooni olek:

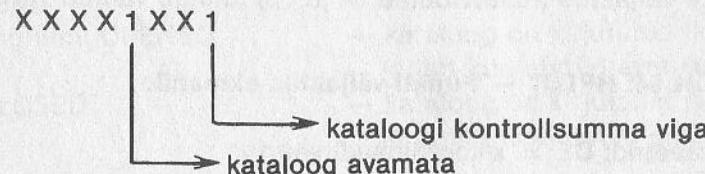

Lindile luuakse tühj fail staatusega OLD. Selleks leitakse lindilt vaba ruum faili plokkide jaoks, luuakse kataloogis faili kirje ning faili kuuluvad plokid kuulutatakse hõivatuks. Fail jäääb suletuks.

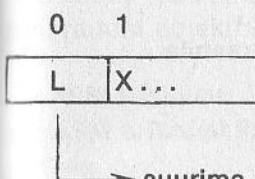
FUNKTSIOON 50: MAX FREE SPACE — Lindi maksimaalse vaba lõigu pikkuse leidmine

Sisendparameetrid ei ole

Väljund: C = funktsiooni olek:

Arvutatakse suurima järjestikuse vaba ruumi pikkus lindil. Saadud tulemus kantakse 128-baidisesse otsemällupöörduse puhvrisse 2K baidistes ühikutes:

FUNKTSIOON 51: EXIT — Väljumine monitori

Sisendparameetrid ei ole

Väljundandmeid ei ole

Väljutatakse operatsioonisüsteemist monitori. Lindisüsteem lähtestatakse funktsiooniga 13 (Reset tape system).

FUNKTSIOON 52: HGR — Ekraani viimine graafikarežiimi

Sisendparameetrid: E = väljastusrežiim (vt.7.2)

Väljundandmeid ei ole

Graafikarežiimi kurSOR viiakse punkti koordinaatidega (0,0). Värvuseks võetakse valge. Kustutatakse tärgirežiimi kurSOR (samuti funktsioonide 53,54 ja 55 puhul).

FUNKTSIOON 53: HCOLOR — Värvuse valimine graafikarežiimis

Sisendparameetrid: E = värvuse indeks (vt. 7.3.2)

Väljundandmeid ei ole

Graafiline väljastus (funktsioonid 54 ja 55) toimub valitud värvusega.

FUNKTSIOON 54: HPLOT — Punktī väljastus ekraanile

Sisendparameetrid: DE = x-koordinaadi väärthus

B = y-koordinaadi väärthus

Väljundandmeid ei ole

Graafikarežiimi kurSOR nihutatakse punkti koordinaatidega (x,y). See punkt esitatakse ekraanil funktsiooniga 53 valitud värvusega.

FUNKTSIOON 55: HPLOT TO — Sirglõigu väljastus ekraanile

Sisendparameetrid: DE = x-koordinaadi väärthus

B = y-koordinaadi väärthus

Väljundandmeid ei ole

Lõigu alguspunkti määrab graafikakursori positsioon (s.o. viimatalititud punkti koordinaadid). Lõik esitatakse funktsiooniga 53 valitud värvusega. Alguspunkti esitust ei uuendata.

8.5 OPERATSIOONISÜSTEEMI TEATED

CHECKSUM ERROR

— kontrollsumma viga

BLOCK NOT FOUND

— ei leitud osutatud plokki

NOT FOUND DIRECTORY BLOCK

— ei leitud kataloogi plokki

FILE NOT FOUND

— kataloogist ei leitud osutatud faili

FILE NOT FOUND OR FILE

— faili ei leitud või nimi on juba olemas

EXISTS

— fail ei ole avatud

FILE NOT OPEN

— kataloog ei ole avatud

DIRECTORY NOT OPEN

TAPE FULL OR DIRECTORY FULL — kataloog või lint on täis

— faili lõpp

— valvetaimeri rakendumine

— lugemisfail

— väär aadress

— faile ei ole

— kataloog on kirjutatud lindilt mällu ja lint kuulutatud avatuks

— kataloog on kirjutatud mälust lindile ja lint kuulutatud suletuks

TAPE CLOSED

9 ASSEMBLER**9.1. SISSEJUHATUS**

Assembler loeb lähteteksti magnetlindilt ja annab lindile välja transleeritud programmi objektfaili kujul. Assembler **käivitatakse** korraldusega:

ASM failinimi
või **ASM failinimi.PARM**

Mõlemal juhul otsitakse lindilt faili

failinimi.ASM,

mis peab sisaldama assemblerikeeles lähteteksti. Teine väljakutsevorm lubab kasutada parameetrit, mille abil saab näidata, kas töö tulemusena saadakse listingu- või objektfail. Kui parameetrit ei anta, kirjutatakse lindile objektfail

failinimi.OBJ

Kui kasutada translaatori väljakutsumiseks vormi

ASM failinimi.P,

kirjutatakse lindile listingufail, mis sisaldb lähteteksti, genereeritud koodi ja veamärgise.

Väljakutse:

ASM.failinimi.X

Lindile kirjutatakse transleeritud programmi fail ja listing saadetakse ekraanile.

9.2 PROGRAMMI VORMING

Translaatorile vastuvõetav assemblerkeelne käsk võib sisaldada järgmisi väljasid:

reanr märgend operatsioonikood operand; kommentaar,

kus iga välvi võib esineda või puududa, sõltuvalt olukorrast. Iga assembler-käsu rida lõpetatakse märkidega RETURN ja LF. Ühel real paiknevad kästud eraldatakse üksteisest hüüumärgiga «!».

Rea number võib esineda või puududa. Rea numbriks võib olla suvaline kümnnendarv.

Märgend võib olla tähega algav suvaline kuni 16-märgiline tähtede ja numbrite jada. Kõik märgendielementid on tähenduslikud, välja arvatud märk «\$», mida võib kasutada märgendi loetavuse parandamiseks.

Operatsioonikoodi välvi võib sisaldada assembleri direktiivi, pseudo-operatsiooni koodi või masinakäsu mnemokoodi.

Operandi välvi võib sisaldada avaldist, mis on koostatud konstantidest, märgenditest ja loogilistest tehetest nende vahel. Kommentaari väljas võivad märgi «;» järel olla suvalised tärgid. Translaator lubab kasutada kommentaari tunnusena ka märki «*» esimeses veerus.

Assemblerprogramm koosneb eespool kirjeldatud kujul vormistatud lausetest. Viimaseks lauseks on tavaliselt END-lause. Translaator ignoreerib kõiki END-ile järgnevaid lauseid.

9.3 OPERANDIDE KOOSTAMINE

Operandiks võib olla aritmeetika- ja loogikaoperaatoritega ühendatud märgenditest, konstantidest ja reserveeritud sõnadest koosnev avaldis. Avaldise väärustus arvutatakse transleerimise käigus ja see tohib olla kuni 16-bitine.

9.3.1 ARVKONSTANDID

Arvkonstant on 16-bitine arv; arvusüsteemi tähistab täht arvu lõpus. Lubavad arvkonstantide arvusüsteemid on

- B — kahendkonstant (binaararv)
- O,Q — kaheksandkonstant (oktaalarv)
- D — kümnenendkonstant (detsimaalarv)
- H — kuueteiskümnenendkonstant (heksadetsimaalarv)

Kui arvul puudub arvusüsteemi näitav täht, siis loetakse ta kümnenendarvuk. Kuueteiskümnenendkonstanti esimene number peab olema kümnenumber, et mitte segada ära konstanti identifikaatoritega. Näiteks OFFH, mitte FFH.

9.3.2 RESERVEERITUD SÖNAD

On olemas hulk reserveeritud sõnu, millel on operandiväljal kindel tähtendus ja väärustus. Need on järgmised protsessori registrite nimed.

A	7	Paremal pool on antud nimele vastav ühekordne väärustus
B	0	
C	1	
D	2	
E	3	
H	4	
L	5	
M	6	
SP	6	
PSW	6	

Operandiosas võib kasutada ka masina käsukoode. Nende vääruseks on nende vaste masinakoodid.

Märgi «\$» vääruseks operandiosas on järgmise käsu aadress.

9.3.3 SÜMBOLKONSTANDID

Sümbolkonstantide moodustamiseks võib kasutada suvalisi KOI - 8 märgide jadasid. Maksimaalne sümbolkonstanti pikkus on 64 märgi ja sümbolkonstant peab olema ülakomade vahel. Ülakoma sümbolkonstanti keskel

tuleb lüüa kahekordsest. Enamikel juhtudel võib sümbolkonstant olla ühe või kahe märgi pikkune, välja arvatud käsk DB. Sümbolkonstanti väärtseks on tema KOI-8 kood.

9.3.4 ARITMEETIKA-LOOGIKAOPERAATORID

Ülalkirjeldatud operande võivad ühendada järgmised aritmeetika- ja loogikaoperaatorid:

$a+b$	märgita aritmeetiline summa
$a-b$	märgita aritmeetiline vahe
$+b$	unaarne pluss
$-b$	unaarne miinus ($0-b$)
$a \cdot b$	märgita aritmeetiline korrutis
a/b	märgita aritmeetiline täisarvuline jagatis
$a \text{ MOD } b$	a/b jääd
$\text{NOT } b$	loogiline eitus
$a \text{ AND } b$	loogiline korrutis (bitthaaval)
$a \text{ OR } b$	loogiline liitmine, VÕI
$a \text{ XOR } b$	välistav VÕI
$a \text{ SHL } b$	a kahendnihe vasakule b biti võrra
$a \text{ SHR } b$	a kahendnihe paremale b biti võrra

Aritmeetika- ja loogikaavaldiste moodustamiseks võib kasutada sulge. Kõik arvutused teostatakse 16-bitiste väärustega.

9.3.5 OPERAATORITE PRIORITEET

Programmeerija töö lihtsustamiseks on operaatoritele kinnistatud prioriteedid. Võrdse prioriteediga operaatoreid töödeldakse vasakult paremale.

Operaatorite prioriteedid on kõrgeimast alates järgmised (võrdse prioriteediga operaatorid on ühes reas):

*,/MOD,SHL,SHR
-,+
NOT
AND
OR,XOR

Näiteks avaldist

a-b MOD c*d SHL e

tuleb tölgendada nii:

a-((a MOD b)*c)SHL d)

9.4 ASSEMBLERI DIREKTIIVID

Assembleri direktiivid on möeldud transleerimise ajal märgenditele väärustuse omistamiseks, mälutsoonide defineerimiseks, programmi algusadresside määramiseks ja tingimuslikuks transleerimiseks. Iga direktiivi tähistatakse pseudooperatsionikoodiga. Lubatavad pseudooperatsioonikoodid on järgmised:

ORG	— seada programmi algusaadressiks operandi väärthus
END	— lõpetada programmi transleerimine
EQU	— anda identifaatorile algväärthus
SET	— anda identifaatorile uus väärthus
IF	— alustada tingimuslikku transleerimist
ENDIF	— lõpetada tingimuslik transleerimine
DB	— anda andmebaidile operandi väärthus
DW	— anda andmesõnale operandi väärthus
DS	— defineerida mälü

Allpool defineeritakse pseudooperatsioonid täpsemalt.

9.4.1 ORG

Direktiivi ORG süntaks on järgmine:

märgend ORG avaldis

Siin **märgend** võib olla suvaline identifaator. **Avaldis** on 16-bitise väärusega avaldis, mille operandid peavad olema eelnevalt defineeritud. Assembler paigutab järgmiste transleeritud käsu **avaldisega** määratud aadressile. Programmis võib ORG-lauseid olla suvaline arv. Mälupiirkondade ülekattuvust ei kontrollita. Märgendile antakse **avaldisega** määratud väärus.

9.4.2 END

Direktiiv END võib programmis puududa. Kui ta aga esineb, siis määrab ta programmi lõpu. END-iile järgnevaid programmi lauseid ei transleerita. Direktiivil END on kaks vormingut:

märgend END
märgend END avaldis

Märgend on vabalt valitav. Esimese vormi puhul transleerimisprotsess lõpetatakse ja programmi käivitusaadressiks antakse 0000. Teise vormi puhul antakse käivitusaadressiks **avaldis** väärus; see lisatakse objektprogrammi viimasesse kirjesse.

9.4.3 EQU

EQU-lauet kasutatakse programmi identifikaatoritele numbriliste väärustele omistamiseks.

märgend EQU avaldis

Märgend on kohustuslik. Sama märgend ei tohi esineda programmis ühegi teise lause ees. Märgendile antakse avaldisega määratud väärus.

9.4.4 SET

Direktiiv SET on sarnane direktiiviga EQU:

märgend SET avaldis

Erinevuseks on see, et SET-direktiivi ees olevat märgendit võib kasutada ka teistes SET-lauetes. Märgendi väärus kehtib programmis seni, kuni ta uue SET-lausega ümber defineeritakse. SET-lauet kasutatakse tihti tingimustikul transleerimisel.

9.4.5 IF JA ENDIF

IF ja ENDIF määrvad lauserühma, mis võidakse tansleerimise käigus programmile lisada või mitte.

IF avaldis
lause 1
lause 2
...
lause n
ENDIF

Kui transleerimine jõuab IF-lauseni, arvutatakse avaldisse väärus. Kui avaldisse väärus erineb nullist, siis järgmised laused transleeritakse ja lisatakse programmi koodisse. Kui väärus on null, siis järgmised laused kuni ENDIF-i jäetakse vahel.

9.4.6 DB

Direktiiv DB lubab programmeerijal määrata mälupiirkondi baitformaadis. Direktiivi kuju on järgmine:

märgend DB e1,e2,...,en

kus e1..en peavad olema avalised, mis defineerivad 8-bitise vääruse (kõrgemad järgud peavad olema nullid), või sümbolkonstandid pikkusega kuni 64 märki. Avaldiste väärtsused arvutatakse ja paigutatakse masinakoodi faili järjestikuste baitidena. Märgikoodid sümbolkonstantidest paigutatakse objektprogrammi alates esimesest märgist ja lõpetades viimasega.

9.4.7 DW

DW-lause on sarnane DB-lausega, kuid selle korral salvestatakse väljundprogrammi 2-baidised väärtsused. Käsundi kuju on

märgend DW e1,e2,...,en

e1..en väärtsused on 16-bitised. Sümbolstringe pikkusega üle kahe märgi ei lubata kasutada. Objektprogrammi paigutatakse enne madalam ja siis kõrgem bait.

9.4.8 DS

DS-lauset kasutatakse mälu reserveerimiseks algväärtustamiseta. Direktiivi kuju on

märgend DS avalidis

Transleerimisel jätab assembler vahel avalidisega määratud arvu baite.

9.5 VEATEATED

Kui translaator avastab programmis vea, märgistab ta selle veatähisega, mis listingufailis paikneb käsu ees. Vigane rida väljastatakse ka ekraanile. Veatähised on järgmised:

- D Andmete viga. Avalidise värtus on suurem lubatust.
- E Avalidise viga. Avalidise värtust pole võimalik arvutada.
- L Märgendi viga. Märgend on kontekstis lubamatu (näiteks korduv märgend).
- O Ületäitumine. Avalidis on liiga komplitseeritud.
- P Faasi viga. Märgendil ei ole sama värtus kahes järgnevas faasis.
- R Registri viga. Värtus, mis on määratud registriks, ei vasta operatsioonikoodile.
- V Värtuse viga. Avalidises olev operand on lubamatu.

Kuvarile väljastatakse ka järgmised teated transleerimist katkestavate vigade kohta:

CANNOT OPEN SOURCE FILE

Nimetatud lähtetekstiga fail lindil puudub

NO DIRECTORY SPACE

Lindi kataloogis puudub ruum faili jaoks

SOURCE FILE NAME ERROR

Lähtefaili nimes on süntaksiviga

SOURCE FILE READ ERROR

Sisestusviga lähtefaili lugemisel

OUTPUT FILE WRITE ERROR

Viga väljundfaili kirjutusel

CANNOT CLOSE FILE

Väljundfaili ei saa sulgeda

9.6 OBJEKTFAILI STRUKTUUR

Programmid paigutatakse lindile kahel kujul:

- käsufailidena (COM),
- objektfailidena (OBJ).

Erinevalt käsufailidest võivad objektfailid olla transleeritud suvalisele mäluaadressile ja neid on võimalik laadida samuti suvalisest aadressist alates. Objektfailid koosnevad plokkidest, mille pikkuse määrab spetsiaalne bait plokis. Maksimaalne võimalik pikkus on 255 baiti.

Objektfaili plokk koosneb järgmistes elementidest:

- alguse tunnus «::» (1 bait);
- andmebaitide arv plokis (1 bait);
- ploki laadimisaadress (2 baiti);
- andmebaidid (max 255 baiti).

Faili lõpu tunnuseks on plokk, mille pikkuseks on 0. Translaatorid vormistavad tavaliselt plokid pikkusega 20 baiti.

MIKROPROTSESSORI KP580ИК80 KÄSUSTIK

Käesolev lisa on toodud illustratsiooniks, sest programmeerimisel tuleb kasutada arvuti juhendeid. Käsukoodi parameetriline osa on tabelis tähistatud tähtedega X ja Y. Muutuva koodiga käskudel on tabelis toodud üksnes kahendsüsteemne kuju, sest parameetribitte pole võimalik esitada kuueteistkümmendsüsteemis.

Mnemokoodide sisu avamiseks on ingliskeelsetes käsunimedes esititud võtmetähed suurtähtedena.

Mnemokood	Masinakood		Käsu pikkus baitides	Selgitused
	16nd-süsteem	2nd-süsteem		
1	2	3	4	5
Kästud ülekande lippu muutmiseks				
CMC	3F	0011 1111	1	<i>CoMplement Carry</i> Ülekande lipp pööratakse CY:=CY+1
STC	37	0011 0111	1	SeT Carry ülekande lipp seatakse CY:=1
Kästud registri ja mälupesa sisu muutmiseks				
INR r		00XX X100	1	<i>INCrement register</i> Käskoodis osutatud numbriga registri sisu kasvatatakse ühe võrra
DCR r		00XX X101	1	<i>DeCRement register</i> Nimetatud registri sisu kahanatakse ühe võrra
INR M		00XX X100	1	<i>INCrement Memory</i> Registripaaris H&L oleva aadressiga mälupesa sisu kasvatatakse ühe võrra
DCR M		00XX X101	1	<i>DeCRement Memory</i> Nagu INR M, kuid kahanatakse ühe võrra

Muudavad lippe: CY,Z,S,P,AC

1	2	3	4	5
Ühebaidise operandiga aadressita kästud				
CMA	2F	0010 1111	1	<i>CoMplement A Registerisse viakse A sisu pöördkood</i>
ENNE (A) = 0101 1011 = 5BH				
PÄRAST (A) = 1010 0100 = A4H				
DAA	27	0010 0111	1	<i>Decimal Adjust A Kümnendkorrektsoon, kasutatakse pärast detsimaalarvudega tehtud aritmeetikatehet</i>
KIRJELDUS: 8-bitine arv akumulaatoris viakse 16-süsteemist kahendkümnendkoodi järgmiselt:				
1) Kui madalamas 4 bitis on arv >9 või AC=1 (ülekanne kõrgemasse poolbaiti), liidetakse aku sisule 6;				
2) Kui nüüd neljas kõrgemas bitis tekib arv >9 või CY=1 (ülekanne kõrgeimast bitist), liidetakse kõrgemale poolbaidile 6.				
NOP	00	0000 0000	1	<i>No OPeration Käskuloendurit kasvatatakse ühe võrra</i>
Kästud ühe baidi teisalduseks				
MOV r1,r2		01XX XXXX	1	<i>MOVE register r1 to register r2</i> Registrist 2 saadetakse bait registrisse 1
MOV M,r		01XX XXXX	1	<i>MOVE register to memory</i> Registrist r saadetakse bait pessa, mille aadress on registripaaris H&L
MOV r,M		01XX XXXX	1	<i>MOVE memory to register</i> Vastupidiine käsule MOV M,r

ASSEMBLER

TARKVARA

1	2	3	4	5
STAX B	02	0000 0010	1	<i>Store A indirect via B Registris A olev bait salvestatakse aadressile, mis on registripaaris B&C</i>
STAX D	12	0001 0010	1	<i>Store A indirect via D Nagu eelmine, B&C asemel on D&E</i>
LDAX B	0A	0000 1010	1	<i>LoaD A indirect via B Registrisse A laaditakse bait, mis on B&C-s oleva aadressiga mälupesas</i>
LDAX D	IA	0001 1010	1	<i>LoaD A indirect via D Nagu eelmine, B&C asemel on D&E</i>
Need käsud lippe ei muuda.				
Aritmeetika- ja loogikakäsud				
ADD r		1000 0XXX	1	<i>ADD r to A Registris r olev bait liidetakse A sisule</i>
Olgu (D)=2EH ja (A)=6CH, siis ADD D paneb 2EH+6CH=9AH akusse, Z ja CY viiakse nulli, P=S=AC=1.				
ADC r		1000 1XXX	1	<i>ADD r to A with Carry Nagu eelmine, juurde liidetakse veel ülekande lipp CY</i>
SUB r		1001 0XXX	1	<i>SUBtract r from A A sisust lahutatakse registris r olev bait</i>

TARKVARA

ASSEMBLER

1	2	3	4	5
				Lahutamiseks viiakse r sisu enne täiendkoodi ja see liidetakse; kui seejuures ei olnud ülekanne kõrgeimast järgust, s.t. laenu ei olnud, siis CY=1, vastasel korral CY=0.
				Näit. SUB A 3EH=00111110 + (- 3EH) = 11000001 (pöördkood) + 1 (täiendkood) _____ (1)00000000
				Et ülekanne oli, siis CY=0, AC=P=Z=1, S=0.
SBB r			1001 1XXX	1
				<i>Subtract r from A with Borrow A sisust lahutatakse r sisu, millele on liidetud ülekande lippu CY väärus</i>
Näit. SBB L (L)=2, (A)=4, CY=1, siis 1) 02H+CY=03H, 2) 03H täiendkood on 11111101 ja 3) 04H=00000100 + 11111101 00000001=01H,				
Ülekanne muudab lippu CY, seega CY=0, P=Z=S=0, AC=1, (A)=01H.				
ANA r		1010 0XXX	1	<i>And register r with A A ja r loogiline korutis, jäab A-registrisse</i>
XRA r		1010 1XXX	1	<i>eXclusive oR, register r with A Välistav VÖI-tehe A ja r sisudega</i>

1	2	3	4	5
ORA r		1011 0XXX	1	<i>OR register r with A</i> Registrite r ja A sisude loogiline summa
				Kuna VÕI 1-ga annab 1, nulliga aga ei muuda värtust, siis kasutatakse seda tihti bitigrupile ühtede omistamiseks.
CMP r		1011 1XXX	1	<i>CoMPare register r with A</i> Võrreldakse r ja A sisu, A ei muutu
				Võrdlus toimub sisemise lahutamisega, seega lipp Z=1, kui tulemused võrdsed; CY=1, kui ei toiminud ülekanne kõrgeimast järgust, s.t. kui r sisu on suurem akumulaatori omast, vastasel korral CY=0.
				Märkus: Kõigis aritmeetika- ja loogikakäskudes võib r tähistada ka paari H&L, seega mälupesa aadressi
Nihkekäsdud				
RLC	07	0000 0111	1	<i>Rotate A Left A sisu ringnihe vasakule, vasakult väljanihkuv bitt ilmub ka ülekande lippu CY</i>
RRC	0F	0000 1111		<i>Rotate A Right Nagu RLC, kuid paremale</i>
RAL	17	0001 0111		<i>Rotate A Left trough carry Nagu RLC, kuid ülekande lipp CY on A laien- diks, s.t. endine CY värtus siseneb A-sse paremalt</i>
RAR	IF	0001 1111	1	<i>Rotate A Right trough carry Nagu RAL, kuid nihe toimub paremale</i>

1	2	3	4	5
Käsdud kahe baidiga opereerimiseks				
PUSH rp		11XX 0101	1	<i>PUSH register pair rp on stack</i> Registripaar rp salvestatakse pinusse; rp võib osutada paare B&C, D&E, H&L
PUSH PSW		11XX 0101	1	<i>PUSH A and flags on stack</i> Registri A sisu ja olekulipud (CY,AC,C1,Z,S,P) salvestatakse pinusse
POP rp		11XX 0001	1	<i>POP register pair rp off stack</i> Registripaar rp võetakse pinust ja salvestatakse rp-sse; rp võib osutada paare B&C, D&E, H&L
POP PSW		11XX 0001	1	<i>POP A and flags (Program Status Word) off stack</i> A ja olekulipud ennastatakse pinu järgi
DAD rp		00XX 1001	1	<i>Add register pair to H&L (Double Add)</i> Topeitpikkusega arvude liitmine; rp võib osutada B&C, D&E, SP, H&L

Näide: Olgu (B)=33H, (C)=9KH, (H)=0AIH, (L)=7BH, siis käsk DAD B teeb (BC)=339F + (HL)=A17B (HL)=05A1, kuna ülekanne ei olnud, siis CY=0.

ASSEMBLER

TARKVARA

1	2	3	4	5
INX rp		00XX 0011	1	<i>INcrement register pair rp rp sisu kasvatatakse ühe võrra</i>
DCX rp		00XX 1011	1	<i>DeCrement register pair rp Sisu kahandatakse ühe võrra</i>
XCHG	EB	1110 1011	1	<i>eXChAnGe D&E and H&L register pairs Vahetatakse omavahel H&L ja D&E</i>
XTHL	E3	1110 0011	1	<i>eXchange Top of stack to H&L Vahetatakse omavahel viimane sisekanne pinus ning H&L</i>
SPHL	F9	1111 1001	1	<i>Load SP from H&L Registripaari H&L sisu võetakse uueks pinuviida väärtsuseks</i>
Viimased viis käsku ei muuda olekulippe				
Vahetu adresseerimisega kästud				
LXI rp,v		00XX 0001 value	3	<i>Load register pair Immediate Käskoodile vahetult järgnevad kaks baiti (v=väärtus) laaditakse registripaari rp;</i>
MVI r,v		00XX X110 value	2	<i>MoVe Immediate operand to register Käskoodile vahetult järgnev bait laaditakse regist-</i>

TARKVARA

ASSEMBLER

1	2	3	4	5
				risse r; kui r=H&L, siis mällu
Lipud jäävad muutmata				
ADI v	C6 v	1100 0110 value	2	<i>ADd Immediate to A Käskoodile vahetult järgnev bait liidetakse registri A sisule</i>
ACI v	CE v	1100 1110 value	2	<i>Add Immediate to A with Carry Käskoodile vahetult järgnev bait liidetakse registri A sisule, tulemusele lisatakse CY</i>
SUI v	D6 v	1101 0110 value	2	<i>SUbtract Immediate from A Registri A sisust lautatakse käskoodile vahetult järgnev bait</i>
SBI v	DE v	1101 1110 value	2	<i>Subtract Immediate from A with Borrow Nagu SUI, kuid lautatakse veel ülekande lipp CY</i>
ANI v	E6 v	1110 0110	2	<i>ANd Immediate with A Registri A sisu ja käskoodile vahetult järgneva baidi loogiline korrutis</i>
XRI v	EE v	1110 1110 value	2	<i>eXclusive oR Immediate with A Välistav VÖl-tehe registri A ja käskoodile</i>

ASSEMBLER

TARKVARA

1	2	3	4	5
ORI v	F6 v	1111 0110 value	2	vahetult järgneva baidiga <i>OR Immediate with A VõI-tehe registri A sisu ja käsukoodile vahetult järgneva baidiga</i>
CPI v	FE v	1111 1110 value	2	<i>ComPare Immediate with A A sisu võrdlus käsukoodile vahetult järgneva baidiga</i>
Lipud muudetakse nagu vastavatel registrikäskudel				
Otsese adresseerimisega käsud				
STA ad	32 ad	0011 0010 address	3	<i>STore A direct A sisu salvestatakse käsukoodi järel antud aadressile</i>
LDA ad	3A ad	0011 1010 address	3	<i>LoaD A direct Registrisse A laaditakse bait käsukoodi järel antud aadressilt</i>
SHLD ad	22 ad	0010 0010 address	3	<i>Store H&L Direct Registrite H&L sisu salvestatakse käsukoodi järel antud aadressile</i>
LHLD ad	2A ad	0010 1010 address	3	<i>Load H&L Direct Registritesse H&L laaditakse käsukoodi järel oleva aadressiga pesa sisu</i>

Lippe ei muudeta

TARKVARA

ASSEMBLER

1	2	3	4	5
Siirdekästud				
HLT	76	0111 0110	1	<i>HaLT Käculoendur viiakse järgmisse käsule; arvuti jäab seisu, milles saab edasi vaid katkestus- või restardisignaali abil</i>
PCHL	E9	1110 1001	1	<i>Load PC from H&L Toimub tingimatu siire aadressile, mis oli registris H&L</i>
JMP ad	C3 ad	110 0011 address	3	<i>JuMP unconditional Tingimatu siire käsukoodi järelle kirjutatud aadressile</i>
JC ad	DA ad	1101 1010 address	3	<i>Jump if Carry Kui CY=1, siirdutakse käsus toodud aadressile</i>
JNC ad	D2 ad	1101 0010 address	3	<i>Jump if No Carry Kui CY=0, siirdutakse käsus näidatud aadressile</i>
JZ ad	CA ad	1100 1010 address	3	<i>Jump if Zero Kui Z=1, siirdutakse käsus näidatud aadressile</i>
JNZ ad	C2 ad	1100 0010 address	3	<i>Jump if Not Zero Kui Z=0, siirdutakse käsus näidatud aadressile</i>

ASSEMBLER

TARKVARA

1	2	3	4	5
JM ad	FA ad	1111 1010 address	3	<i>Jump if Minus Kui S=1, siirdutakse käsus näidatud aadressile</i>
JP ad	F2 ad	1111 0010	3	<i>Jump if Positive Kui S=0, siirdutakse käsus näidatud aadressile</i>
JPE ad	EA ad	1110 1010 address	3	<i>Jump if Parity Even Kui P=1, siirdutakse käsus näidatud aadressile</i>
JPO ad	E2 ad	1110 0010 address	3	<i>Jump if Parity Odd Kui P=0, siirdutakse käsus näidatud aadressile</i>
CALL ad	CD ad	110 1101 address	3	<i>CALL unconditional Tingimatu siire käsus näidatud aadressile, PC päästetakse pinusse (alamprogrammi väljakutse)</i>
CC ad	DC ad	1101 1100 address	3	<i>Call if Carry Kui CY=1, siis nagu CALL</i>
CNC ad	D4 ad	1101 0100 address	3	<i>Call if No Carry Kui CY=0, siis nagu CALL</i>
CZ ad	CC ad	1100 1100 address	3	<i>Call if Zero Kui Z=1, siis nagu CALL</i>
CNZ ad	C4 ad	1100 0100 address	3	<i>Call if Not Zero Kui Z=0, siis nagu CALL</i>

TARKVARA

ASSEMBLER

1	2	3	4	5
CM ad	FC ad	1110 1100 address	3	<i>Call if Minus Kui S=1, siis nagu CALL</i>
CP ad	F4 ad	1111 0100 address	3	<i>Call if Positive Kui S=0, siis nagu CALL</i>
CPE ad	EC ad	1110 1100 address	3	<i>Call if Parity Even Kui P=1, siis nagu CALL</i>
CPO ad	E4 ad	1110 0100 address	3	<i>Call if Parity Odd Kui P=0, siis nagu CALL</i>
RET	C9	1100 1001	1	<i>RETurn Tingimatu siire aadressile, mis on pinus kõige peal</i>
RC	D8	1101 1000	1	<i>Return if Carry Kui CY=1, siis nagu RET</i>
RNC	D0	1101 0000	1	<i>Return if No Carry Kui CY=0, siis nagu RET</i>
RZ	C8	1100 1000	1	<i>Return if Zero Kui Z=1, siis nagu RET</i>
RNZ	CO	1100 0000	1	<i>Return if Not Zero Kui Z=0, siis nagu RET</i>
RM	F8	1111 1000	1	<i>Return if Minus Kui S=1, siis nagu RET</i>
RP	F0	1111 0000	1	<i>Return if Positive Kui S=0, siis nagu RET</i>
RPE	E8	1110 1000	1	<i>Return if Parity Even Kui P=1, siis nagu RET</i>

1	2	3	4	5
RPO	E0	1110 0000	1	<i>Return if Parity Odd</i> Kui P=0, siis nagu RET
RST n		11XX X111	1	<i>ReStart level n</i> PC kirjutatakse pinuse, juhtimine siirdub aadressile 8n (nagu n-nivoo katkestuse korral), 0 < n < 7

Juhtimine antakse aadressile 0000000000NNN000, s.t. RST number X 8

Sisend-väljundkäsud

El	FB	1111 1011	1	<i>Enable Interrupts</i> Lubatakse katkestused
DI	F3	1111 0011	1	<i>Disable Interrupts</i> Keelatakse katkestused
IN ad	DB ad	1101 1011 address	2	<i>INput</i> Registrisse A sisestatakse üks bait välisseadmel, mille füüsiline (värati) aadress on antud käsukoodi järel oleva baidiga
OUT ad	D3 ad	1101 0011 address	2	<i>OUTput</i> Registris A olev bait väljastatakse seadmele, mille aadress on antud käsukoodi järel oleva baidiga

PROGRAMMEERIMISNÄITEID

1) Mitmebaidine liitmine ja lahutamine

Ülekandelippu ja käsku ADC saab kasutada suvalise pikkusega märgita arvu liitmiseks.

Näit.

219E79

+ 84BA90

A65909 (tulemus, mis paigutatakse ESIM kohale)

Liitmiseks kasutame ADC käsku.

MADD: LXI B,ESIM ; laadime ESIM aadressi
LXI H,TEIN ; laadime TEIN aadressi

XRA A ; CY nullimine
MVI E,3 ; loendurile algväärtus

VEEL:

LDAX B
ADC M
STAX B ; salvestame ESIM

DCR E
JZ LOPP
INX B

INX H ; järgmisele baidile
JMP VEEL

LOPP: ; tehtud

ESIM: DB 90H
DB 0BAH

DB 84H
TEIN: DB 79H,9EH,21H

2) Korrutamine

Vaatleme kahe 1-baidise arvu korrutamist. D-registris on korrutatav, C-registris korrutaja, B-registrisse pannakse tulemuse kõrgem bait, C-sse madalam.

MULT:	MVI	B,0
	MVI	E,9
MULT0:	MOV	A,C
	RAR	
	MOV	C,A
	DCR	E
	JZ	LOPP
	MOV	A,B
	JNC	MULT1
	ADD	D
MULT1:	RAR	
	MOV	B,A
	JMP	MULT0
LOPP:		

3) 16-kohalise kahend-kümnendarvude lahutamine

Vähendatav (madalam bait ees) aadressil VAH, lahutatav aadressil LAH, tulemus salvestatakse esimese operandi kohale.

DSUB:	LXI	DVAH	;D,E = vähendav
	LXI	H,LAH	
	MVI	C,8	;iga tsükkeli lahutab kaks kohta
	STC		;ülekanne: lipp CY:=1
VEEL:	MVI	A,99H	
	ACI	0	;liida 0 CARRY-ga
	SUB	M	
	XCHG		
	ADD	M	
	DAA		;kümnendkorreksiion
	MOV	M,A	
	XCHG		
	DCR	C	
	JZ	LOPP	
	INX	D	
	INX	H	;järgm. operandide addresseerimine
	JMP	VEEL	;võtta järgmised 2 numbrit
LOPP:	NOP		;TEHTUD

10 MINIASSEMBLER

10.1 OTSTARVE

Miniassembler on mõeldud mnemokoodis programmeerimiseks arvutitel, millel pole välismäluseadmeid ei programmi, lähteteksti ega translaatori salvestamiseks. Selle töttu on tal traditsiooniliste assembleritega võrreldes hulk kitsendusi (neid käsitletakse järgmises jaotises), aga ka lisavõimalusi. Translaatorit võib säilitada ja temaga töötada püsimalus (on muidugi ka võimalus translaatori laadimiseks välismälust muutmällu). Translaator võib olla hea vahend assemblerkeele õppimiseks ja lühemate programmide koostamiseks ning silumiseks. Translaatorile on lisatud võimalused sisesstatavate assemblertekstide salvestamiseks muutmälus ja nende redigeerimiseks, mälus olevate masinakoodis programmide pöördtransleerimiseks ning programmide töö juhtimiseks ja jälgimiseks.

10.2 ERIOMADUSED

10.2.1 ALGTEKSTI SISESTUS

Klaviatuurilt sisestatavat teksti töödeldakse märkhaaval. Kontrollitakse iga märgi sobivust konteksti. Märki, mis ei ole kontekstiga lubatud, ekraanile ei saadeta ja vastu ei võeta. Sisestatud märki kustutada ei saa. Kustutada võib kogu rea korraga. Rea kustutamiseks tuleb sisestada kood CNTRL Y. Tühikuid ei ole vaja sisestada, tabuleerimine on automaatne. Sisestatud tühikud väljastatakse ekraanile, kuid neid ei töödelda.

10.2.2 ERINEVUSED KÄSUKOODIDES

Osa üheselt määramata käsukoode tuleb lõpetada komaga, s.t. koma on käsukoodi osa. Näiteks kui on sisestatud CM, pole teada, kas mõeldakse sisestada käsku CM, CMA, CMC või CMP. CM-i käsukood tuleb sisestada kujul CM,. Käsd, mis nõuavad koma käsukoodi lõpetamiseks, on:

CM; CP; IN; JM; JP; LDA; STA.

Ülejäänud käsukoodide lõpust saab translaator automaatselt aru.

10.2.3 MÄRGENDITE TÖÖTLEMINE

Identifikaatorite kasutamine on piiratud. Realiseeritud ei ole tavalisi translaatori juhtkorraldusi SET, EQU ja DS. Lubatud on kasutada fikseeritud formaadiga märgendeid. Märgendi esimene märk peab olema «.», millele järgneb suvaline number või täht. Märgendite maksimaalne arv on 32. Juhul, kui märgend on määramata ja teda kasutatakse käsu operandiosas, täidetakse transleeritud käsus ekraanil operandiosa nullidega. Mälusse salvestatakse operandiosa viit vastavale märgendite tabeli reale. Kui märgend määräatakse (s.t. ta esineb märgendiväljas), siis asendatakse mälus viidad märgendi värtusega. Ekraanil olevat teksti ei parandata.

10.2.4 KONSTANDID

Lubatud on kasutada kolme tüüpi konstante. Vaikimisi loetakse kõik arvud kuueteiskümnendkonstantideks. Kui tahetakse sisestada kümnendkonstanti tuleb see lõpetada tähega K. Sümbolkonstant võib olla pikkusega 1 bait (märk) ja temale peab eelnema märk «» (Ülakoma). Arvkonstanti võib sisestada suvalise pikkusega. Sõltuvalt kontekstist kasutatakse konstandi kahte või nelja viimast kohta.

10.3 KASUTAMINE

Pöördumine miniassembleri poole väljastab ekraanile teksti:

MINIASSEMBLER

=

Võrdusmärk esimeses positsioonis näitab, et translaator on käsurežiimis, mitte programmi transleerimise režiimis. Käsurežiimis võib sisestada käsk, mis võimaldavad juhtida programmi transleerimist, silumist või töötamist mällu salvestatud tekstilega. Transleerimise juhtimise käsid on järgmised:

On Alustada programmi transleerimist aadressile n. Kui n puudub, transleeritakse programm vaikimisi määratud aadressile või jätkatakse aadressilt, kus transleerimine varem katkestati. Transleerimisrežiimi võib katkestada CTRL X vajutamisega või märgiga «:» esimeses positsioonis.

	TARKVARA	MINIASSEMBLER
Rn	Määräta suhtelise transleerimise aadressiks n. Käsk mõjutab märgendite töötlust. Arvestatakse, et märgendid transleeritakse aadressist n alates.	
I	Järgnevalt sisestatav programm transleerida ja ka täita kohe, esitades koos registrite sisuga. Suunamiskäsdud täidetakse formaalselt, s.t. registrit PC muudetakse, kuid transleerimist jätkatakse järgmiselt käsult. Režiimist väljumiseks on vaja sisestada I – .	
Ln,m	Pöördtransleerida m käsku, alates aadressist n. Kui n puudub (L,m), algab pöördtransleerimine vaikimisi määratud aadressist või aadressist, kus pöördtransleerimine varem katkestati. Kui m puudub (Ln), siis transleeritakse 10 käsku aadressilt n.	
	Järgmine juhtkäskude grupp võimaldab siluda mälusse salvestatud programme, anda neile juhtimist, vaadata ja muuta mälu ja registrite sisu.	
Gn,m	Anda juhtimine aadressile n ja peatada programmi töö aadressil m. Nii algus- kui ka stoppaadresss võivad puududa. Kui algusaadress puudub, siis alustatakse programmi täitmist programmiloenduri jooksvalt värtusest (register P).	
Tn	Transleerida programmi tööd n käsu ulatuses. Kui n puudub, võetakse vaikimisi n=1. Programmi täitmist alustatakse programmiloenduri (register P) jooksvalt värtusest. Ekraanil näidatakse täidetav käsk ja registrite seis pärast käsu täitmist.	
Un	Nagu käsk T, kuid ekraanile ei saadeta jooksvalt informatsiooni, esitatakse ainult registrite seis peale n käsu täitmist. Töötab kiiremini kui käsk T.	
XX	Näidata ekraanil protsessori registrite sisu.	
Xn	Muuta registrit n. Lubatavad registrid on F(lipud), A (akumulaator), topeltregistrid S (pinuviit) ja P(käsluloendur) ning registripaarid B,D,H (vastavalt BC, DE ja HL).	
Pn	Määräta programmi peatuspunkt aadressile n. Kui programmile on antud juhtimine käsuga G, siis peale peatuspunkt läbimist antakse juhtimine translaatorile. Peatuspunktide läbimise arvu loendatakse. Pn — kustutab peatuspunkt. P — kustutab kõik peatuspunktid.	
Dn,m	Saata ekraanile mälu sisu alates aadressist n kuni aadressini m kuueteiskümnendkujul.	

Sn	Muuta baithaaval mälu sisu alates aadressist n kuueteistkümnendkujul. Muutmise lõpetab mittekuuetiistkümnendarvu sisestamine. Tühiku sisestusel jäetakse vastav bait muutmata.
Mm,n,d	Saata mälu sisu piirkonnast algusaadressiga m ja lõppaadressiga n piirkonda, mille algusaadress on d.
Fm,n,d	Täita aadressilt m algav ja aadressil n lõppev mälupiirkond baidiga d.
Cm,n,d	Võrrelda mälupiirkonda, mille algusaadress on m ja lõppaadress n, piirkonnaga, mille algusaadress on d.
<p>Järgmine juhtkäskude grupp on määratud töötamiseks mällu salvestatud assemblertekstiga ja teksti mällu salvestamise juhtimiseks. Assembler-tekst salvestatakse mällu tihendatult, puuduvad tühikud ja tabuleerimiskoodid. Teksti parandamine on võimalik ainult teksti transleerimisel ühest mälupiirkonnast teise. Tekstiga töötamise käsud on järgmised:</p>	
In	Määrata teksti salvestamise algusaadressiks n. Kõigi järgnevate transleeritavate käskude tekst salvestatakse sümbolukujul alates aadressist n. Transleeritud käsus järel näidatakse aadress, kuhu käsk on salvestatud.
E	Teksti salvestamise lõpp. Peale seda korraldust sümbolukujul teksti enam ei salvestata.
An	Määrata mälust transleeritava teksti algusaadressiks m. Käsk ei käivita transleerimist mälust.
Nn	Transleerida mälust n käsku teksti. Ekraanile ilmub tansleeritava käsus järele aadress, millelt käsk on transleeritud. Ekraanile saadetakse transleeritud käsk ja mällu salvestatakse käskood.
Vn	Jätta mällu salvestatud tekstist vahel n käsku. Transleeritud käsk ilmub ekraanile, kuid mällu koodi ei anta. Teksti salvestamise režiimis jäetakse antud tekstilöök salvestamata.

10.4 SALVESTATUD TEKSTIGA TÖÖTAMISE NÄIDE

- = J 5000 salvestada tekst aadressile 5000
- = O 3000 transleerida programm aadressile 3000
- 3000 <

Siit alates sisestame assemblerprogrammi				
3000	< 3E 10		MVI	A,10
3002	< B3 20		OUT	20
3004	< 00		NOP	5011
3005	<		CTRL X	siirdume käsurežiimi
=				
<p>Nüüd tahame antud programmilööku parandada, lisades ühe käsus OUT-kausu ette ja asendades käsus OUT käsuga IN.</p>				
=	J 6000 uus tekst salvestada aadressile 6000			
=	A 5000 mälust transleeritava teksti algus			
=	O 3000 programm transleerida endisesse kohta			
3000	<		CTRL X	käsurežiimi tagasi
=N1				transleerida 1 käsk
3000	< 3E 10		MVI	A,10
3002	< 21 34	12	LXI	H,1234
3005	DB 20		IN	20
3007	<		CTRL X	käsurežiimi
=V1	jätta üks käsk vahel			
3007	< D3 20		OUT	20
3007	<		CTRL X	käsurežiimi
= N1	transleerida 1 käsk			
3007	< 00		NOP	6020 5011
3008	<			

Nüüd on meil aadressil 6000 programmitekst

MVI A,10
LXI H,1234
IN 20
NOP

ja aadressil 3000 vastav transleeritud programm.

Režiimi vahetamiseks ja töö lõpetamiseks on assembleris kolm CTRL-klahvi, mida võib kasutada suvalisest seisust. Sisestamise keskel neid klahve ei arvestata.

CTRL X Üleminek käsurežiimi

CTRL Y Üleminek transleerimise režiimi

CTRL Q Väljumine assemblerist monitori või CP/M-i.

11 PÜSIMÄLU-BASIC

Peatükk sisaldb lühiülevaate ENSV TA Küberneetika Instituudi AT EKB-s realiseeritud BASIC-keelest.

11.1 ERISÜMBOLID

CTRL C	Katkestab programmi täitmise, viib translaatori käsurežiimi ja väljastab «READY»
CTRL H	Kustutab viimase sisestatud märgi
CTRL X	Kustutab sisestamisel oleva rea
RETURN	Lõpetab iga sisestatava rea
:	Eraldab samal real paiknevaid lauseid
?	Ekvivalentne käsuga PRINT
\$	Stringi muutuja tähis

11.2 ANDMETÜÜBID

String	— 0 kuni 255 märki
Täisarv	— -32768 kuni 32767
Ujukomaarv	— -1.7E+38 kuni 1.7E+38
Identifikaator	vaba pikkusega, koosneb tähtedest ja numbritest (esimene peab olema täht), arvestatakse kahte esimest märki.

11.3 KÄSUD

Käsk	Süntaks/Funktsioon	Näide
CHANGE	CHANGE	CHANGE
	Loob võimaluse lindi vahetamiseks	
CLEAR	CLEAR <avaldis>	CLEAR 500
	Eraldab <avaldisega> määratud hulga baite stringipuhvrile	
CLOAD	CLOAD «<failinimi>»	CLOAD «FAIL»
	Loeb lindilt mälusse programmi, mis asub tekstifailis <failinimi>.BAS	
CLS	CLS	CLS
	Kustutab ekraani ja viib kursoori vaskusse ülanurka	
COLOR	COLOR= <number>	COLOR=0
	Määrab värvuse (indeksi 0-7 vt. 7.3.2), millega teostatakse järgnevad graafikaoperatsioonid	
CONT	CONT	CONT
	Jätkab programmi täitmist, mille katkestas STOP-lause või CTRL C	
CSAVE	CSAVE «<failinimi>»	CSAVE «ABC»
	Kirjutab mälust lindile BASIC-programmi ja nimetab selle <failinimi>.BAS	
CUR	CUR <rida>,<veerg>	CUR 10,20
	Viib kursoori positsioonile, mis on määratud kuvari rea ja veeru numbritega	
DATA	DATA <konstandid>	DATA 10,20,
	Säilitab mälus konstante, mida on võimalik lugeda READ-lausega	«ABC»
DEF FN	DEF FN <nimi>(<argument>)=<avaldis>	DEF FNSQ(x)= =X*X
	Defineerib aritmeetilise ühe argumendiaga funktsiooni	

DIM	DIM <massiivkirjeldus>[,<massiivi-kirjeldus>...] Eraldab mälu massiividele ja deklareerib nende indeksite maksimaalsed väärused	DIM A(3), X\$(4,10)
END	END Löpetab programmi täitmise	END
FOR	FOR <muutuja> = <avaldis> TO <avaldis> [STEP <avaldis>] Kasutatakse koos NEXT-lausega programmiridade gruppi korduvaks täitmiseks. Muutuja väärust suurendatakse STEP-iga määratud suuruse võrra (vaikimisi 1)	FOR I=1 TO 10
GOSUB	GOSUB <reanumber> Täidab BASIC-u alamprogrammi, mis algab näidatud realt.	GOSUB 1000
GOTO	GOTO <reanumber> Tingimatu siire näidatud reale	GOTO 190
HGR	HGR Viib interpretaatori graafikarežiimi	HGR
IF/THEN	IF <avaldis> THEN { <lause>[:lause>...]	IF X>Y THEN
IF/GOTO	:<reanumber> } Kui <avaldis> ei ole null, täidetakse THEN-ile järgnevad laused või siirdutakse näidatud numbriga reale. Kui <avaldis> on null, täidetakse järgmine rida	M=X A<0 GOTO 300
INPUT	INPUT «<tekst>»; <muutuja>[,<muutuja>...] Loob andmeid klaviatuurilt ja omistab need vastavatele muutujatele	INPUT «NIMI»; A\$
LET	[LET]<muutuja> = <avaldis> Omistab muutujale vääruse	LET A\$=«012»

LIST	LIST[<reanumber>] Kuvab programmiread alates esimesest reast või reanumbriga näidatud reast. Kuvamise katkestab CTRL C	LIST 1000
NEW	NEW Kustutab programmi mälust	NEW
NEXT	NEXT[<muutuja>[,<muutuja>...]] Fikseerib FOR-tsükli lõpu	NEXT I
ON/GOSUB	ON <avaldis> GOSUB <rida> [,<rida>...] Sõltuvalt avaldise väärusest (selle täis- osast) täidetakse üks näidatud alamprogrammidest (Kui avaldis=1, siis esimene jne.)	ON I+1 GOSUB 200, 300
ON/GOTO	ON <avaldis> GOTO <rida> [,<rida>...] Sõltuvalt avaldise väärusest (selle täis- osast) siirdub täitmise ühele näidatud ridadest	ON LEN(A\$) GOTO 10,20,25
OUT	OUT <värat>,<bait> Väljastab andmebaidi väljundväratisse	OUT I,D(K)
PLOT	PLOT[TO]<x>,<y>[TO <x>,<y>...] PLOT <x>,<y> joonistab kuvarile punkti koordinaatidega <x> ja <y>. PLOT TO <x>,<y> tömbab sirglöigu graafikakursori asukohast punkti (<x>,<y>). PLOT <x1>,<y1> TO <x2>,<y2> tömbab sirglöigu punktist (<x1>,<y1>) punkti (<x2>,<y2>).	PLOT 12,10 TO 120,100
POKE	POKE <aadress>,<bait> Kirjutab kümnenendkujul antud baidi mälulu näidatud aadressile	POKE 32000,255
PRINT	PRINT[<avaldis>[!,!;<avaldis>...]] Väljastab andmed kuvarile	PRINT A\$, I+2

READ	READ <muutuja>[,<muutuja>]	READ I,J,L\$
	Loeb andmed DATA-lausest ja omistab need vastavatele muutujatele	
REM	REM <kommentaar>	REM-ALAM-PROGRAMM-
	Lubab kasutajal kirjutada programmile kommentaare	
RESTORE	RESTORE	RESTORE
	Lähtestab DATA-viida nii, et lugemine algab uuesti esimesest DATA-lausest	
RETURN	RETURN	RETURN
	Lõpetab alamprogrammi täitmise ja pöördub tagasi väljakutse kohta	
RUN	RUN	RUN
	Käivitab programmi täitmise	
STOP	STOP	STOP
	Katkestab programmi täitmise, väljastab BREAK-teate ja siirdub käsurežiimi	
SYSTEM	SYSTEM	SYSTEM
	Naasmine BASIC-ust opsüsteemi või monitori	

11.4 OPERAATORID

Sümbol	Funktsioon
=	Omistamine või võrdsuse kontroll
-	Lahutamine või negatiivne väärthus
+	Liitmine või stringide ühendamine
*	Korrutamine
/	Jagamine
ð	Astendamine
NOT	Loogiline eitus
AND	Loogiline korrutis
OR	Loogiline liitmine
=,<,>	Võrdlus (resultaadiks on TRUE= -1 või FALSE=0)
<=,> =	TRUE= -1 või FALSE=0)
< >	

11.5 FUNKTSIOONID

X,Y,I ja J tähistavad numbrilisi avaldisi
X\$ ja Y\$ tähistavad stringiavaldisi

Funktsioon	Väärthus	Näide
ABS(X)	X absoluutväärtus	Y=ABS(A-3)
ASC(X\$)	X\$ esimese märgi KOI-kood	? ASC(«K»)
ATN(X)	X arkustangens	PRINT ATN(B)
CHR\$(X)	väljastab märgi, mille KOI-kood on X	PRINT CHR\$(7)
COS(X)	X koosinus	A=COS(3.14)
EXP(X)	e astmes X	B=EXP(U)
FRE(0)	Vaba mälu pikkus	PRINT FRE(0)
FRE(««)	Vaba stringipuhri pikkus	PRINT FRE(««)
INKEY\$(1)	Ühemärgiline string, mis loetakse klaviatuurilt (tühj string, kui ükski klavh pole alla vajutatud)	G\$=INKEY\$(1)
INP(X)	Andmebait sisendväratist	X O=INP(21)
INT(X)	Suurim täisarv, mis on väiksem kui X	C=INT(RND(1)*100)
LEFT\$(X\$,Y)	X\$ vasakpoolsed Y märki	PRINT LEFT\$(X\$,6)
LEN(X\$)	X\$ pikkus	PRINT LEN(B\$)
LOG(X)	X naturaalloogaritm	G=LOG(Y-3)
MID\$(X\$,X[,Y])	Stringi X\$ alamstring X-ndast tärgist, Y märki; kui Y pole antud, siis lõpuni	A\$=MID\$(X\$,5,10)
PEEK(X)	Andmebait mälust aadressilt X	PRINT PEEK(32700)
POS(1)	Kursori positsioon kuvaril	IF POS(1)>20...
RIGHT\$(X\$,Y)	Stringi X\$ parempoolsed Y märki	C\$=RIGHT\$(A\$,10)
RND(1)	Juhuslik arv vahemikus 0 kuni 1	?RND(1)*100

SGN(X)	0, kui X=0 ABS(X)/X, kui X<>0	A=SGN(I)
SIN(X)	X siinus	A=SIN(B)
SPC(X)	PRINT-lauses väljastab X tühikut	?SPC(5),A\$
SQR(X)	X ruutjuur	D=SQR(C)
STR\$(X)	Teisendab X stringiks	PRINT STR\$(28*I)
TAB(X)	PRINT-lauses viib kursoori positsioonile X	PRINT TAB(10);I
TAN(X)	X tangens	A=TAN(3.14*I)
USR(X)	Kutsub välja masinakoodfunktsooni aadressil X; funktsioon tagastab baidise väärtuse A-registris	A=USR(5000)
VAL(X\$)	String X arvukujul	X=VAL(«3.14»)

18	Defineerimata funktsioon
19	Faili ei ole
20	Otserežiimi käsk failis
21	Vigane failinimi
22	Sisend-väljundoperatsiooni viga

12 PL/M

PL/M on masinorienteritud kõrgkeel. PL/M-keeles saab arvutit süsteemprogrammeerida, pääseb ligi protsessori ressurssidele: registritele, mälule, pinule. Lisaks on võimalik siduda PL/M ja assemblerprogramme.

PL/M-keeles saab kasutada kaasaegset struktuurprogrammeerimise meetodit.

PL/M-keeles programmi struktuur, keele operaatorid ja protseduurid on kirjeldatud lisaköites «Programmeerimiskeel PL/M».

12.1 ÜLDANDMED

PL/M-keeles kirjutatud programm koosneb kahte tüüpi lausete jadadest:

- töödeldavate andmete kirjeldused
- nõutavate tegevuste kirjeldused

Andmed kirjeldatakse PL/M-keeles nn. **deklareerimislausetega**, tegevused **operaatoritega**. Andmed esitatakse kas konstantidena või muutujena. Muutujat võib kasutada deklareerivalt või kasutavalt (viimasel juhul on ta operaatori koosseisus). Esimesele muutuja kasutavale esinemisele programmis peab eelnema tema deklareerimine. Iga muutujat võib programmis deklareerida ainult üks kord. PL/M on plokkstruktuuriga keel. Plokis saab deklareerida uusi muutujaid, andes nende nime ja tüübi, vajaduse korral ka algväärtuse, ja juhtida mälujaotust.

PL/M-keeles on kahte tüüpi andmeid: baiditüüpi ja aadressitüüpi, mis on vastavalt 8- ja 16-bitised. Muutujaid saab kokku ühendada massiivideks või struktuurideks.

Kui operaatorile antakse nimi, mille kaudu tema poole pöördudes ta täidetakse, siis nimetatakse operaatorit **protseduuriks**. Protseduur määratatakse nn. protseduurikirjelduses. Protseduuri kirjeldus võib sisaldada andmete deklareerimisi ja täiendavaid protseduurikirjeldusi, mis on siis lokaalsed protseduuris, kus nad kirjeldatakse.

11.6 VEATEATED

Vea nr.	Vea tüüp
1	NEXT ilma FOR-ita
2	Vigane süntaks
3	RETURN ilma GOSUB-ita
4	Andmete lõpp
5	Vigased andmed
6	Ületäitumine
7	Mälu on täis
8	Defineerimata rida
9	Massiivi indeks on väljaspool lubatud piire
10	Korduvalt deklareeritud(DIM) massiv
11	Jagamine nulliga
12	Keelatud käsk käsusežiimis
13	Tüüpide vastuolu
14	Stringipuhver on täis
15	String on liiga pikk
16	Stringivaldis on liiga keeruline
17	Ei saa jätkata(käsus CONT)

PL/M-keel on operaatorid hargnemistingimuste kontrollimiseks, tsüklite juhtimiseks, protseduuride väljakutsumiseks ja parameetrite üleandmiseks. Sisend-väljundoperaatorid lubavad baiditüüpi andmeid kirjutada lugeda arvuti väratite (portide) kaudu, keerulisemate sisend-väljundoperatsioonide jaoks saab kirjutada protseduurid, mis kasutavad kas monitori või opsüsteemi funktsioone.

12.2 KOMPILAATORI KASUTAMINE

Selles jaotises esitatakse kompilaatori kasutamise juhend, ta seos operatsioonisüsteemiga ja ta funktsioonide kasutamise viisid. Kompilaator on ette nähtud PL/M-keelse programmi ühekäiguliseks transleerimiseks. Lähtetekst peab olema lindil ja mitte suurem kui 6K baiti. Kompilaatori väljundiks võib olla transleeritud programm objektfailina, või listingufaili lindil, samuti võib listingufaili väljastada kuvarile. Transleerimise parameetrid võib anda kas kompilaatori poole pöördumisel (väljakutsel) või kompileeritava programmi lähtetekstis.

Kompilaator on lindil failina PLM.COM ja kompilaator nõuab tööks operatiivmälu 0H..C600H. Kompileeritav tekst peab olema lindil ja selle lähtefaili nime laiendiks peab olema .PLM. Genereeritav väljundkood esitatakse failis ???OBJ ja selle vorming on esitatud jaotises 4.6. Listingufail viiakse lindile nimega ???PRN ja selle väljastus võib olla keelatud kas osaliselt või täielikult vastavate kompilaatori juhtimise direktiividega lähtetekstis.

Assemblerkeelles loodud programme ühendatakse PL/M-keelsetega kas silumisprogrammi SID abil või kasutades OBJ-faili laadurit ja salvestusprogrammi.

12.2.1 PÖÖRDUMINE

Kompilaatori väljakutse vorming on järgmine:

A>PLM

misjärel kompilaator laetakse lindilt mällu. Et translaator on küllalt pikk, siis kestab see toiming mitu minutit. Kui PL/M käivitub, ilmub kuvarile viip:

input command?

millele tuleb vastata:

<nimi>[.XY] \$<parameetrid>,

kus

<nimi> — lähtefaili nimi (laiendiga .PLM)

X — määrab listingu väljastuse,

A — lindile, siis OBJ-faili ei väljastata,

T — kuvarile,

N — ei väljastata,

Y — määrab OBJ-faili väljastuse

A — lindile,

N — ei väljastata;

<parameetrid> — listingu väljastust juhtivad parameetrid, mis selgitatakse allpool

Näiteid:

- 1) A>PLM TEST, transleerida lähtefail TEST.PLM, viia TEST.OBJ lindile, listingufaili moodustamiseta
- 2) A>PLM TEST.T — listing kuvarile, TEST.OBJ lindile
- 3) A>PLM TEST.A — listing lindile TEST.PRN failina (objektfaili ei looda)

Listingu väljastamise lubatud parameetrid:

Parameeter	Funktsioon
H	Aadressiloenduri väärtsuse väljastus iga lähteteksti rea ees
C	Genereeritud assemblerkoodi väljastus koos listingufailiga
S	Sümbolitabeli väljastus
NW	Kompilaatori hoiatuslausete väljastuse keelamine

PL/M-keelse programmi lähteteksti lisatakse kompilaatori juhtkäsid, vorminguga

\$<käsu kood>[<parameetrite loetelu.];

Need käsud võivad olla transleeritava programmi tekstis suvalises kojas, iga käsk peab olema eraldi real ja algama esimesest positsioonist, kommentaardid pole lubatud.

Käsu kood	Funktsoon
O	objektfaili juhtimine
P	listingu juhtimine.

Käsuga \$O saab kasutaja anda koostatava objektkoodi paigutamise aadresse:

\$O (<aadressid>), kus
<aadressid> = [<adr1>][<adr2>],<adr3>],
<adr1> — koodiosa paigutamise aadress;
<adr2> — andmete paigutamise aadress (muutujad ja konstandid);
<adr3> — nn. mäluvektori aadress (vt. PL/M keele kirjeldus).

Aadressid antakse PL/M-keeltes ettenähtud viisil, s.t. kuueteistsüsteemil arvudel peab lõpus olema H. Seega paigutatakse käsu \$O järel tulev programm käsus näidatud mälupesast alates. Kui seda käsku pole kasutatud, on koodiosa algusaadress 100H, andmevälja algusaadress on koodi algusaadress + 4000H, mäluvektori algusaadress on OH.

Käsuga \$P[<p>] juhitakse listingu väljastamist. Kui p=L, siis listingu väljastus lülitatakse sisse, p=N-listingut ei väljastata.

Transleerimise lõpul väljastatakse listingu faili lõpus järgmine info:

koodiväli:

...CODE AREA:<algusaadress> - <lõpuaadress+1>

tööväli:

...WORK AREA:<algusaadress> - <lõpuaadress+1>

mälukontroll:

...MEMORY START:<mäluvektori algusaadress>

ja kuvarile väljastatakse:

***END OF COMPIILATION.nn. DIAGNOSTICS

(«transleerimise lõpp, nn. veateadet»).

Transleerimise käigus väljastatakse kahte tüüpi veateateid:

- vigadest töös failidega,
- vigadest transleeritavas lähtetekstis.

Esimesel juhul väljastatakse failile veatekst, teisel juhul veanumber.

12.3 VEATEATED

12.3.1 VEAD TÖÖS FAILIGA

TAPE OVERFLOW.FILE OBJ CANNOT BE WRITTEN

DIRECTORY IS FULL	— linn täis, ei saa sulgeda OBJ faili
TAPE FULL:PRN	— kataloogi ületäitumine
NO PLM FILE	— linn täis:PRN
	— pole faili tühibiga PLM

12.3.2 PROGRAMMI SÜNTAKSIVEAD

20H	Lubamatu märk DO järel
21H	Puudub END
22H	Väär nimi END järel
23H	DO WHILE järel puudub «;»
24H	Plokis DO WHILE pole deklareerimine lubatud
25H	Operaatoris DO CASE puudub «:»
26H	Operaatoris DO CASE pole deklareerimine lubatud
27H	Sammu määramisel väär alumine piir
28H	Sammu määramisel puudub märk «=»
29H	Sammu määramisel puudub TO
2AH	Sammu määramisel puudub «;»
2BH	Iteratiivses tsüklis pole deklareerimised lubatud
2CH	Tingimusoperaatoris puudub THEN
2DH	Puudub operaator IF
2EH	DO CASE operaatoris liiga palju harusid või määramata märgendid
2FH	Liigne END
30H	Puudub identifikaator
31H	Kaks korda defineeritud identifikaator
33H	BASED järel puudub identifikaator

34H Vigaselt loodud identifikaatorite nimistu
 35H Vigane välise parameetri atribuut
 36H Märgend on baseeritud tüüpi
 37H Märgend on massiivi tüüpi
 38H Puudub tüüp
 39H INITIAL-i deklareerimine keelatud
 3AH INITIAL-i nimistu liiga pikk
 3BH Identifikaatori nimistu pole selles kontekstis lubatud
 3CH LITERALLY järel puudub tekst
 3DH Baasi identifikaator pole aadressitüüpi
 3EH Massiivi defineeritud pikkuse ületamine
 3FH Puudub «(»
 40H Baseeritud formaalne parameeter
 41H Mittenäistatud formaalne parameeter
 42H Vääralt antud või olematu register
 43H Kaks korda kirjeldatud register
 44H Varem kirjeldatud element
 45H Baasi identifikaator ei ole struktuuri liige
 46H Vigane parameetrite nimistu
 47H Puudub «,» või «)»
 48H Vääralt lõpetatud elementide nimistu
 49H BY järel puudub identifikaator
 4AH BY järel pole struktuur
 4BH Konstantide nimistu vormistuse viga
 4CH Konstantide loetelus puudub «,»
 4DH Viga literaali(märgistringkonstandi) defineerimiseks
 4EH Lubamatu väljumine protseduurist
 4FH Siire protseduurist kõige sisemisse plokki
 50H Lubamatu märk
 51H Liiga pikk string, näiteks puudub «'»
 52H Lause süntaksi viga
 53H Lause süntaksi viga
 54H Puudub «;»
 55H Operaatori väär algus
 56H Number lubamatus kohas
 57H Numbriline märgend
 58H Korduvalt defineeritud märgend

59H Siirdeoperaatoris viidatav märgend defineeritud vääras kohas
 5AH Määramata märgend viimases plokis
 5BH GO järel puudub TO
 5CH Siire absoluutaadressile
 5DH GOTO järel puudub aadress
 5EH Suunamine mitteadressmuutuja järgi
 5FH GOTO järel puudub viide märgendile
 62H Literaali kihilisus liiga suur
 63H Liiga palju identifikaatoreid või literaale
 65H Arv ületab 16 bitti
 66H Lubamatu märk arvus
 67H Koodiväli ja andmeväli kattuvad
 68H Koodiväli ja mäluvektor kattuvad
 69H Viga kirjelduses
 6BH Vääär «*» kasutamine
 6CH Puudub «;» käsu järel
 6DH Käsk \$REENTRANT antud liiga hilja
 6FH Puudub «,»
 70H Määramata identifikaator
 71H Puudub parameeter protseduuris
 72H Parameetri väär tüüp protseduuri kutses
 73H Parameetri järel puudub «)»
 74H Viga SHIFT-i transleerimisel
 75H Viga SHIFT-i transleerimisel
 76H Punktikasutamise viga
 77H Puudub operand
 78H Vale STACKPTR/OUTPUT kasutamine
 79H Operatsioonile NOT peab eelnema operand
 7AH Operaator vääral kohal
 7BH «(» vääral kohal
 7CH Puudub «)»
 7DH Lubamatu operand vasakul pool võrdusmärki
 7EH Lubamatu indekseerimine või puudub operaator
 7FH Omistamisel puudub märk «=»
 80H Kompilaatori viga koodi genereerimisel
 81H Lubamatu struktuurielement
 82H Struktuur ei tohi olla operand
 83H Protseduur ilma tüübita ei tohi olla operand

84H	Katkestustöötuse protseduur ei tohi olla operand
85H	Funktsioon TIME ei tohi olla operand
86H	Tühi string on defineerimata
88H	Stringimuutuja on pikem kui 2 märki
89H	RETURN väljaspool protseduuri
8AH	Viga tagasipöördeoperaatori transleerimisel
8CH	Vigane rekursiivne väljakutse
8CH	Parameetriteta protseduurile antakse üle parameettreid
8DH	Liiga palju parameettreid (pöördumisel)
BEH	Viga parameetrite nimistu vormingus
8FH	Määramata parameeter
90H	Protseduuri nime korduv määramine
91H	Katkestustööde protseduur plokis või protseduuris
96H	Protseduuri pealdise järel puudub «;»
98H	Puudub protseduuri keha
99H	Vääär nimi END järel
9BH	Vastuolu parameetrite arvus
9CH	Vastuolu parameetrite tüübisis
9DH	Vastuolu protseduuri tüübisis
9EH	Lubamatu identifikaator (defineeritud vääras kohas)
9FH	Protseduuri kutse süntaksi viga
AOH	Identifikaatori CALL järel ei ole protseduuri nimi
A1H	Funktsiooni kutses on CALL

13 SILUR SID

Programm SID on vahend assembler- ja PL/M-keelsete programmide silumiseks masinakeele tasemel. Saab jälgida programmi üksikkäskude täitmist, vaadata ja muuta mälu ning protsessori registrite sisu.

13.1 ÜLDANDMED

13.1.1 KÄIVITUS

- (1) SID — silur käivitub, silutavat programmi ei laadita
- (2) SID x.y — programm x.y (üldjuhul y=COM) laaditakse aadressile 100H

- (3) SID x.OBJ — nagu (2), kuid fail on objektkoodis
- (4) SID x.y u.v — laaditakse x.y (üldjuhul x.SYM) ja märgenditabel u.v.

Näide:

SID SORT.COM SORT.SYM

SID väljastab pärast käivitamist järgmisi teateid:

- (1) # — silur ootab direktiivi
  - (2) SYMBOLS — märgenditabel laaditud; törke korral «?» järgmisel real
  - (3) NEXT PC END — programm (ja märgenditabel) laaditud
nnnn pppp eeee
-
- vaba mälutsooni algusaadress

käsuloenduri väärus

vaba mälutsooni lõpuaadress

13.1.2 DIREKTIIVID

A Assembler	P Pass Point
C Call	R Read
D Display	S Set Memory
F Fill Memory	T Trace
G Go	U Untrace
H Hex	V Verify
I Input Line	X Examine
L List	
M Move	

Direktiiv tuleb sisestada klaviatuurilt süsteemiviiba «#» järel. Iga direktiiv koosneb tähtmnemoonikust ja suvandparameetreist sümbolavaldiste näol. Direktiivi pikkus ei tohi ületada 64 märki. Direktiivi lõputunnuseks on RETURN. Eraldajatena võib kasutada koma või tühikut. Silurist väljumiseks võib kasutada CTRL C või direktiivi G0.

13.1.3 ARVUD

Vaikimisi interpreteerib SID köiki arve kui kuueteistkümnendsüsteemi arve vahemikus 0H .. OFFFFH. Arvudest, mis sisaldavad rohkem kui 4 numbrit, aktsepteeritakse neli viimast numbrit.

Näide:

303FFF3FF3 aktsepteeritakse 3FF3

13.1.4 KÜMNENDARVUD

Kümnendarvude tunnus on numbriosund (#) arvu ees. Arvudest, mis on suuremad kui 65535, aktsepteeritakse 16 parempoolseimat bitti.

Näiteid:

#48#9999#65535#0 aktsepteeritakse täielikult,

#65539 aktsepteeritakse 4(65539-65535)

13.1.5 MÄRGID

SID aktsepteerib KOI-8 märke apostroofide vahel paigutatuna. Stringides, mis sisaldavad üle kahe märgi, tunnistatakse kehtivaiks kaks parempoolset. Parempoolne märk salvestatakse 16-bitise sõna madalamasse baiti. Ühe märgi puhul on kõrgem bait 00. Nullise pikkusega stringid pole lubatud. Stringi elemendiks olev apostroof kirjutatakse kahekordselt ('...').

Näiteid:

'a' 'A' 'xy' '#' 'siin " on'

13.1.6 MÄRGENDIVIITED

Kui on olemas märgendite tabel, võivad siluri sümbolavaldised sisaldada viiteid märgendeile:

- (1) .s — märgendile s vastav aadress
- (2) s — 16-bitine sõna aadressil .s
- (3) =s — bait aadressil .s
s on märgenditabeli element, tüübilt märgistring

13.1.7 SÜMBOLVALDISED

Sümbolavaldis kujutab endast omavahel operaatoritega «+» ja «-» seotud kombinatsiooni kuueteistkümnend- ja kümnendarvudest, stringidest ning märgendiviiteist. Komponentide väärtsused liidetakse või lahutatakse vastavalt operaatorile, ilma ületäitumise kontrollita ning tulemuseks saadakse 16-bitine sõna.

Süntaks:

- x = 0 - x
- + x = x' + x, kus x' on plussile eelneva avaldise väärus
- $\wedge$ . . $\wedge$ = n-s sõna pinumälus; märk « $\wedge$ » kirjutatakse n korda järjest

NB! Avaldise sees pole lubatud kasutada tühikuid.

Sümbolavaldiste kasutamisnäiteid on toodud direktiive kirjeldavates jaotistes.

13.2 DIREKTIIVIDE KIRJELDUSED

13.2.1 A ASSEMBLE — REAASSEMBLER

- (1) As

Käivitab reatransleerimisrežiimi aadressist s. Iga järgmine võimalik aadress uue assemblerkäsu sisestamiseks tuuakse automaatselt ekraanile pärast viimase käsu sisestamist. Režiimist väljumiseks tuleb sisestada kas tühj rida (ainult RETURN) või «.».

- (2) **A** Nagu (1), kuid stardiaadressiks võetakse viimase direktiivi Assemble, List või Trace poolt töödeldud aadress.
- (3) **-A** Eemaldab silurist assembler- ja pöördassembler-mooduli ning märgendite tabeli, ühtlasi desaktivitib rektiivid Assemble ja List. Sel juhul väljastatakse ka Trace puhul ainult masinakood 16-ndkujul.

Näiteid:

A100
A # 256
A.CRLF+5
AGAMMA+X - =1
A+30

13.2.2 C (CALL) — ALAMPROGRAMMI KUTSE

- (1) **Cs** Kutse silurist aadressile s, kusjuures testitava programmi registrite olek säilib. Alamprogrammi sisene misel BC=0000 ja DE=0000.
- (2) **Cs,b** Nagu (1), BC=b, DE=0000, kus b on avaldis.
- (3) **Cs,b,d** Nagu (1), BC=b, DE=d, kus b ja d on avaldised.

Näiteid:

C100
C # 4096
C.DISPLAY
CJMPVEC+ =X
C.CRLF, # 34
C.CRLF, X, + =X

13.2.3 D (DISPLAY MEMORY) — MÄLUTÖMMIS

Mälusisu väljastatakse baitidena, kui aga direktiivis on «W», siis 16-bitiste sõnadena. Iga rea lõpus näidatakse vastavad KOI-8 märgid.

- (1) **Ds DWs** Alates aadressist s, poole ekraani täitumiseni
- (2) **Ds,t DWs,f** Aadressidel s..f
- (3) **D DW** Alates viimasena väljastatud baidi järelt või registri-paaris HL sisalduvast aadressist pärast registrite väljastust (vt. direktiiv X), poole ekraani täitumiseni
- (4) **D,f DW,f** Nagu (3), kuid aadressini f

Näiteid:

DF3F
D # 256, # 512
D.gamma,.DELTA+ #30
D,GAMMA
DW ALPHA,+ #100

13.2.4 F (FILL MEMORY) — MÄLU TÄITMINE

F s,f,d Täidab mälu aadressidel s..f värtusega d (1 bait).

Näited:

F100,3FF,ff
F.gamma,+ #100, # 23
F ALPHA,+ =1,=X

13.2.5 G (GO TO PROGRAM) — PROGRAMMI KÄIVITUS

(1) G	— G
(2) Gp	— Gp
(3) G,a	— G,a
(4) Gp,a	— Gp,a
(5) G,a,b	— G,a,b
(6) Gp,a,b	— Gp,a,b

Silutavat programmi täidetakse reaalajas; juhtimine antakse programmist silurisse ainult katkestus- või kontrollpunktides, kui need on defineeritud (vt. direktiiv P), või RST 7 puhul.

Parameetrid:

- p** — käivitusadress, laaditakse enne programmi käivitust käsu-loendurisse PC; kui direktiiv ei sisalda seda parameetrit, käivitatakse programm tema olekuvektoris sisalduva PC värtusega
- a, b** — katkestuspunktide määratlused; kui määratluseks on märk « $\wedge$ », antakse juhtimine pinumälu kõige pealmises 16-bitises sõnas sisalduvale aadressile, niisiis on seda mugav kasutada katkestamiseks alamprogrammi naasmisaadressil
- miinus** — direktiiviga P defineeritud kontrollpunktide esitus blokeeritakse kuni kontrollpunktide loenduri jõudmiseni nullile

Teated:

Katkestuspunktini jõudmisel või välise RST 7 korral väljastatakse katkestuspunkti aadress kujul

* nnnn

ja katkestuspunkt tühistatakse.

Näiteid:

G,
G100
G100,103
GCRLF,PRINT, #1024
GJMPVEC+=I,.ENDC,.ERRC
G,.errsub
G,.ERRSUB,+30
—G100,+10,+10

13.2.6 H (HEXADECIMAL VALUES) — KUUETEISTKÜMNENDARVUTUSED

- (1) **Ha,b** — väljastab 16-ndkujul summa (a+b) ja vahе (a-b)
- (2) **Ha** — väljastab a värtused 16-nd- ja kümnenndkujul ning
- (3) **H** — KOI-märgina «c»; järgneb märgend, kui see on olemas:

hhhh #ddd 'c' .ssss

Näiteid:

H100,200
H41000,4965
H.GAMMA+=I,ALPHA-410
H453
H X+=Y-5

13.2.7 I (INPUT LINE) — LOS-i DIREKTIIVI SISESTUS

Ic1c2 .. cn,

kus c1..cn on KOI-märgid, mis LOS-i käsureas järgneksid silutava programmi nimele.

Initiaaliseerib vastavad mälutsoonid direktiivi R või silutava programmi jaoks, nagu oleksid c1..cn sisesse loetud LOS-i kaudu. Initiaaliseeritakse vastav FJP, sisend-väljundpuhver defineeritakse standardsele kohale (BOOT+80H).

Näiteid:

Ix dat
Ix.inp y.out
Ia.x.inp b:y.out \$-p
ITEST.COM
ITEST.OBJ TEST.SYM

13.2.8 L (LIST CODE) — PÖÖRDASSAMBLER

Masinakood pöördtransleeritakse, ekraanile väljastatakse käsu aadress 16-ndkujul ja käsu mnemokood. Kui direktiiv algab miinusmärgiga, siis aadress ja märgendeid ei väljastata.

- (1) Ls – Ls Alates aadressist s, poole ekraani täitumiseni
 (2) Ls,f – Ls,f Aadressidelt s..f; väljastuse katkestab suvaline klahv
 (3) L – L Alates viimasest direktiivist L,A või T poolt töödeldud aadressist, poole ekraani täitumiseni

KP580ИК80 käsustikku mitte kuuluvad koodid väljastatakse kujul:

??=hh,

kus hh on baidi värtus kuueteistkümnendkujul.

Näiteid:

L100
 L #1024, #1034
 L.CRLF
 LICALL,+30
 – L.PRBUFF+=I,+’A’

13.2.9 M (MOVE MEMORY) — MÄLUSISU TEISALDUS

- M s,h,d Aadressidel s..h asuvad andmed paigutatakse aadressiga d algavasse mälutsooni. Lähte- ja sihtsooni mälus võivad kattuda.

Näiteid:

M100,1FF,300
 M.X,Y,Z
 M.GAMMA,+ FF,.DELTA
 Malpha+=X,+ #50,+100

13.2.10 P (PASS COUNTER) — KONTROLLPUNKTIDE SEADMINE

- (1) Pp Kontrollpunkt seatakse aadressile p; punktiloendur = 1
 (2) Pp,c Nagu (1), punktiloendur = c
 (3) P Ekraanile väljastatakse kõigi kontrollpunktide aadressid ja vastavate punktiloendurite väärused
 (4) – Pp Kontrollpunkt kustutus aadressilt p
 (5) – P Kõigi kontrollpunktide kustutus

Kontrollpunkt on käsuloenduri PC värtus, mille läbimisel kontrollitakse CPU registrite sisu ja soovi korral väljastatakse ekraanile. Iga kontrollpunkt juurde kuulub loendur, mille värtus võib olla 0..FF (0..#255) ja mida vähendatakse ühe võrra igal kontrollpunkt jõudmisel. Kui loendur saab vääruseks 1, muutub kontrollpunkt automaatselt püsivaks katkestuspunktiks. Loendur säilitab vääruse 1. Erinevalt ajutisest katkestuspunktist (vt. direktiiv G), katkestab kontrollpunkt programmi täitmise pärast märgitud aadressil asuva masinakäsu täitmist.

Korraga võib esineda kuni 8 kontrollpunkt. Igal kontrollpunkt jõudmisel väljastatakse järgmine tekst:

nn PASS hhhh .ssss,

kus

- nn — punkti loenduri värtus
 hhhh — aadress
 ssss — märgend, kui on olemas

Direktiivid —G ja —U blokeerivad registrite sisu väljastuse, kuni loendur saab vääruseks 1. Programmi täitmist võib katkestada vajutamisega suvalisele klahvile.

Näiteid:

P100,ff
 P.BDOS
 PICALL +30, #20
 –PCRLF

13.2.11 R (Read CODE/SYMBOLS) — LAADIMINE

Enne laadimist peab direktiiviga I sisestama laaditava(te) faili(de) nime(d). Sõltuvalt selle direktiivi parameetritest laaditakse programm ja/või märgenditabel.

Laadimistsoonide baasaadress on programmil: 100H, märgenditabelil: vaba mälutsooni lõpp

- (1) **R** Laadimine alates baasaadressist
 (2) **Rd** Laadimine nihkega d, s.t. algusaadress = baas+d

Kasutamisvariante:

Ix.y	Masinakoodifail x.y laaditakse (normaaljuhul y=COM) aadressile 100H; kui y OBJ, peab fail olema LOS-i objektkujul
R	
Ix.y u.v	Lisaks koodifailile laaditakse ka märgenditabel (normaaljuhul v=SYM):
R	
I* u.v	Mälu algusosa ei muutu, laaditakse ainult märgenditabel.
R	
	Märgenditabeli laadimisel väljastatakse ekraanile teade

Symbols

Veateated:

«?» enne teadet «Symbols» — viga masinakoodi laadimisel
 «?» peale teadet «Symbols» — viga märgenditabeli laadimisel

Näiteid:

ISORTOBJ SORTSYM
R
Imest.com mest.sym
R - *256

13.2.12 S (SET MEMORY) — KIRJUTUS MÄLLU

- (1) **Ss** Baitide sisestus alates aadressist s
 (2) **SWs** 16-bitiste sõnade sisestus alates aadressist s

Mõlemal juhul väljastatakse ekraanile aadress ja pesa(de) sisu. Tühja rea sisestamisel (ainult RETURN) jäääb pesa(de) sisu muutmata ja aadressi suurendatakse salvestusüksuse (1 või 2 baidi) või selle kordse (vastavalt sisestatud baitide hulgale) võrra. Uue teksti sisestamisel muudetakse mälu sisu ja aadressi suurendatakse ülalkirjeldatud viisil. Sisestamise lõpetab RETURN. Stringe sisestatakse vorminguga (1), kusjuures stringi tähiseks on jutumärgid («) stringi alguses ja RETURN stringi lõpus.

Järgnevates näidetes on kasutaja poolt sisestatud märgid tähistatud alljoonega.

Näiteid:

S100
0100 C3 34
0101 24 #254
0102 CF
0103 4B «ASCII
0108 6E =X+5
0109 D4 .
SW.X+ #30
2300 006D 44F
2302 4F32 GAMMA
2304 33E2
2306 FFII 0+.X+=I- #20
2308 348F

13.2.13 T (TRACE MODE) — JÄLITUSREŽIIM

Enne iga jälitatava käsü täitmist väljastatakse ekraanile registrite sisu ja pöördtransleeritud käsk. Kui direktiivi ees on miinusmärk, siis operande ja märgendeid ei pöördtransleerita ja programmi täitmine kulgeb kiiremini.

Jälitusrežiimist väljumiseks tuleb vajutada suvalisele klahvile.

- (1) **Tn** — **Tn** Täidetakse n masinakäsku
- (2) **T** — **T** Täidetakse üks masinakäsk
- (3) **TWn** — **TWn** n käsku, alamprogrammide jälituseta
- (4) **TW** — **TW** 1 käsk, alamprogrammide jälituseta

Näiteid:

T100
— **TW #10**

13.2.14 U (UNTRACE MODE) — SAMMUREŽIIM

U ..

Täidab samu funktsioone, mis T, registrite sisu ekraanile ei väljastata. Sammurežiimist väljumiseks tuleb vajutada suvalisele klahvile.

Näiteid:

U140
UW #10

13.2.15 V (VERIFY) — MÄLUTSOONIDE VÖRDLEMINE

Vs,h,d Aadressidel s..h asuvate pesade sisu võrreldakse vastavate, aadressilt d algavate pesade sisuga. Ekraanile väljastatakse kõik mitteidentised baidid ja nende aadressid

Näited:

- V100,2+F,200** — võrdleb omavahel baite aadressidega 100,200; 101,201;..;10F,20F
- V100,1FF,101** — võrdleb piirkonnas 100..1FFF omavahel kõiki kõr-vuti asetsevaid baite

13.2.16 X (EXAMINE CPU STATE) — PROGRAMMI OLEKUVEKTOR

Direktiiv võimaldab kontrollida ja muuta registrite sisu ja lippude väärtsusi. Lippude tähised on selles direktiivis järgmised:

C — ülekanne	M — negatiivsus	I — dekaadülekanne
Z — null	E — paarsus	

(1) X Registrite sisu väljastatakse järgmisel kujul:

f A=a B=b D=d H=h S=s P=p i s, kus

f — lippude olekud:

lipu tähis: väärthus=1, miinusmärk: väärthus=0

a — akumulaatori sisu

b — registripaari BC sisu

d — registripaari DE sisu

h — registripaari HL sisu

s — pinuviida SP väärthus

p — käsuloenduri PC väärthus

i — viimati defineeritud masinakäsk

s — märgend, kui on olemas; kaudadresseerimisega käskude puhul (näit. INRM,ADDM) on s vastava mälupesa sisu **enne** käsu täitmist

(2) Xf Lipu f (=C,Z,M,E või I) väärtsuse esitus; väärtsuse muutmiseks sisetada 0 või 1

(3) Xr Registri r (=A,B,D,H,S või P) sisu muutmine

Näiteid (alljoon tähistab kasutaja sisestatud andmeid):

XM

M 0

XB

3E04 3EFF

XP

446E CRLF+10

14 TEKSTIREDAKTOR EDIT

Tekstiredaktor EDIT on ette nähtud kasutamiseks magnetofoniga komplekseeritud mikroarvutil operatsioonisüsteemiga LOS. Kutse:

EDIT <failinimi>

Failinime puudumisel väljastatakse veateade 1 (vt.14.5.2).

Kui sisestatud failinime ei leita kataloogist, väljastatakse teade «NEW» ja avatakse uus fail.

Peale faili leidmist või uue avamist väljastab redaktor oma viiba (numbriosundi #) ja jäab ootama direktiive.

Teksti sisestamine ja redigeerimine toimub rida-realt. Töödeldava teksti ja ühe rea maksimaalsed pikkused on vastavalt 32512 ja 80 märki. Et redaktorit saaks kasutada ka arvuteil, mille kuva laius on väiksem kui 40 positsiooni, on EDIT varustatud lisavõimalusega teksti selle osa ilmutamiseks, mis muidu jäeks kuvari ekraanilt välja.

See osa tekstist, mis mahub ekraanile korraga, moodustab nn. akna, mida saab klahvidega **CTRL A** ja **CTRL F** (f5 ja f6) nihutada vasakule ja paremale. Akna asendit kirjeldab ekraani ülaosas olev järgmise kujuga rida:

:pl ..... pr:

siin

pl — vasakpoolseim positsioon aknas

pr — parempoolseim positsioon aknas

pl, pr — kümendarvud

Kui teksti väljastusel rida ei mahu täielikult aknasse, tähistab seda ekraani viimases positsioonis märk «+» ja kõik märgid sellest paremal jäavad ilmutamata. Kui teksti sisestamisel on cursor jõudnud ekraani äärmise parempoolse positsioonini, ja sisestatav märk ei ole RETURN, väljastatakse märk «+», cursor läheb järgmise rea algusse ja rea sisestamine jätkub tavalises korras.

14.1 TEKSTI SISESTAMINE KLAHVIGA

Tekst sisestatakse ridahaaval. Sisestatava rea korriceerimiseks on kasutada järgmised talitlusklahvid:

<-	— viimase märgi kustutus
DEL	— rea kustutus
TAB	— tabulaator
RETURN	— rea lõpp (reavahetuskood salvestatakse)

14.1.1 MÄRGI KUSTUTAMINE

Iga sisestatav rida kantakse sisendpuhvrisse. Sisestatud informatsiooni analüüs alustatakse alles pärast rea täielikku sisestamist (rea sisestamise lõpetab RETURN). Rea sisestamise käigus on igal hetkel võimalik talitlusklahvi <- abil kustutada puhvris viimasel kohal asuv märk.

Näitelid:

ABCDEF<-EF	annab	ABCDEF
abcd~~fg~~<-<-	annab	abcd

14.1.2 REA KUSTUTAMINE

Rea sisestamise käigus on võimalik igal hetkel (enne rea lõpetamist RETURN-iga) tühistada kogu sisestatud rida klahviga **DEL**. Selle tulemusena kustutatakse sisendpuhvi sisu ja ka vastav rida kuvari ekraanil. EDIT jäab ootama uue rea sisestamist.

14.1.3 TABULEERIMINE

Klahvi **TAB** kasutatakse cursori positsioneerimiseks lähimale paremal asetsevale tabulaatoriveerule. EDIT ei kanna puhvrisse tabulaatori KOI-koodi 09H, vaid vastava hulga tühikuid (KOI-koodid 20H). Redaktori käivitamisel võetakse tabulaatoriveergudeks vaikimisi järgmised cursori positsioonid:

9,17,25,33,41,49,57,65

EDIT võimaldab neid väärtsusi ümber defineerida (vt. direktiiv Tab-pos,14.4.1).

14.1.4 KOMBINEERITUD SISESTAMINE

Peale üalnimetatud talitluslahvide on redaktori kasutaja käsutuses veel terve rida juhtkoode, mis võimaldavad mis tahes rea formeerimiseks lülita sellesse elemente viimati sisestatud reast. Juhtkoodi sisestamiseks vajutada korraga klahvile CTRL ja vastavale märgiklahvile.

CTRL L	— kopeerida rea lõpuni
CTRL E	— asendada määr
CTRL C	— kopeerida määr
CTRL S	— jäta määr vahel
CTRL O x	— kopeerida märgini x
CTRL P x	— jäta vahel märgini x
CTRL V	— kopeerida üks sõna
CTRL T	— jäta üks sõna vahel
CTRL W	— kustutada üks sõna
x	— sisestada määr x

Märgijada üheks otspunktiks on alati kursoori tegelik asukoht viimati sisestatud reas. Seejuures märkide sisestamisel uude ritta liigub viimati sisestatud rea kursoor paralleelselt uue rea kursooriga.

Näide:

EDIT töötab lisamisrežiimis (direktiiv A,14.3.10) ja viimane sisestatud rida on:

CRLF: PUSH PSW

Olgu järgmisena sisestatav rida

SAVE: PUSH PSW ;säilitada registrid

Selleks on vaja sooritada järgmised operatsioonid:

- sisestada klaviatuurilt uus märgend SAVE;
- sisestada CTRL O W (kopeerib realõigu märgist «:» kuni märgini «W», viimane välja arvatud);
- sisestada määr «W»;
- sisestada kommentaar.

14.2 TEKSTI ADRESSEERIMINE

EDIT võimaldab adresseerida redigeeritava teksti iga rida või lõiku.

14.2.1 REA AADRESS

Teksti adresseerimise põhiüksus on rida. Kõik read on nummerdatud, esimese rea number on 1.

Rea adresseerimiseks on kuus erinevat võimalust:

- numbriga järgi (kümnendarv)
- märgendi järgi
- märgijada järgi
- reavilja järgi (.)
- viimase rea otseadresseerimine (\$)
- eelnimetatud tunnustest koostatud avaldise järgi

Rea number. Iga rida saab adresseerida tema numbriga. Selleks on vaja sisestada nõutava rea number kümnendkujul. Tuleb meeles pidada, et redigeerimise käigus võivad ridade numbrid muutuda.

Märgend. Kui programmiteksti rida algab märgendiga, võib seda rida adresseerida märgendi kaudu. Selleks on vaja sisestada märgend koolonite vahel.

Näide 1. Olgu antud järgmine tekst:

(1)	;	START OF ASSEMBLY PROGRAM		
(2)	;			
(3)	START:	PUSH	PSW	;SAVE REGISTERS
(4)		PUSH	H	
(5)	LOOP:	MVI	M,0	;RESET BUFFER
(6)		INX	H	
(7)		DCR	A	
(8)		JNZ	LOOP	
(9)		POP	H	;UNSAVE REGISTERS
(10)		POP	PSW	
(11)	;			
(12)	;	END OF INITIALIZATION		

Selle tekstis oleks korrektne esitada aadressid:

:START: — rida nr. 3;
:LOOP: — rida nr. 5.

Märgijada. Rida võib adresseerida selles reas esineva märgijada kaudu. Jada tuleb asetada jutumärkide vahel.

Näide 2: Kasutame teksti näitest 1. Korrektsed oleksid järgmiselt esitatud aadressid:

«START OF» — rida nr. 1;
«PSW» — rida nr. 3;
«DCR» — rida nr. 7.

Reavlit. Märgiga «.» saab adresseerida rida, millega sooritati viimane operatsioon. Reaviida värtused pärast eridirektiivide täitmist on toodud lisas 14.5.3.

Näide 3. Oletame, et viimase toiminguna väljastati kuvarile tekst näitest 1. Reaviida värtuseks on nüüd viimase väljastatud rea number.

. — rida nr.12

Viimane rida. Teksti viimast rida võimaldab adresseerida märk «\$».

Näide 4. Näitest 1 võetud teksti puhul:

\$ — rida nr.12.

Kombinatsioon. EDIT lubab esitada rea aadressi aritmeetilise avaldise, kasutades lisaks ülal loetletud aadressmärkidele veel kümnendarvning tehetena liitmist ja lahutamist.

Näide 5. Kasutame jälle teksti näitest 1. Korrektsed oleksid järgmised aadressid:

:START:+1 — rida nr.4;
«LOOP:»-1 — rida nr.4;
\$-5 — rida nr.7.

14.2.2 TEKSTILÕIGU ADRESSEERIMINE

Tekstilõik koosneb ühest või mitmest üksteisele järgnevast tekstireast. Ta on määratud üldjuhul lõigu esimese ja viimase rea aadressidega (mida eraldab koma).

Erijuhete:

- Kui lõik sisaldab ainult ühe rea, piisab ainult ühest aadressist.
- Kui lõigu lõpuaadress on väiksem lõigu alguse aadressist, sisaldab lõik ainult ühe rea.
- Kui lõigu algusaadress puudub, võetakse vaikimisi intervall lõigu alguseks teksti esimene rida.
- Kui lõigu lõpuaadress puudub, võetakse lõpureaks vaikimisi teksti viimane rida.

Näide. Olgu puhvris järgmine tekst:

(1)	;	ROUTINE TO PRINT CARRIAGE RETURN		
(2)	;	LINE FEED		
(3)	;	ENTRY CONDITIONS: NONE		
(4)	;	EXIT CONDITIONS: ALL REGISTERS UNCHANGED		
(5)	;			
(6)	CRLF:	PUSH	PSW	;SAVE REGISTERS
(7)		MVI	A,0DH	;PRINT CARRIAGE RETURN
(8)		CALL	TTY0	
(9)		MVI	A,0AH	;PRINT LINE FEED
(10)		CALL	TTY0	
(11)		POP	PSW	;UNSAVE REGISTERS
(12)		RET		
(13)	;			
(14)	;	END OF CRLF-ROUTINE		

Korrektsed oleksid järgmiselt esitatud lõigud:

CRLF:+3	— rida nr.9
«A.OPH»,10	— read nr.7..10
«EXIT»	— read nr.1..4
6,	— read nr.6..14
«RET»,5	— rida nr.12

14.2.3 OTSINGUTSOONI ETTEANDMINE

Adresseerimisel märgijadaga või märgendiga võib veel lisaks määrata tsooni, mille sees antud jada või märgendit otsitakse. Selleks on vaja otsitavale jadale lisada sulgudes rea aadress või tekstilõigu adresseerimisandmed.

Lisa-aadress määrab ära rea, kust alates hakatakse antud stringi või märgendit otsima, tekstilõik aga määrab ära tsooni, mille ulatuses toimub otsimine.

Selline tsooni lokaliseerimine on oluline, kui otsitav jada esineb tekstis mitu korda.

Näide. Kasutame teksti eelmisest näitest. Korrektselt on esitatud järgmised otsinguandmed:

«REGISTERS»	— rida nr. 4;
«REGISTERS»<:CRLF:+1>	— rida nr. 11;
«PRINT»	— rida nr. 1;
«PRINT»<2>	— rida nr. 7;
«PRINT»<«TTY0»,10>	— rida nr. 9.

14.3 REDIGEERIMISOPERATSIOONID

Iga kord, kui redaktor väljastab kuvarile teksti:

*EDIT COMMAND:

teatab ta sellega, et asub režiimis, kus ta ootab mõne allpool kirjeldatud direktiivi sisestamist.

Direktiivi üldkuju on järgmine:

direktiivinimi parameetrid RETURN

Tühikud võib ära jäätta. Direktiivide suvandosad on kirjeldustes nurksulgedes, parameetrijada tähistavad ümarsulud.

Küsimärk («?») direktiivina väljastab redaktori kõigi direktiivide loendi. Enne redigeerimise algust tuleb defineerida sisend- ja väljundfaili.

14.3.1 R — TEKSTI SISESTUS FAILIST

Süntaks: **R[ead] [*] [n]**

Parameetrid: n — sisestavate ridade arv, kümnenendkujul
* — sisestus puhvrite täitumiseni

Teated: *BUFFER IS 3/4 FULL* («3/4 puhrist on täis»)
BUFFER IS FULL («Puhver on täis»)

Katkestamine: klahviga ESC; muud klahvid ei mõjuta käimasolevat sisestust

14.3.2 W — TEKSTI VÄLJASTUS FAILI

Süntaks: **W[rite] [N]**

Parameetrid: N — puhvri kustutuse keeld

Parameetri puudumisel puhver kustutatakse, kuid kirjutusvea korral puhvri sisu säilib.

Katkestamine: klahv ESC; muud klahvid ei mõjuta käimasolevat väljastust.

14.3.3 C — KOPEERIMINE VÄLJUNDFAILI

Süntaks: **C[opy]**

Väljundfaili kopeeritakse redigeeritud tekst ja see osa sisendfailist, mis puhvrisse ei mahtunud.

Katkestamine: klahv ESC; muud klahvid ei mõjuta käimasolevat kopeerimist.

14.3.4 L — TEKSTI ESITUS

Tekst väljastatakse puhrist ekraanile või printerile (vt. direktiiv .A L). Ekraanile väljastatakse ainult aknasse mahtuv osa.

Süntaks: **L[ist] [*] [i]**

Parameetrid:	i — tekstilõigu addresseerimisandmed; i puudumisel esitatakse kogu puhvri sisu * — ridade valimine esituseks märgijada alusel.
Valikesitus:	Kui direktiivis on «*», nõuab redaktor märgijada etteandmist teatega ENTER TEXT STRING: Märgijada sisestatakse jutumärkide vahel ning võib sisalda kuni 20 märki.
Juhtimine:	Akent saab esituse käigus nihutada klahvidega CTRL A (f5) ja CTRL F (f6).

14.3.5 N — KUVA EDASIKERIMINE

Ekraanile väljastatakse aknasse mahtuv osa. Seda saab nihutada klahvidega CTRL A (f5) ja CTRL F (f6).

Süntaks: N[ext] [n]

Parameetrid: n — rea number kümnendkujul, alates realoenduri väärustest; parameetri puudumisei esitatakse järgmine rida

Realoenduri väärтused vt.14.5.3.

14.3.6 P — KUVA TAGASIKERIMINE

Ekraanile väljastatakse aknasse mahtuv osa. Seda saab nihutada klahvidega CTRL A (f5) ja CTRL F (f6).

Süntaks: P[revious] [n]

Parameetrid: n — rea number kümnendkujul, realoenduri väärustest tagasi lugedes; parameetri puudumisel esitatakse eelmine rida.

Realoenduri väärтused vt.14.5.3.

14.3.7 I — TEKSTI SISESTUS JA LISAMINE

Süntaks: I[nsert] [r]

Parameetrid: r — rea aadress; sisestatav tekst paigutatakse selle rea järel.

Ilma parameetritäta saab teksti sisestada ainult tühja puhvrisse, vastasel juhul väljastab EDIT veateate.

Teated: * LINE ADDRESS ERROR («Viga rea aadressis»)

Väljumine: Teksti sisestamise lõpetab CTRL Z uue rea alguses.

14.3.8 J — TEKSTI PARANDAMINE

Süntaks: J[ustify] [*] i

Parameetrid: i — tekstilõigu addresseerimisandmed
* — teksti valimine märgijada alusel

Otsingujada: Kui direktiivis on «*», nõuab redaktor märgijada etteandmist, teatega
STRING:
NÜÜD sisestatakse märgijada.

Töötlus: — Rea saab asendada ueega (vt.14.1.4)
— Saab kasutada vana rea osi.

Väljumine: CTRL Z rea alguses.

14.3.9 D — TEKSTILÕIGU KUSTUTUS

Süntaks: D[elete] i

Parameetrid: i — kustutatava tekstilõigu addresseerimisandmed

14.3.10 A — TEKSTI LISAMINE

Uus tekst lisatakse addresseeritud rea järelle.

Süntaks: A[ppend] r

Parameetrid: r — rea aadress

Väljumine: CTRL Z uue rea alguses.

14.3.11 E — TEKSTILOIGU ASENDAMINE

Sisuliselt on direktiivide D ja I kombinatsioon. Adresseeritud tekstilõigu asemele sisestatakse uus tekst.

Süntaks: E[xchange] I

Parameetrid: i — asendatava tekstilõigu adresseerimisandmed;

Väljumine: CTRL Z uue rea alguses.

14.3.12 M — TEKSTILOIGU TEISALDUS

Süntaks: M[ove] [*] I>r

Parameetrid: i — teisaldatava lõigu adresseerimisandmed

r — rea aadress; lõik teisaldatavakse selle rea ette

* — tekstilõiku ei kustutata lähteasukohas

14.3.13 S — MÄRGIJADADE ASENDAMINE

Adresseeritud tekstilõigus saab osutatavad märgijadad asendada uutega.

Süntaks: S[ubstitute] i

Parameetrid: i — tekstilõigu adresseerimisandmed

Märgijadade sisestus:

Vastuseks direktiivi sisestusele väljastab EDIT teate

STRINGS:

ja jäab ootama märgijadade paaride sisestust. Jga jada asub jutumärkide vahel, paarid tuleb üksteisest eraldada komadega. Paaris esimesel kohal olev jada asendatakse teisel kohal olevaga.

Näide:

STRINGS: «strng 11» «strng 12»,«strng 21» «strng 22»

Tekstilõigu i piires asendatakse jada «string 11» jadaga «string 12» ning jada «string 21» jadaga «string 22».

Väljundandmed: enne naasmist ooterežими väljastatakse sooritatud asenduste arv

14.3.14 X — VÄLJUMINE REDAKTORIST

Direktiivi sisestamisel vastuseks redaktori viibale kontrollib EDIT, kas redigeeritud fail on tagasi salvestatud. Kui see on nii, tagastatakse juhtimine opsüsteemi ja ekraanile ilmub opsüsteemi viip «>».

Kui teksti ei ole väljastatud, ilmub veateate 10 (vt.14.5.2) koos teatega

EXIT (Y/N)

mis nõuab kinnitust väljumistaotlusele. Jaatava vastuse (Y) korral redigeeritud teksti ei päästeta, eitava vastuse järel saab teksti salvestada direktiiviga W (vt.14.3.2).

14.4 ABIOPERATSIOONID

14.4.1 T — TABULAATORI SEADMINE

Redaktori käivitamisel defineeritakse vaikimisi tabulaatori positsioonideks järgmised veerud:

11,19,27,35,43,51,69,77

Direktiiviga T saab neid väärtsusi ümber defineerida, muuta nii positsioonide väärtsusi kui ka nende arvu.

Süntaks: T[abpos] [=n)]

Parameetrid: (n) — tabuleerimispositsioonide väärtsused kümnenelkujul

Parameetri puudumisel esitab direktiiv kasutusel olevad väärtsused teatega

TAB STOP = N1,N2,N3,...

Näide:

T=11, 18, 37

14.4.2 — VÄLJASTUSE DEFINEERIMINE

(1) .[ASSIGN] L — väljundseadme kinnistamine, väljastusvormi valimine

Vastuseks direktiivi sisestusele väljastab redaktor teate

LIST DEVICE = («Nimetada seade»)

ja jäab ootama soovitud väljundseadme nime.

Võimalikud on järgmised seadmed:

TTY — kuvar

LP — printer

Järgneb küsimus

LINE NUMBERS ON (Y/N)? («Kas väljastada reanumbrid?»)

Jaatava vastuse (Y) korral väljastatakse edaspidi iga rida koos tema numbriga, eitava vastuse (N) korral aga ilma.

Pärast seda pöördub EDIT tagasi direktiivi ootamise režiimi.

(2) .[ASSIGN] U — tähestikurežiimi ümberlülitamine: hakatakse eristama suur- ja väiketähti või loobutakse sellest

14.4.3 K — PUHVRI KUSTUTUS

Süntaks: K[ill]

Direktiiv K kustutab puhrist kogu redigeeritava teksti, järgneb naasmine direktiivi ootamise režiimi.

14.5 LISAD

14.5.1 TEKSTIREDAKTORI DIREKTIIVID

Append r	Lisamine
Copy	Kopeerimine faili
Delete i	Kustutus
Exchange i	Asendamine
Insert [r]	Sisestus
Justify [*] i	Parandamine
Kill	Puhvri kustutus
List [*] [i]	Esitus
Move [*] i>r	Teisaldus
Next [n]	Edasikerimine
Subst i	Märgijada asendamine
Previous [n]	Tagasikerimine
Read [*] [n]	Sisestus failist
Tabpos [=n]	Tabulaator
Assign< .Assign U	Välisseade, esitusvorm
Write [N]	Väljastus faili
X	Väljumine redaktorist

r = rea aadress

i = tekstilõigu aressseerimisandmed

n = number

14.5.2 TEKSTIREDAKTORI VEATEATED

Tekstiredaktor väljastab järgmisi veateateid:

1 NO FILE SPECIFIED	— redigeeritav fail määramata
2 DEVICE NOT READY	— seade pole valmis
3 INVALID DEVICE	— tundmatu S/V-seade
4 ARGUMENT ERROR	— viga argumendis
5 BUFFER EMPTY. ILLEGAL !	— puhver on tühi, direktiivi ei saa täita
6 LINE ADDRESS ERROR	— viga rea-aadressis
7 COMMAND ERROR	— viga direktiivis

8 TOO LONG LINE(80)	— reas on üle 80 märgi
9 STRING NOT FOUND	— märgijada ei leitud
10 I/O ERROR. TEXT STILL IN BUFFER	— tõrge S/V-operatsioonis, puhvri sisu säilis

14.5.3 REAVIIDA VÄÄRTUSED

Reaviida (vt.14.2.1.4) väärust peale mingi direktiivi täitmist näitab järgmine tabel

Direktiiv	Reaviida väärus
Append	Viimase sisestatud rea aadress
Copy	Viimase kopeeritud rea aadress
Delete	Viimasele kustutatud reale järgneva rea aadress
Exchange	Viimase asendatud rea aadress
Insert	Viimase sisestatud rea aadress
Justify	Viimase korrigeeritud rea aadress
List	Viimase väljastatud rea aadress
Move	Esimese ümberpaigutatud rea aadress
Move	Viimase ümberpaigutatud rea aadress
Next	Väljastatud rea aadress
Substitute	Rea aadress, milles viimati asendati märgijada
Previous	Väljastatud rea aadress
Read	Viimase väljastatud rea aadress
Write	Viimase väljastatud rea aadress

15 TESTPROGRAMMID

15.1 PAKETT «DIAGNOSTICS»

«Diagnostics» on pakett mikroprotsessorit 8080,Z80 või KP580ИК80 sisalduva mikroarvutisüsteemi kompleksseks testimiseks. «Diagnostics» võimaldab eriettevalmistusesta arvutikasutajal teha kindlaks vigade allika (mälu, mikroprotsessor, kettaseade, kuvar), mille seejärel kõrvaldab mikroarvutite riistvara spetsialist. Seejuures tuleb siiski silmas pidada, et testide kasutamiseks peab arvuti suutma programme mällu laadida ja käivitada.

15.1.1 ÜLDISED KASUTAMISJUHISED

«Diagnostics» koosneb järgmistes programmi- ja tekstifailidest:

MTEST	.COM	5K	Mälu test aadresside vahemikus 1500H—FFFFH
MTEST2	.COM	10K	Mälu test aadresside vahemikus 0100H—14FFH
CPU	.COM	19K	Mikroprotsessori test
TERM	.COM	17K	Kuvari test
QRUN	.COM	5K	Mälu, protsessori ja ketta kiirtest
QDISK	.COM	8K	Kettaseadme kiirtest
HELP	.DOC	16K	Kasutamisjuhend

Testida on soovitav sellises järjekorras:

1. Mälu.
2. Protsessor.
3. Kettaseade.
4. Terminal.
5. Magnetofon.

Kui mälu ei funktsioneerib õigesti, ei saa teiste testide tulemuste õigsuse üle otsustada. Peale mälu testi tuleb kontrollida protsessori korrasolekut. Mikroprotsessoril on käske, mida kasutatakse väga harva. Sellest tulevalt võib osa programme töötada ka vigase protsessoriga.

15.1.2 TESTIANDMETE KOGUMINE VÄLISSALVESTISSE

Välissalvestis asuvasse faili A:DIAG.LOG võivad oma teateid saata järgmised testprogrammid:

- MTEST.COM
- MTEST2.COM
- CPU.COM

See on väga mugav pikema testide jada korral (näit. 16K mälu bititest võtab aega umbes 13 tundi), kui operaatori pidev kohalviibimine ei ole võimalik. Väliisseadmele salvestamine ei välista tulemuste esitamist kuvaril.

Välisseadmeks võib olla nii kettaseade kui ka magnetofon. Failis DIAG.LOG paikneb iga testi teadete ees kaks tühja rida ja märgid «**». Seda faili võib hiljem tekstilektoriga täiendada ja seejärel printida.

Testiandmete kogumiseks tuleb varuda välisseadmel piisavalt ruumi teadete failile, muidu võib töö katkeda operatsioonisüsteemi veateatega.

15.1.3 KÄSUREA PARAMEETRITE KASUTAMINE

Testprogrammidele MTEST, MTEST2 ja CPU saab parameetreid ette anda käsureaga.

Terminali test ja kompleksne kiirtest ei vaja ühtegi kutseparameetrit.

15.2 MÄLU TESTIMINE

15.2.1 TESTID JA VÕIMALUSED:

- kiirtest (Quick test),
- kulgbittitest (Walking bit test),
- mälu taastuvuse test (Burn in test),
- mälu kiiruse test (Speed test),
- mälurühmade ümberlülitamise võimalus,
- testitava mälupiirkonna esitamine,
- vea avastamisel aadressi, kirjutatud ja loetud väärtsuse esitus,
- vigade loetelu esitus bittide kaupa.

Kiirtest

See test kirjutab valitud mälupiirkonda 00H, seejärel loeb tagasi iga bai-di väärtsuse, veendumaks, et kõik bitid on nullitud. Järgmisena kirjutab test antud mälupiirkonda FFH ja loeb tagasi, veendumaks, et kõik bitid on ühed. Edasi kirjutab test antud piirkonda juhuslikke arve ja kontrollib tagasi luge-des saadud väärtsusi. Kiirtest avastab üle 90% kõigist mälu riketest.

Kulgbittitest

See test avastab vead, mida kiirtest ei leia, näiteks adresseerimisvead. See test võtab oluliselt rohkem aega — võrdeliselt testitavate baitide arvu ruuduga. Näiteks 16K baidi mälu testimiseks kulub umbes 13 tundi.

Taastuvuse test

See test on mõeldud spetsiaalselt dünaamiliste mälude tarvis. Ette-antud mälupiirkonnal täidetakse kindlat kirjutamistsüklit 1000H korda. See-järel kirjutatakse sinna salvestise pöördkoodid ja loetakse. Kõik bitid pea-vad ümber lülituma.

Mälu kiiruse test

See test kontrollib, kas mälu töötab sama kiiresti kui protsessor (CPU). Test saadab kuvarile konstantse perioodiga kellasignaali. See periood peab olema kooskõlas CPU taktsagedusega:

CPU taktsagedus	Kellasignaale minutis
-----------------	-----------------------

2 MHz	1
4 MHz	2
5 MHz	3

Kui signaalide arv ei vasta CPU taktsagedusele, ei funktsioneeru mälu korrektselt.

Mälu testimiseks on kaks eraldi programmi: MTEST.COM, mis testib piirkonda 1500H—FFFFH, ja MTEST2.COM, mis testib piirkonda, milles asub MTEST (0100H—14FF)

15.2.2 MÄLU TESTI KÄIVITAMINE

1. Kutse: MTEST või MTEST2, opsüsteemi kaudu.
Ilmub küsimus

LOG TO DISK (Y/N) («Kas koguda ka kettale?»)

Eitava vstuse (N) korral väljastatakse teated ainult kuvarile.

2. Algusaadressi küsib tekst

ENTER START ADDRESS (HEX) («Sisestada algusaadress»)

Adress sisestatakse 4-kohalise 16-ndarvuna. Lubatud on ainult märgid 0..9 ja A..F. Aadressiga eksimisel saab sisestuse katkestada mis tahes kee-

latud märgiga, see viib sammu 2 kordamisele. Tekstist väljuda saab klahviga CTRL C. Vaikimisi (klahv RETURN arvu asemel) võetakse algusaadresiks 1500H (MTEST2.COM puhul 100H).

3. Lõpuaadressi küsib tekst

ENTER ENDING ADDRESS (HEX) («Sisestada lõpuaadress»)

Sisestada 4-kohaline 16-ndarv või vajutada klahvile RETURN, mis põhjustab vaikimisi väärтuse valiku. Vaikimisi väärтuseks on kasutajamälu lõpp või (MTEST2 puhul) 1500H.

NB! Testitava piirkonna aadresside õigsust ei kontrollita, seetõttu võib liiga väikese (<0100H) või liiga suure (<fbase) aadressi etteandmine viia süsteemimälu ülekirjutusele või tekitada testi törkeid. Aadressi fbase väärтus asub pesades 0005H,0006H.

NB! Kui testitakse mälupiirkonda, mis sisaldab olematuid aadresse, teatab mälu test neist kui vigadest.

4. Ilmub testi tüüpide menüü:

PLEASE SELECT («Palun valida»)

Q — QUICK TEST	— kiirtest
W — WALKING BIT TEST	— kulgbititest
B — BURN TEST	— taastuvuse test
S — SPEED TEST	— mälu kiiruse test

Siin tuleb valida ainult üks testidest.

5. Järgmisena algab mälurühma valimise dialoog:

ENTER B FOR BANK SELECT («Rühma vahetuseks sisestada B»)

Vajutamisel klahvile RETURN siirdub dialoog sammule 6.

6. Klahvi B vajutamisel ilmub kuvarile küsimus

POKE WHICH PORT? («Osutada värat»)

Värat tähendab siin värti numbrit või mälu aadressi, mis on konkreetses mälusüsteemis kasutusel mälu rühmade ümberlülitamiseks. Kui sisesstatud 16-ndarv on väiksem kui 256, siis eeldatakse, et on tegemist väratiga, vastasel juhul võetakse arv mäluaadressiks.

WHAT VALUE? («Milline väärтus?»)

Siin tuleb 16-ndkujul sisestada juhtkoodi väärтus, mida kasutatakse mälurühmade ümberlülitamiseks.

Mõlemad arvud sõltuvad konkreetsest riistvarast.

7. Viimasena küsitakse testitsüklite arvu:

ENTER NUMBER OF ITERATIONS (DEFAULT=1)

(«Sisestada iteratsioonide arv; vaikimisi:1»)

Klahviga RETURN valitakse ühekordne test.

Kui kõik eespool toodud küsimused on vastatud, käivitub valitud mälu test ja töötab soovitud korduste arvu täitumiseni või katkestamiseni mingile klahvile vajutamisega.

15.2.3 MÄLU TESTI KÄSUREA PARAMEETRID

Kõik mälu testi küsimuste vastused saab ette anda testi väljakutse käsureas. Sõltuvalt sellest, kas mälurühmade ümberlülitamist kasutatakse või mitte, on kaks erinevat väljakutse vormi.

1) Mälurühma ümberlülitamisega

>MTEST L S E T B P V R

L Tulemuste väljastus
(log) L — faili «DIAG.LOG»

N — ainult kuvarile

S Mälupiirkonna algusaadress 16-ndkujul
(start) 0 — vaikimisväärтus

- E** Lõppaadress 16-nd kujul
(end) 0 — vaikimisväärtus
- T** Testi tüüp Q — kiirtest (Quick)
(type) W — kulgbtititest (Walking bit)
B — taastuvuse test (Burn in)
S — mälu kiiruse test (Speed)
- B** Mälurühmade valimine B — toimub
(bank select) N — ei toimu
- P** Värati number või mäluadress 16-ndkujul (port)
- V** Mälurühma valimise juhtkood 16-ndkujul (value)
- R** Testitsüklite arv 16-ndkujul

Näide: > MTEST L 2000 3000 Q B 23 55 1

2) Kui mälu ümberlülitamist ei kasutata, on käsurida lühem:

> MTEST L S E T N R

N märgib, et ei kasutata mälu ümberlülitamist. Teistel parameetritel on sama tähendus, mis esimeselgi juhul.

Näide: > MTEST C 3000 30FF W N 3

NB! Mälu testi käsurea parameetrid tuleb esitada ülaltoodud järjekorras.

15.3 PROTSESSORI TESTIMINE

15.3.1 TESTIOPERATSIOONID:

- CPU tühbi määramine,
- CPU kiiruse kontrollimine,
- CPU käsustiku kontroll ja vigadest teatamine.

Protsessori test interpreteerib programmi, mis on ette nähtud kõikide antud protsessori üksikute käskude ja paljude mitmest käsust koosnevate jadade testimiseks. Programm kontrollib peale iga käsu täitmist kõikide CPU registrite sisu veendumaks, et ettenähtud registrid muutusid õigesti ja et ainult need registrid muutusid. Sellega avastatakse näiteks sellist laadi CPU vigu, kus A-registrisse salvestamine mõjutab B-registri sisu.

15.3.2 MIKROPROTSESSORI TESTI KÄIVITAMINE

1. Kutse: CPU, opsüsteemi kaudu
2. Testi pealdise alla ilmub rida

ABCDEFGHIJKLMNOPQRSTUVWXYZ

Siin tähistab iga täht ühte lühikest CPU testi. Kui sellist rida ei ilmu või pole ta täielik, pole protsessor korras.

3. Järgneb CPU tühbi kindlaksmääramine. Kuvarile peab ilmuma

CPU IS 8080 (või CPU IS Z80)

4. Kontrollitakse kiirust, väljastades kellasignaali ja teate

BEGIN TIMING TEST («Ajastustesti algus»)

Teatud aja möödudes saadetakse teine kellasignaal koos teatega

END TIMING TEST («Ajastustesti lõpp»)

Ajaintervall kahe kellasignaali vahel on määratud CPU tühbiga:

CPU taktsagedus	Aeg kellasignaalide vahel
8080 2 MHz	umbes 2 min
Z80 4 MHz	" 1 min
Z80A 5 MHz	" 40 s

Kui ajaintervall on oluliselt erinev toodud väärustest, võib juhtuda, et CPU ei ole korras.

5. Järgneb kõigi käskude kontroll
6. Kui CPU test lõppes edukalt, ilmub kuvarile teade:

CPU TESTS OK

Vastasel juhul väljastatakse veateated:

CPU FAILED TEST:	(«CPU ei läbinud testi»)
ERROR COUNT XXXXH	(«Valeloendur»)
INSTRUCTION SEQUENCE WAS XXXXXH	(«Käsujada oli ...»)
REGISTER X1 CONTAINS XXH	(«Registri . . sisu on . . »)
BUT SHOULD CONTAIN XXH	(«Kuid peaks sisaldama . . »)
REGISTER VALUE BEFORE INSTRUCTION SEQUENCE WAS XXH TEST NUMBER XXXXH	(«Registri väärus enne käsujada oli . . »)

NB! Kui ilmnes, et protsessor ei suutnud täita mingit käsujada õigesti, siis üldjuhul kordub see viga ka järgmisel katsel. Seetõttu, kui soovitakse täpsemat infot vee tekkimise kohta, võib kirjutada vastava lühikese assemblerprogrammi ja käivitada selle siluri (SID) abil.

15.3.3 MIKROPROTSESSORI TESTI KÄSUREA PARAMEETRID

CPU testi väljakutsel saab ära näidata, kas soovitakse veateateid väljastada välissalvestis asuvasse faili või mitte. Kui käsuritta on lisatud paraateeter LOG, siis saadetakse teated faili DIAG.LOG:

>CPU LOG

Vastasel juhul saadetakse teated ainult kuvarile.

15.4 KUVARI TESTIMINE

15.4.1 TESTID:

- ekraani kustutamine,
- rea kustutamine,
- kursoori liigutamine üles, alla, vasakule ja paremale,
- kursoori adresseerimine,
- kursoori aadressi lugemine,
- normaalse ja pöördkujutise režiimi vahetamine.

15.4.2 KUVARI TESTIDE KÄIVITAMINE

1. Kutse: TERM, opsüsteemi kaudu. Kuvarile ilmub selgitav tekst.
2. Seejärel käivitub testide jada. Iga testi ees väljastatakse seda testi selgitav teade. Teste ei pea sooritama toodud järjekorras, vaid kasutajal on võimalus täita ainult mõni neist või sooritada testid teises järjestuses. Seloleks peab ta tegema valiku enne testi väljastatavast võimalustest loetelust:

Type «B» to bypass, «ESC» to exit or «RET» to test

(«Sisestada vahelejätkuks «B», väljumiseks «ESC», käivituseks «RET»»)

3. Kuvari test lõpeb kuvarile ekraani mõõtmetega spiraali joonistamisega.

Terminali test nõuab kasutaja aktiivset osavõttu, seetõttu puudub ka võimalus teadete saatmiseks välisseadmel asuvasse faili.

15.5 KOMPLEKSNE KIIRTEST

15.5.1 OSATESTID *

- kogu kasutajamälu kiirtest,
- kasutatava ketta kiirtest,
- protsessori test.

Kompleksne kiirtest on ette nähtud avastama põhilist vigade allikat väga lühikese aja jooksul. Täielik kiirtest (s.h. kettaseadme test) võtab aega ainult umbes 4 min. (2 MHz CPU korral).

Kompleksne kiirtest koosneb tegelikult kolmest eri programmist, mis käivitatakse üksteise järel; need on

- QRUN.COM   mälu kiirtest;
- QDISK.COM   kettaseadme kiirtest (*);
- CPU.COM   standardne CPU test (vt.15.3).

Käivituseks peavad need kõik kolm programmi asuma ühisel välisseadmel.

* Kettaseadme teste saab kasutada ainult kettaseadme olemasolul, nad ei ole rakendatavad lindiväljundile.

15.5.2 KOMPLEKSSE KIIRTESTI KÄIVITAMINE

1. Kutse QRUN, opsüsteemi kaudu.
2. Testi pealdise järel ilmub kuvarile teade

Memory test («Mälu test»)

ja käivitub kasutaja mälu kiirtest.

3. Kui mälu test on lõppenud, ilmub teade:

Memory test complete («Mälu test lõpetatud»)

Kui mälu test avastas vigu, teatatakse sellest nii:

LOCATION	DATA WRITTEN	DATA READ
XXXX	YYH	ZZH
«Aadress»	«Kirjutatud andmed»	«Loetud andmed»

Vigade ilmnemisel on soovitav käivitada spetsiaalne mälu test (vt. 15.2), et saada täielikumat infot.

4. Kui mälu test on lõppenud, käivitatakse kettaseadme kiirtest. Kuvarile ilmuvad mõnesekundiliste vahedega järgmised teated:

Disk test	«Ketta test»
Read/write test	«Lugemise ja kirjutuse test»
Random seek test	«Juhupöörduse test»

5. Kui kettatest on lõppenud, väljastatakse kuvarile teated,

X read/write errors detected

X seek errors detected

6. Kompleksse kiirtesti viimane etapp on standardne CPU test. Nimetatud testi funktsioonid ja väljund on kirjeldatud käesoleva juhendi jaotises 15.3.

15.6 MAGNETOFONI TEST

15.6.1 KONTROLLOPERATSIOONID:

- magnetofoni salvestusnivo määramine,
- magnetofoni salvestusrežiimi kontroll,
- kasutatava vormindatud lindi kontroll.

15.6.2 TESTI KÄIVITAMINE

1. Kutse: TTEST, opsüsteemi kaudu.

Kasutaja töö testiga seisneb programmi poolt näidatud operatsioonide täitmises ja seetõttu ei vaja siin lähemat selgitust.

16 KOOLIARVUTITE KOHTVÖRK

16.1 ANDMESIDE ÜLESANDED

Kooliarvutit eristab koduarvutist põhiliselt andmeside vahendite olemasolu. (Muudest lauaarvutite liikidest eristab mõlemat lihtsama ja odavama välisseadmestiku kasutamine.) Andmeside võimaldab ühendada omavahel üksikarvutid ja luua klassi piires kohtvörk.

Sellise võrgu **vajaduse** tingivad järgmised asjaolud.

1. Klassis peab saama kasutada ka selliseid välisseadmeid (printer, ümbrikketassalvesti jms.), mis ei saa kuuluda iga õpilasarvuti komplekti juuba ainuüksi hankimisvõimalustega ja majanduslike kaalutluste tõttu. Koolis tuleb pidada normaalseks nende seadmete simultaanset kasutamist.

2. Õppetöö efektiivsuse saavutamiseks peab õpetajal olema võimalus oma laua juurest lahkumata jälgida õpilaste tööd arvutitega ning vajaduse korral operatiivselt sekkuda. Õpetaja arvutilt peab olema võimalus saata andmeid õpilasarvutite mällu, ning teha seda vajaduse järgi simultaanselt, rühmiti (näiteks kontrolltööde puhul) või individuaalse adresseerimisega (näiteks diferentseeritud õpetamise korral).

3. Ka õpilasel peab olema võimalus oma arvuti vahendusel saata teated õpetajale — teatada lahendamise lõpetamisest, paluda abi jne. Traditioniliste moodustega vörreldes tõstab selline kommunikatsioonimoodus

klassi töökultuuri, tugevdab distsipliini ja valmistab õpilasi ette tööks tulevastes kohtvõrkudes töökohtadel.

Andmeside seisukohalt iseloomustavad klassivõrk järgmised **talitlusomadused**.

1. Edastatavate sõnumite maht kõigub laiades piirides. Edastatavateks sõnumiteks on

- programmid (kuni 30K..40K baiti),
- tekstimassiivid: õppematerjal, juhendid (1K bait e. üks kuvari ekraanitäis),
- lühisõnumid: küsimused, vastused (64 baiti e. üks rida kuval).

2. Suhteliselt madal edastuskiirus:

- lühisõnumi edastusaeg halvimal juhul kuni 1s,
- intervall kahe samast arvutist lähtuva järjestikuse lühisõnumi kohalejöudmisse vahel kuni 2s.

3. Keskmine abonentarvutite arv. Võrku võib ühendada kuni 31 arvutit.

4. Paindlik adresseerimissüsteem. Sihtjaamade adresseerimise moodused on

- individuaalne,
- grupiline,
- globaalne.

5. Lihtne ja ökonomne rajamine ja kasutamine:

- lihtne laiendatavas,
- ökonomne sideliin (harilik paarisjuhe magistraalina),
- võrgu oleku ja võimalike tõrgete jälgitavus õpetajaarvutilt.

16.2 SIDESÜSTEEMI EHITUS

16.2.1 TEHNILISED ANDMED

Füüsiline sideliin:	2-sooneline bifilaarjuhe
Liini maksimaalpikkus:	50 m
Abonentarvutite maksimaalarv:	31
Füüsiline edastuskiirus:	9600 bit/s
Keskmine efektiivkiirus võrgu maksimaalkoormusel:	170 bit/s
Võrgu struktuur:	magistraalne
Pöördusmeetod:	keskjuhitav lubapöördus
Edastatava kaadri pikkus:	kuni 69 baiti
Edastatava ploki pikkus:	kuni 1K baiti

16.2.2 FÜÜSILINE LIIDESTUS

Aparatuurselt on ühendus sideliiniga realiseeritud jadaväriti abil, mis on initsialiseeritud tööks asünkroonrežiimis ühe stoppbitiga ja paarituse kontrolliga. Töötlusoperatsioone aktiveerivad saatja ja vastuvõtja katkestused.

Igale abonentarvutile on kinnistatud tema füüsiline individuaaladdress (0..31), s.t. arvuti järjenumber võrgus. See aadress on salvestatud püsimali, andmesidedraiveri püsiaadresside segmendi esimesesse pessa.

16.2.3 EDASTUSKAADRID

Andmete ülekandmiseks ühest arvutist teise ning edastusprotsessi koordineerimiseks vahetavad arvutid omavahel järjestikkujuule viidud informatsiooni struktureeritud massiive — edastuskaadrid. Neid formeerib ja töötab püsimalus asuv andmesidedraiver.

«Juku» sidesüsteemis kasutatakse kaht kaadrvormingut:

(1)		(2)	
SYN	2 baiti	SYN	2 baiti
SA	1 baiti	SA	1 baiti
LA	1 baiti	LA	1 baiti
JK	1 baiti	JK	1 baiti
SP	1 baiti	KS	1 baiti
INF	1..64 baiti		
KS	1 baiti		

SYN — sünkroniseerimiskood E4E4H

SA — sihtjaama aadress (vt.16.2.4)

LA — lähtejaama aadress, 0..1FH

JK — juhtkood (vt.allpool)

SP — infovälja pikkus baitides

INF — infoväli (edastatavad andmed)

KS — kaadri kontrollsumma

Juhtkoodi JK vorming:

7 6 5 4 3 2 1 0

Sidelipud	F
-----------	---

 F — funktsioonikood:

- x x x x x x 0 0 — edastusloa andmine (POLL)
 x x x x x x 0 1 — edastusloa tagastus (EOT)
 K x x x A L 1 0 — andmete saatmine (DATA)
 K x x V x x 1 1 — andmete kviteerimine (ACK)

K — kviteerimisbitt:

DATA-kaadrites vaheldumisi 0 ja 1
 ACK-kaadrisse kopeeritakse saadud DATA-kaadrist

A = 1: andmeplokk algas

L = 1: andmeplokk lõppes

V = 1: vastuvõtupuhver on täis

x — bitti ei töödelda

16.2.4 ADRESSEERIMINE

Individuaaladresseerimine toimub arvutitele kinnistatud ja nende püsimalus paiknevate aadresside (järjenumbrite) alusel. Dispetšerarvuti individuaalaadress on alati 0, teiste arvutite aadressid on vahemikus 1.31 (1.1FH).

Grupiline adresseerimine võimaldab andmekaadrit korraga väljastada mingile õpilasarvutite suvalise suurusega grupile. Õpilasarvutid saab jatada 2.6 lõikuvasse või mittelõikuvasse gruppi. Selleks tuleb enne andmedastust saata erioperatsiooniga (vt.16.2.7) kõigile õpilasarvutitele nende grupikoodid, mis määravad arvutite kuuluvuse gruppidesse. Grupikood on järgmisse vorminguga bait:

7 6 5 4 3 2 1 0

x	g	g	g	g	g	g	x
---	---	---	---	---	---	---	---

g — kuuluvus gruppidesse

g = 1: arvuti kuulub gruppi, mille number võrdub vastava biti numbriga

x: bitti ei töödelda

Globaalne adresseerimine võimaldab andmekaadrit korraga saata kõigile võrgu arvutitele. Globaalaadressi värtus on EOH.

Kaadri koostisse kuuluva sihtaadressi SA (vt.16.2.3) variandid võivad seega olla järgmised:

7	6	5	4	3	2	1	0
0	0	0	0	0	0	0	0
0	0	0	a	a	a	a	a
a	a	a	0	0	0	0	0
1	1	1	0	0	0	0	0

- dispetšer
- individuaalaadress
- gruvi aadress
- globaalaadress

16.2.5 PÖÖRDUSMEETOD

Sideliini kui ressursi jaotamiseks kasutatakse tsentraliseeritud lubapöördust (ingl. *token access*). Sideliini haldab dispetšerarvutis paiknev eriprotseeder — võrgu dispetšer.

Arvuti, mis saab dispetšerilt pöördusloa (kaadri POLL näol), omab teatud ajaks õiguse kasutada sideliini. Peale sideseansi lõppu tagastatakse luba dispetšerile kaadriga EOT ning siirdub sealjärgmisi abonentarvutile. Edastusvajaduse puudumisel tagastab abonent loa kohe. Seansi pikust kontrollib valvetaimer; kui luba ei tagastata kontrollajaks, tõlgendab dispetšer seda veana.

Loa andmiseks valib dispetšer abonente võrgu konfiguratsiooni tabeli alusel. Tabeli rea indeksiks on abonendi individuaalaadress ja rea moodustab bait järgmise vorminguga:

7	6	5	4	3	2	1	0
Vigade loendur							a p

a — abonendi olemasolu sellel aadressil

a = 1: abonent on olemas

p — pöördumisloa valdaja viit

p = 1: luba on sellele reale vastaval abonendil

16.2.6 SIDSEANSS

Liinile saatmiseks võtab sidedraiver programmilt vastu andmeploki maksimaalpikkusega 1K bait ning jaotab selle eri kaadrite ja seansside vahel. Ühe sideseansi kestel saab üle kanda kuni 10 kaadrit. Kui plokk on pikem, jätkub edastus järgmisel dispetšeri poolt eraldatud seansil.

Individuaaladresseerimise korral kviteeritakse kõiki vigadeta edastatud kaadreid DATA kaadriga ACK. Järgmine DATA-kaader väljastatakse ainult siis, kui on täidetud eelmise normaalset vastuvõttu töendavad tingimused:

- kaadri ACK saabumine valvetaimeri kontrollaja piires,
- kviteerimisbiti õige väärthus (vt.16.2.3) kaadris ACK,
- vastuvõtupuhvri olekubitt V=0 (vt.16.2.3).

Kui kasvõi üks tingimus pole täidetud, korratakse eelmist DATA-kaadrit. Kui ka nüüd ei saada normaalset kviitungit, lõpetatakse seanss ning informeritakse tarbivat programmi sidekanali olekubaidi vahendusel (vt.16.2.7).

Grupilise ja globaalse adresseerimise korral toimub edastus kviteerimiseta.

16.2.7 DRAIVERI LIIDESTUS

Süsteemprogrammide ja draiveri vaheline side luuakse andmestruktuuride ja funktsioonide kaudu.

Edastatava informatsiooni jaoks on igas abonentarvutis eraldatud järgmised puhvrid:

- saatepuhver, 1K bait,
- vastuvõtupuhver, 1K bait.

Draiveri poolt pöördumiseks saab kasutada käsundeid GET ja PUT. Tagasisideks eraldab draiveri kasutaja oma mälupiirkonnas ühe baidi — **sidekanali olekubaidi**, mille vorming on järgmine:

7	6	5	4	3	2	1	0
Q	D	E	V	T	x	x	x

x — bitti ei töödelda

Q = 1: operatsioon on lõpetatud (GET,PUT)

D = sündtaksiviga (GET,PUT)

E = 1: edastus ebaõnnestus (GET,PUT)

V = 1: sihtarvuti vastuvõtupuhver on täis (PUT)/vastuvõtupuhver on tühi (GET)

T = 1: timeout (GET,PUT)

Funktsioonide lühike spetsifikatsioon on järgmine.

GET (S,m,b,i,k) — vastuvõtupuhvri sisu lugemine

Sisendparameetrid:

- S — andmete lähtearvuti aadress
- m — andmete sihtaadress mällu paigutamiseks
- k — kanali olekubaidi aadress
- b — loetud baitide arv
- i — ploki identifikaator.

PUT (S,b,m,k,i) — andmeploki saatmine teis(tele) arvuti(te)le

Sisendparameetrid:

- S — sihtarvuti aadress (vt.16.2.4)
- b — saadetava ploki pikkus baitides
- m — saadetava ploki algusaadress
- k — kanali olekubaidi aadress
- i — ploki identifikaator.

16.3 ANDMESIDETEENUSTE KASUTAMINE

16.3.1 KASUTAJA LIIDESTUS

Lauaarvuti varustamisel andmesidevahenditega tuleb arvestada muu baastarkvara, eriti opsüsteemi, omadusi ja võimalusi ning üldist töötluskeskkonda arvutis. Seetõttu realiseeritakse andmesideteenuseid mitmekihilise liidestuse abil, mis ühendab sidedraiveri sujuvalt tarbijaprogrammide ning operaatoriseadmetega. Sidelarkvara struktuuri ja kohta süsteemis illustreerib järgmine skeem.

Inimene
Kuvar ja klaviatuur
Tarbijaprogrammid
Vörguhaldur (VH)
Sidemonitor (SM või SMD)
Lisafunktsioonid
Opsüsteem
Püsimonitor
Sidedraiver
Värat

*

 *

 *

 * Sideliin

 ****

Skeemilt on näha, et andmesideteenuste kättesaadavaks tegemine nõub opsüsteemi laiendamist lisafunktsionidega ning kaht spetsiaalset süsteemiprogrammi, millest vörguhaldur kuulub ainult dispetšerjaama, s.t. õpetajaarvuti tarkvara koostisse. Liidese ühe osa moodustab edastuspuhrite süsteem. Kõiki neid komponente on kirjeldatud järgmistes alaajotistes.

16.3.2 OPSÜSTEEMI LISAFUNKTSIOONID

Arvutitevahelise andmevahetuse hõlbustamiseks on nii õpilaskui õpetajaarvuti opsüsteemi viidud kaks täiendavat funktsiooni. Opsüsteemi põhivariandist (LOS) eristamiseks on sellisele vörguvariandile antud nimi VLOS. Lisafunktsioonid on järgmised.

READN (S,b,m,a,k) — andmete lugemine teisest arvutist

Sisendparameetrid:

- S** — andmete lähtearvuti aadress
- b** — lugemisele kuuluvate baitide arv
- m** — andmete sihtaadress mällu paigutamiseks
- a** — andmete mäluaadress lähtearvutis
- k** — olekubaldi aadress (vt.16.2.7)

Kasutaja liides
Baastarkvara
Liiniliides

WRITEN(S,b,m,a,k) — andmete kirjutus teis(tes)se arvuti(te)sse

Sisendparameetrid:

- S** — sihtarvuti aadress (vt.16.2.4)
- b** — saadetava sõnumi pikkus baitides
- m** — saadetava sõnumi algusaadress lähtearvutis
- a** — andmete sihtaadress sihtarvuti mälus
- k** — olekubaldi aadress (vt.16.2.7)

Tagasisideks kasutatakse kanali olekubaiti, mille vorming on kirjeldatud alajaotises 16.2.7.

16.3.3 VÖRGUHALDUR VH

Tüüpilises klassivõrgus on printerite ja välissalvestite (magnetofon, ümbrikketas) arv minimaalne ja vähemalt üht osa neist tuleb kasutada kui vörgu ühisressursse. Nende ressursside jaotamist korraldab õpetajaarvuti. Simulaantase kasutamise süsteem on üles ehitatud nii, et õpilasarvuti saab oma opsüsteemi vahendusel kasutada õpetajaarvuti välisseadmeid nii, nagu oleksid need õpilasarvuti enda koostises.

Ressursside eraldamiseks on ette nähtud õpetajaarvutis paiknev süsteemiprogramm, vörguhaldur VH, mis laaditakse opsüsteemi vastava direktiiviga, dialoogi viibafaasis.

Selle programmi abil saab õpetajaarvutilt saata õpilasarvutitele käsunideid opsüsteemi viibatasemel ja blokeerida selleks ajaks sisestuse õpilasarvuti klaviatuurilt. Sel teel saab õpetaja saata õpilasarvutitele tarkvara komponente (translaatorid, redaktorid jne.) ja töötlemisele kuuluvaid tekstifaile.

Suhtlemine vörguhalduriga pöhineb teenuste menüül, seetõttu ei vaja see detailsemat kirjeldust.

16.3.4 ANDMESIDEPUHVRID

Edastatava info paigutamiseks on kasutusel kaht tüüpi puhvid:

- andmemassiivide (pikkade sõnumite) puhvid: üks saate- ja üks vastuvötu-puhver igas arvutis, kumbki mahuga 1K bait;
- teadete (lühisõnumite) puhvid mahuga kuni 250 baiti, puhvrite arvu saab muuta ja sellele ei ole tehtud programmilisi kitsendusi.

Teadete puhvri struktuur on järgmine:

0	s
1	p
2	n
3	v
4	
5	Andmed

s — puhvri olekubait
 p — andmevälja pikkus baitides
 n — puhvri number
 v — viit järgmisele puhvrile
 v=FFFFH puhul on puhver viimane

Esimese teadete puhvri aadress asub mälupesades OBH, OCH

Puhvri olekubaidi vorming on järgmine:

7	6	5	4	3	2	1	0
T	V	x	C	C	C	C	C

T — puhvri tüüp
 T=0:väljundpuhver
 T=1:sisendpuhver
 V — puhvri hõivatus
 V=0:vaba
 V=1:hõivatud
 CC — bitid 0..4 — kirjutuste loendur
 C=0: puhver on tühi
 C=1..31 — tekstijadade arv puhvris

16.3.5 SIDEMONITORID

Need süsteemiprogrammid annavad tarbijaprogrammi käsutusse hulga andmesidefunktsioone, mida saab kasutada nagu opsüsteemi funktsioone (vt. 3.1). Monitori **SM** kasutatakse õpilasarvutis, suurema funktsioonide arvuga monitori **SMD** aga õpetajaarvutis.

Monitor laaditakse nagu tavalline tarbijaprogramm ning ta paigutub vaba mälutsooni lõppu, vahetult baasoperatsioonisüsteemi ette. Parameetrite süsteemitsoonist kasutatakse mälupesi 08H..0AH.

Puhvris võib olla kuni 31 tärgijada (esimene bait jadas näitab talle järgnevate tärkide arvu). Funktsioonide spetsifikatsioon on järgmine.

0: MAKE BUFFER — uue puhvri loomine

Sisend: A = puhvri pikkus baitides
 Väljund: A = 0 — puhver on loodud

1: GET BUFFER — puhvri eraldamine

Sisendid: A = puhvri pikkus baitides
 B = abonentarvuti aadress
 Väljundid: A = eraldatud puhvri pikkus
 B = puhvri number
 DE = puhvri aadress

2: DELETE BUFFER — puhvri likvideerimine

Sisend: A = puhvri aadress
 Väljund: A = 0 — puhver on likvideeritud

3: READ BUFFER — puhvri sisu lugemine

Sisendid: A = tärgijada järgkorranumber puhvris
 B = abonentarvuti aadress
 DE = loetavate andmete sihtaadress mälus
 H = puhvri number
 Väljund: A = loetud baitide arv

4: WRITE BUFFER — kirjutus puhvrisse (lisatakse puhvri lõppu tärgijada)

Sisendid: A = kirjutatavate baitide arv
 B = sihtarvuti aadress
 DE = andmete läheadress mälus
 H = puhvri number
 Väljund: A = kirjutamata jäänud baitide arv (0:normaalne kirjutus)

5: SHOW BUFFER — puhvri sisu kuvamine

Sisendid: A = väljastatavate baitide arv
 B = abonentarvuti aadress
 H = puhvri number

6: SEND TO CONSOLE — saatmine sihtarvuti ekraanile

Sisendid: A = saadetavate baidide arv

B = sihtarvuti aadress

HL = saadetava teksti algusaadress mälus

7: BUFFER STATUS — puhvri oleku seadmine

Sisendid: A = puhvri olek

A = 0:väljundpuhver

A = 1:sisendpuhver

A = 2:puhver on vaba

A = 3:puhver on tühi

A = 4:puhvris olevate tärgijadade arvu kösimine

H = puhvri number

Väljund: A = 0:operatsioon on sooritatud(A=0..2) või tärgijadade arv(A=3)

8: DELETE NETWORK PROGRAM — sidemonitori likvideerimine

Mälust kõrvaldatakse sidemonitor, puhvid likvideeritakse, viidad parametrite tsoonis nullitakse.

Sisendparamettreid ei ole.

SISUKORD

I. RIISTVARA

0. PÕHITEATMEID	6
0.1 Struktuur	6
0.2 Tehnilised andmed	8
0.3 Konstruktsioon	9
0.4 Mäluaotus. Adresseerimismoodused	10
0.5 Välisseadmete ühendamine	12
0.5.1 Videoliides	12
0.5.2 Magnetofoni liides	13
0.5.3 Sideliides	15
0.5.4 Kasutaja värat	16
0.6 Arvuti laiendamine	17

II. KASUTAMISJUHISED

1. ARVUTI ÜLESSEADMINE	19
1.1 Teleri ühendamine	19
1.2 Magnetofoni ühendamine	20
1.3 Arvuti sisselülitamine	20
2. ETTEVALMISTUS TÖÖKS	20
2.1 Ettevalmistus tööks püsimonitoriga	21
2.2 Ettevalmistus tööks LOS-iga	21
2.3 Korrasoleku kontroll	23
3. VALMISPROGRAMMIDE KASUTAMINE	24

4. PROGRAMMIDE KIRJUTAMINE	25
4.1 Programmeerimiskeele valimine	25
4.1.1 Assemblerkeel	25
4.1.2 PL/M	25
4.1.3 BASIC	26
4.2 Algteksti sisestus	26
4.2.1 Basic-keelse algteksti sisestus	26
4.2.2 PL/M- ja assemblerkeelse algteksti sisestus	27
4.3 Programmeerimisvahendid	27
4.3.1 BASIC-u interpretaator	27
4.3.2 PL/M-kompilaator	29
4.3.3 Assembler	30
5. PROGRAMMIDE SILUMINE	30
5.1 Silur SID	30
5.2 Veateated	31
5.3 Arvuti mäluaotus	31
III. TARKVARA	
6. TARKVARA ÜLDKIRJELDUS	33
7. PÜSIMONITOR	34
7.1 Monitori direktiivid	34
7.2 Monitori funktsioonid	36
7.3 Kuvari töörežiimid	41
7.3.1 Tärgirežiim	41
7.3.2 Graafikarežiim	43
7.4 Klahvikoodid	43
8. OPERATSIOONISÜSTEEM	46
8.1 Üldandmeid	46
8.2 Käsuprotsessori residentsed funktsioonid	50
8.3 Teenindusprogrammid	52
8.4 Operatsioonisüsteemi liidestus	53
8.4.1 BLOS-i funktsioonide kasutamine	53
8.4.2 BLOS-i funktsioonide loetelu	54
8.5 Operatsioonisüsteemi teated	68

4. ASSEMBLER	69
9.1 Sissejuhatus	69
9.2 Programmi vorming	70
9.3 Operandide koostamine	70
9.3.1 Arvkonstandid	71
9.3.2 Reserveeritud sõnad	71
9.3.3 Sümbolkonstandid	71
9.3.4 Aritmeetika- ja loogikaoperaatorid	72
9.3.5 Operaatorite prioriteet	72
9.4 Assembleri direktiivid	73
9.4.1 ORG	73
9.4.2 END	74
9.4.3 EQU	74
9.4.4 SET	74
9.4.5 IF ja ENDIF	74
9.4.6 DB	75
9.4.7 DW	75
9.4.8 DS	76
9.5 Veateated	76
9.6 Objektfaili struktuur	77
Lisa A: Mikroprotsessori KP580ИК80 käsustik	77
Lisa B: Programmeerimisnäiteid	91
10. MINIASSEMBLER	93
10.1 Otstarve	93
10.2 Eriomadused	93
10.2.1 Algteksti sisestus	93
10.2.2 Erinevused käsukoodides	93
10.2.3 Märgendite töötlemine	94
10.2.4 Konstandid	94
10.3 Kasutamine	94
10.4 Salvestatud tekstiga töötamise näide	96
11. PÜSIMÄLU-BASIC	98
11.1 Erisümbolid	98
11.2 Andmetüübhid	98
11.3 Kästud	99

11.4 Operaatorid	102
11.5 Funktsioonid	103
11.6 Veateated	104
12. PL/M	105
12.1 Üldandmed	105
12.2 Kompilaatori kasutamine	106
12.2.1 Pöördumine	106
12.3 Veateated	109
12.3.1 Vead töös failiga	109
12.3.2 Programmi süntaksi vead	109
13. SILUR SID	112
13.1 Üldandmed	112
13.1.1 Käivitus	112
13.1.2 Direktiivid	113
13.1.3 Arvud	114
13.1.4 Kümnendarvud	114
13.1.5 Märgid	114
13.1.6 Märgendiviited	115
13.1.7 Sümbolavaldised	115
13.2 Direktiivide kirjeldused	115
13.2.1 A — Reaassembler	115
13.2.2 C — Alamprogrammi kutse	116
13.2.3 D — Mälutõmmis	117
13.2.4 F — Mälu täitmine	117
13.2.5 G — Programmi käivitus	117
13.2.6 H — Kuueteistkümnendarvutused	119
13.2.7 I — CP/M direktiivi sisestus	119
13.2.8 L — Pöördassembler	120
13.2.9 M — Mälusisu teisaldus	120
13.2.10 P — Kontrollpunktide seadmine	121
13.2.11 R — Laadimine	122
13.2.12 S — Kirjutus mällu	123
13.2.13 T — Jälitusrežiim	123
13.2.14 U — Sammurežiim	124
13.2.15 V — Mälupiirkondade võrdlemine	124
13.2.16 X — Programmi olekuvektor	125

14. TEKSTIREDAKTOR EDIT	126
14.1 Teksti sisestamine sõrmistega	127
14.1.1 Märgi kustutamine	127
14.1.2 Rea kustutamine	127
14.1.3 Tabuleerimine	127
14.1.4 Kombineeritud sisestamine	128
14.2 Teksti adresseerimine	129
14.2.1 Rea adresseerimine	129
14.2.2 Tekstilõigu adresseerimine	131
14.2.3 Otsingupiirkonna etteandmine	132
14.3 Redigeerimisoperatsioonid	132
14.3.1 R — Teksti sisestus failist	133
14.3.2 W — Teksti väljastus faili	133
14.3.3 C — Kopeerimine väljundfaili	133
14.3.4 L — Teksti esitus	133
14.3.5 N — Kuva edasikerimine	134
14.3.6 P — Kuva tagasikerimine	134
14.3.7 I — Teksti sisestus ja lisamine	135
14.3.8 J — Teksti parandamine	135
14.3.9 D — Tekstilõigu kustutus	135
14.3.10 A — Teksti lisamine	135
14.3.11 E — Tekstilõigu asendamine	136
14.3.12 M — Tekstilõigu teisaldus	136
14.3.13 S — Märgijadade asendamine	136
14.3.14 X — Väljumine reaktorist	137
14.4 Abioperatsioonid	137
14.4.1 T — Tabulaatori seadmine	137
14.4.2 . — Väljastuse defineerimine	138
14.4.3 K — Puhvri kustutus	138
14.5 Lisad	139
14.5.1 Tekstiredaktori direktiivid	139
14.5.2 Tekstiredaktori veateated	139
14.5.3 Reavilda väärtsused	140
15. TESTPROGRAMMID	140
15.1 Pakett «Diagnostics»	140
15.1.1 Üldised kasutamisjuhised	141
15.1.2 Testiandmete kogumine välissalvestisse	141
15.1.3 Käsurea parameetrite kasutamine	142

15.2 Mälu testimine	142
15.2.1 Testid ja võimalused	142
15.2.2 Mälu testi käivitamine	143
15.2.3 Mälu testi käsurea parameetrid	145
15.3 Protsessori testimine	146
15.3.1 Testioperatsioonid	146
15.3.2 CPU testi käivitamine	147
15.3.3 CPU testi käsurea parameetrid	148
15.4 Kuvari testimine	148
15.4.1 Testid	148
15.4.2 Kuvari testide käivitamine	149
15.5 Kompleksne kiirtest	149
15.5.1 Osatestid	149
15.5.2 Kompleksse kiirtesti käivitamine	150
15.6 Magnetofoni test	151
15.6.1 Kontrollifunktsioonid	151
15.6.2 Testi käivitamine	151
16. KOOLIARVUTITE KOHTVÖRK	151
16.1 Andmeside ülesanded	151
16.2 Sidesüsteemi ehitus	152
16.2.1 Tehnilised andmed	152
16.2.2 Füüsiline liidestus	153
16.2.3 Edastuskaadrid	153
16.2.4 Adresseerimine	154
16.2.5 Pöördusmeetod	155
16.2.6 Sideseanss	156
16.2.7 Draiveri liidestus	156
16.3 Andmesideteenuste kasutamine	157
16.3.1 Kasutaja liidestus	157
16.3.2 Opsüsteemi lisafunktsioonid	158
16.3.3 Võrguhaldur VH	159
16.3.4 Andmesidepuhvid	159
16.3.5 Sidemonitorid	160

mikroarvuti kasutamisjuhend **JUKU**

30 kop.

6

JUKU mikroarvuti
kasutamisjuhend